

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 68 – 2003
ČÍSLO 5

Juraj Dolník

JAZYKOVÉ SEBAVEDOMIE

DOLNÍK, J.: Language self-confidence. Slovenská reč 68, 2003, No. 5, pp. 257 – 270. (Bratislava).

The purpose of the present paper is to argue for the usefulness of the term language self-confidence in connection with the language criticism and education. The author has paid attention to three questions: (1) the motivation of introduction of the term into linguistic analysis, (2) the definition of this term and (3) the impairment of the language self-confidence. His explanation of this term includes three key concepts: language competence, value of language and immunity of language.

Motivácia zavádzania pojmu *jazykové sebavedomie*. Prečo potrebujeme v jazykovede pojem jazykového sebavedomia? Jeho zavádzanie má empirickú, teoretickú aj reflexívnu motiváciu. Bežná skúsenosť z náhodného pozorovania používateľov spisovnej slovenčiny prináša aj poznatok (resp. navodzuje domnienku), že nedostatok jazykového sebavedomia je ich potenciálnym príznakom, ktorý sa aj reálne prejavuje v reakciách – nevedno ako veľkej – časti Slovákov. Pripomeňme si zopár skúseností. Moderátorka kontaktovej relácie v rozhlase upozornila poslucháčov, že svoje otázky môžu posielat' aj *e-mailom*. Vzápätí ju istý poslucháč upozorňuje, že nemá používať zbytočne cudzie výrazy a má záujemcov vyzývať, aby otázky posielali elektronickou poštou. Moderátorka sa ospravedľňuje a od tej chvíle hovorí v relácii len o elektronickej pošte. V inej podobnej relácii moderátorovi a jeho hosťovi sa dostala výčitka, že dôsledne nevyslovujú *l'*. Obidvaja prisľúbili, že sa budú snažiť pripomenku v praxi akceptovať. Pri prvých vetách sa o to aj usilujú (ale čoskoro ich úsilie zanikne). V ďalšej relácii vystupovala ako hosť jazyková korektorka, ktorej poslucháčka nepriamo (otázkou, či je to správne) vyčítala, že používa slovo *proste* (korektorka ho použila opakovane, takže je zrejmé, že ho má vo svojom jazykovom repertoári). Korektorka odpovedala v tom duchu, že nevie, či tento výraz je správny, čo moderátor doplnil tým, že veru aj jazyková korektorka sa môže dostať do úzkych. V inej situácii učiteľka slovenského jazyka pokarhala kolegyňu, ktorá začala jednu zo svojich replík v dialógu tým, že *ju napadla myš-*

lienka. Poučila ju, že tiger napáda svoju korisť, ale myšlienka človeka nie. Poučená zostala bezradná a začala si fixovať väzbu s datívom. Alebo si pripomeňme skúsenosť, že používateľ spisovnej slovenčiny v prítomnosti slovakistov, resp. slovenčinárov prežíva pri svojej reči napätie, ktoré vyplýva z toho, že spomínaní prítomní stelesňujú v jeho očiach Damoklov meč, ktorý bdie nad správnosťou jeho slovenčiny. Napätie vzbudzuje a živí jazykovú neistotu. Mnohí čitatelia si určite spontánne pripomenú ďalšie skúsenosti, ktoré navodia myšlienku, že otázka jazykového sebavedomia je reálny jazykovedný problém.

Nastolenie pojmu jazykového sebavedomia má však aj teoretickú motiváciu. Jazykovedci vynaložili značné úsilie na poznanie jazykového vedomia (resp. jazykového citu, jazykovej intuície, mentálnej reprezentácie jazyka a pod.). V podstate ide o spoznávanie mentálnej existencie jazyka ako predpokladovej bázy reči. Jazykoveda v spolupráci s inými disciplínami skúma špecifický aspekt ľudského vedomia, a teda, prirodzene, prihliada na poznatky o vedomí vôbec. Pritom sa dostáva do jej pozornosti aj to, že človek je sebareflexívny tvor, reflektuje aj svoje vedomie. Nemôže sa to nedotýkať aj jeho jazykového vedomia. A sebareflexia sa spája so sebahodnotením, výsledkom čoho je istá úroveň sebavedomia, a teda s reflexiou jazykového vedomia koreluje istý prejav jazykového sebavedomia. Je dobre známe, že sebavedomie ovplyvňuje isté reakcie človeka. Analogicky sa to vzťahuje aj na jazykové sebavedomie. Prichádzame k predbežnému všeobecnému poznaniu, že jazykové sebavedomie ovplyvňuje isté jazykové a metajazykové reakcie používateľa. Kým jazykové vedomie je predpokladovou bázou reči, jazykové sebavedomie je korelátom istých jazykových a metajazykových reakcií vyvolaných istým tlakom na používateľa jazyka pri uplatňovaní jazykového vedomia. Toto predbežné poznanie implikuje zaujímavé výskumné otázky, takže pojem jazykového sebavedomia sa ukazuje ako potrebný jazykovedný myšlienkový koncentrát.

Zavádzanie tohto pojmu je napokon motivované úvahou o (aj) našom jazyku v súvislosti s internacionalizáciou sociálnych interakcií a európskou integráciou (reflexívna motivácia). Často sa zdôrazňuje dôležitosť sebavedomia pri uplatnení sa v integrujúcom sa európskom spoločenstve. Keď si uvedomíme, že čoraz viac sa bude rozširovať okruh nositeľov slovenského jazyka, ktorí sa zaradia medzi multilingvistov a budú v sústavnom kontakte s nositeľmi iných jazykov, kladieme si otázku, aký vplyv to bude mať na slovenský jazyk. Slovenčina sa ocitne takpovediac v masovej konfrontácii s inými jazykmi, čo povedie k aktualizácii jej hodnotenia používateľmi, a vo vyhrotenej interferenčnej situácii. Nebude práve jazykové sebavedomie používateľov spisovnej slovenčiny tým faktorom, ktorý rozhodne o tom, že tento jazyk si zachová svoje prirodzené miesto medzi jazykmi a svoju prirodzenú identitu, t. j. takú, pri ktorej je jej umelá ochrana biľagom národnoideologickej křčovitosti? (Žiaľ, túto otázku v tomto príspevku nebudeme môcť rozoberať.)

Pojem jazykového sebavedomia. Najprv si položíme otázku, vo vzťahu k čomu sa jazykové sebavedomie prejavuje. Už úvodná časť výkladu naznačila, že ide o tri aspekty jazyka.

1. Ovládanie jazyka. Máme tu na mysli prirodzené ovládanie jazykového systému, čiže prirodzenú jazykovú kompetenciu, ktorú definujeme ako schopnosť reprodukovať jazykové jednotky a štruktúry, produkovať nové jednotky a štruktúry, ako aj interpretovať vnímané jednotky a štruktúry. Dôležité je uvedomiť si, že interpretačný komponent je prítomný pri reprodukcii aj produkcii. Reprodukcia neznamená mechanickú opätovnú realizáciu jednotiek a štruktúr. Je založená na analógii, ktorá zahŕňa interpretáciu. Analógia znamená napodobnenie, čiže vzťah „v tom zmysle“, „v tom duchu“, a napodobňovanie predpokladá interpretáciu, ktorou sa identifikuje základ vzťahu „v tom zmysle“. Dôležitosť tohto faktu spočíva v tom, že prihladaním naň vieme reálne vysvetliť spontánne jazykové zmeny, pohyb v jazykovom systéme. Z interpretácie vyplýva možnosť (teda nie nevyhnutnosť) pohybu. Názorným príkladom je prenikanie relačnej morfémy *-i* do singulárneho genitívneho tvaru substantív paradigmy *ulica*, ako o tom svedčí bežný výskyt podoby *u Soni, od Dáši* a pod., resp. už aj pri apelatívach ako *únia (z únii), komisia (z komisii)* a pod. Prirodzená jazyková kompetencia umožňuje mimovoľné, prirodzené rozširovanie oblasti výskytu morfémy *-i* z datívu a lokálu tejto paradigmy do jej genitívnej sféry. Inak povedané, z povahy tejto kompetencie vyplýva, že rozširovanie kolokácie tvaru s *-i* za opozične danú hranicu (dat., lok. sg. verus gen. sg.) sa pociťuje ako prirodzený jav (pravda, nie z pozície kontrolovaného vnímania, najmä keď má oporu v zafixovanej konfrontácii vnímaných rečových javov s kodifikovanou normou, resp. s vývodmi klasického systémovolingvistického uvažovania). Ako sa dá vysvetliť, že sa kolokácia rozširuje bez toho, aby bežný používateľ jazyka pociťoval nejakú „poruchu“? Na deficit v znalosti jazyka sa tu nemôžeme odvolávať, pretože sledovaný tvar sa nevyskytuje v prejavoch nejakých periférnych používateľov spisovnej slovenčiny, ktorí nepochybne ovládajú genitívny tvar aj pri tejto paradigme (ved' bežne používajú jednotky ako *z ulice, do kuchyne* atď.). Vysvetlenie spočíva v reinterpretácii (v prehodnocovaní) tvaru s *-i*. Kolokácia tohto tvaru sa hladko rozširuje na základe toho, že sa jeho dištinkcia vo vzťahu ku genitívu začína považovať za irelevantnú, a tak sa napr. *u Soni* používa analogicky („v tom zmysle“) ako *k Soni, o Soni* (genitívna funkcia je v kontexte zrejma aj bez opozície *-e : -i*; porov. s paradigmou *kosť*). Týmto interpretačným posunom sa identifikuje základ vzťahu „v tom zmysle“, t. j. to, že morféma *-i* je nosičom singulárnej funkcie a dištinktorom vo vzťahu k nom., ak. a inštr. sg. v danej paradigme. Sledovaný jav súhrnne sprehľadní tento stručný opis: Reprodukovanie tvaru s *-i* prebieha, prirodzene, v reči. Istá kontextová (alebo aj iná; z hľadiska tohto výkladu je irelevantné sledovanie tejto otázky) asociácia navodí formu s *-i* v genitívnej doméne. Použitie tejto formy v tejto

doméne sa nevníma ani ako porušenie pravidla, ani ako inovácia, pretože ho používateľ jazyka interpretuje ako reprodukciu. To sa deje na tom podklade, že v skutočnosti sa reprodukcia spája s interpretáciou, pri ktorej tu dochádza k prehodnocovaniu morfémy *-i*, a tak sa tento tvar môže prirodzene použiť v genitívnej doméne analogicky s jeho použitím v datívnej a lokálnej sfére. Mimovoľné rozšírenie kolokácie tejto formy má oporu aj v inej časti morfológického systému. Používateľ na základe svojej prirodzenej jazykovej kompetencie realizuje len to, čo je v jeho jazyku zafixované (tvar s *-i* aj zlučenosť troch pádových funkcií v paradigme *košť*). Aby sme neodpútali pozornosť od hlavnej témy, už len dodávame, že je prirodzené aj to – ako to dejiny spontánnych jazykových zmien preukazujú –, že analogické používanie tvaru spojené s reinterpretáciou sa dotýka „vybraných“ exemplárov triedy, takže popri nich sa reprodujú exempláre bez prehodnocovania, čo sa, pravda, môže (ale nemusí) zmeniť.

O tom, že interpretačný komponent je prítomný pri produkovaní nových jazykových jednotiek a štruktúr, sa netreba ani ďalej zmieňovať, pretože rola analógie je tu očividná vrátane toho, že je spätá s interpretáciou. Azda si len treba pripomenúť, že prirodzená jazyková kompetencia zahŕňa aj schopnosť človeka uplatňovať fikcie a imaginácie, čo mu umožňuje vytvárať jednotky a štruktúry bez reálnej existencie bazových prvkov (systematický výklad tohto javu sa podáva v práci Dolník, 1999). Na ilustračné oživenie tohto aspektu jazykovej kompetencie si spomeňme na známy protiklad slovtvorná analógia verus analogická slovtvorba, ktorý u nás vynikajúco osvetlil J. Furdík (1970). Keď tento protiklad neodsunieme za hranicu našej pamäti, neprekvapí nás, že sa objavil výrobok s „neústrojným“ pomenovaním *másielka*. Jazykové výtvyry toho druhu nie sú svedectvom deficitu v ovládaní jazyka, ako sa to javí zo stanoviska klasického systémovolingvistického mysliteľa, ale manifestovaním prirodzeného ovládania jazyka, pri ktorom sa analógia spája aj s interpretáciou, ktorá sa opiera o fikciu a imagináciu. Čomu hovoríme ovládanie (materinského) jazyka, je prejavom fungovania prirodzenej jazykovej kompetencie, ktorej produkty sa dostávajú do jazyka prostredníctvom rečovej interakcie používateľov jazyka. Vnútorne dejiny jazyka aj súčasné jazykové procesy potvrdzujú, že v tejto interakcii sa uštalujú aj významovo-výrazové štruktúry, ktoré sú založené na analógii narúšajúcej väčšinou pravidelnosť. Treba si uvedomiť všetky súvislosti banálnej pravdy, že jazyk sa vytváral a pretvára v rečovej interakcii, v ktorej sa prirodzene uplatňuje pragmatická logika, čiže logika bežného, spontánneho myslenia. Prirodzená jazyková kompetencia je zviazaná s pragmatickologickým zaobchádzaním s jazykom (detailný výklad tejto otázky je v práci Dolník, 2000).

2. Hodnota jazyka. Hodnota jazyka je daná jeho vzťahom k motivačnému svetu jeho používateľov, je korelátom tohto sveta, je tým aspektom, v ktorom sa jazyk uka-

zuje svojim používateľom, keď ho vnímajú cez prizmu svojho motivačného sveta. Motivačný svet tvoria potreby, záujmy, želania, predstavy, očakávania a ideály človeka, ktoré určujú jeho postoje, hodnotenia aj konanie. Hodnota jazyka má praktickú a duchovnú stránku. Praktická hodnota jazyka je korelátom praktických potrieb, ako aj želaní, predstáv, očakávaní a ideálov v súvislosti s jazykovou praxou. Je zrejmé, že zodpovedá tým funkciám jazyka, v ktorých sa odráža potreba používateľov vyjadriť svoje kognitívne, emocionálne a vôľové stavy, označiť entity spoznávaného aj fiktívneho a imaginárneho sveta, ale aj ovplyvniť iných (porov. s príslušným inventárom jazykových funkcií). Používateľ jazyka má potenciálnu schopnosť „merať“ praktickú hodnotu jazyka, čiže posúdiť, ako korešponduje jazyk s jeho motivačným svetom. Disponuje prirodzenou metajazykovou axiologickou kompetenciou, ktorá mu umožňuje hodnotiť aj to, čo mu jeho jazyk „ponúka“. Prečo hovoríme o potenciálnej schopnosti? Aby sme tým vyjadrili, že aktivizovanie tejto schopnosti nie je stálym sprievodným príznakom uplatňovania jazykovej kompetencie. Realizuje sa len vtedy, keď situácie navodia príslušné podnety (čitateľ by nemal prehliadnuť, že nejde o aktivizáciu metajazykovej axiologickej kompetencie ako takej, lež o jej aktuálne uplatnenie v sledovanom aspekte; táto kompetencia má aj iné aspekty). Jednou z takých situácií je napríklad vnímanie istého fragmentu vlastného jazyka cez prizmu cudzieho jazyka. Bežnou metajazykovou reakciou je, že „ten a ten jazyk má na to dobrý výraz“, „výraz toho a toho jazyka to lepšie vystihuje“ a pod., resp., že „v našom jazyku sa to nedá tak dobre povedať“. Z výrokov tohto druhu sa často vyvodzujú zovšeobecňujúce úsudky, ktorými sa hodnotí vlastný jazyk ako celok (porov. s výrokom typu „Slovenčina sa nehodí na texty populárnej hudby, ktorým je vlastná angličtina“). Zovšeobecnenia vyúsťujú až do porovnávania jazykov z hľadiska ich praktickej hodnoty, čo vedie k vnímaniu istého jazyka ako prestížnejšieho „nástroja“ (čo sa spravidla spája s civilizačnou prestížou daného jazykového spoločenstva).

Duchovná hodnota jazyka je korelátom špecifického duchovného aspektu motivačného sveta jeho používateľov. Jazyk sa v tomto aspekte prejavuje ako identifikátor (jeden z identifikátorov) historicky upevňovanej kultúrnej ohraničenosti jeho nositeľov, a teda aj ako entita, prostredníctvom ktorej nositelia prežívajú, resp. si uvedomujú svoju príslušnosť ku kolektívu určenému kultúrou, ktorej súčasťou a zároveň aj konzervátorom a mediátorom je ich jazyk. Vo vzťahu k téme tohto príspevku je dôležité vyzdvihnúť, že vnímanie duchovnej hodnoty jazyka jeho nositeľmi je prirodzeným sprievodným príznakom osvojovania si jazyka v procese socializácie v rámci daného kultúrneho spoločenstva a táto hodnota sa automaticky reprodukuje v komunikácii týmto jazykom. Inak povedané, reprodukcia praktickej hodnoty jazyka viaže na seba reprodukciu jeho duchovnej hodnoty. Týmto výrokom upozorňujeme na to, že keď sa napr. pri pertraktovaní jazykovokultúrnych otázok pripomína nutnosť prihliadať aj na

duchovnú hodnotu jazyka (porov. s výrokmí o tom, že jazyk je komunikačný nástroj, ale má aj duchovný rozmer), treba si uvedomiť metodologickú pozíciu, z ktorej sa prístupuje k hodnote jazyka, a hlavne motiváciu voľby danej pozície, aby nám neuniklo, že jazyk má síce „aj duchovný rozmer“, ale tento „rozmer“ je permanentne sprítomňovaný, utvrdzovaný v povedomí nositeľov jazyka prostredníctvom komunikácie. V nej sa duchovná hodnota jazyka automaticky reprodukuje.

3. Imúnosť jazyka. Máme na mysli prirodzenú imúnosť jazyka. Vyjadrujeme sa tu metaforicko-metonymicky. Nositelia jazyka sú prirodzene imúnni proti nákaze (ktorá by rozrušila jazykový „organizmus“). To značí, že jazykové spoločenstvo je prirodzene odolné proti vplyvom, ktoré by vniesli chaos do jazykového systému, rozložili jazykovú normu alebo viedli k strate identity jazyka. Prirodzená imúnosť jazyka spočíva na dobre fungujúcom interakčnom mechanizme, ktorý zabezpečuje (a) asimilačno-akomodačnú rovnováhu jazykového systému, čím sa myslí, že jazyk sa prispôsobuje novým vplyvom a súčasne si ich prispôsobuje tak, že si jazykový systém kontinuálne zachováva svoju identitu a sústavne funguje ako objekt, ktorý si používatelia prirodzene osvojujú a s ktorým bez problémov komunikačne zaobchádzajú, (b) udržiavanie takého pomeru medzi pružnosťou a stabilitou jazykovej normy, ktorý zodpovedá miere diferencovanosti normy určenej stavom osvojenia si jazyka daným spoločenstvom ako jednotného jazyka a diferencovanosťou tohto spoločenstva (porov. so známou tézou o diferencovanej jednote jazyka). Otázka, pravda, je, ako tento mechanizmus funguje. Tu sa uspokojíme s tým, že sa odvoláme na dejiny jazykov, ktoré potvrdzujú reálnu platnosť tézy o prirodzenej imúnosti jazyka. Žiadne jazykové spoločenstvo sa ešte nevmanévrovalo do situácie, že by sa dostalo do ťažkostí pri osvojení si a používaní vlastného jazyka, a ani sa neocitlo na hranici straty svojej jazykovej identity.

A teraz môžeme pristúpiť k definícii sledovaného pojmu a k jeho objasňovaniu. Jazykové sebavedomie je istota v jazykovom a metajazykovom správaní, ktorá závisí od sebareflexie vo vzťahu k ovládaniu jazyka, od vnímania hodnoty jazyka a od presvedčenia o imúnosti jazyka. Explicitným vyjadrením závislosti istoty od sebareflexie ovládania jazyka, od vnímania jeho hodnoty a od presvedčenia o jeho imúnosti poukazujeme jednak na referenčné oblasti výrokov o jazykovom sebavedomí a jednak na to, že pojem istoty má tu platnosť premennej veličiny. Istota v jazykovom a metajazykovom správaní zahŕňa isté stupne presvedčenia o normálnosti jazykových a metajazykových reakcií (normálnosť zodpovedá predstave „také, aké majú byť“), čomu zodpovedajú hodnotiace výroky napr. s výrazmi normálne, nízke, prehnane (jazykové sebavedomie). Osvetlime si vzťah istoty k spomínaným referenčným oblastiam.

1. Vzťah istoty k ovládaniu jazyka. Ide o istotu vo vzťahu k prirodzenej jazykovej kompetencii. Istota závisí od reflexie vlastnej jazykovej kompetencie, ktorá

zahŕňa aj jej hodnotenie (hodnotenie vlastnej kompetencie ako komponent sebahodnotenia). Na základe sebahodnotenia v tomto aspekte sa vytvára mentálna reprezentácia vlastného ovládania jazyka, ktorá je základom jazykového sebahodnotenia. Na základe čoho hodnotí nositeľ jazyka svoju jazykovú kompetenciu? Čo je hodnotiacim základom tejto kompetencie? Evidentne je to ekvivalencia vlastnej jazykovej kompetencie s kompetenciou iných nositeľov toho istého jazyka. Explicitnejšie povedané, hodnotí sa podľa toho, nakoľko je schopnosť reprodukovať jazykové jednotky a štruktúry, produkovať nové jednotky a štruktúry a interpretovať vnímané jednotky a štruktúry daného nositeľa jazyka ekvivalentná s takou schopnosťou iných členov daného jazykového spoločenstva. Pri ďalšej analýze však treba byť ostražitý. Pojem ekvivalencie navodzuje pojem triedy (nositelia istého jazyka tvoria triedu na základe ekvivalencie ich kompetencií) a súčasne prototypovej organizácie triedy, a teda predstavu o diferencovanosti jej členov v zmysle „prototypoví“ (najlepší) nositelia, „viac alebo menej vzdialení“ od prototypu až „periférni“ nositelia. Prirodzené jazykové sebahodnotenie však nesúvisí s takou implikáciou pojmu ekvivalencia. Vo vzťahu k nemu základom ekvivalencie nie je kvantita ovládaných jazykových jednotiek a štruktúr (napr. počet lexikálnych jednotiek v aktívnej slovnej zásobe, množstvo rozmanitých vetných štruktúr alebo rozsah štylisticky diferencovaných jazykových jednotiek) ani kvalita ich reprodukcie (napr. kvalita fonetickej realizácie foném alebo presná reprodukcia abstraktných alebo cudzích slov), produkcie nových jednotiek a štruktúr (napr. originálne metafory alebo funkčné narušenie ustálených syntaktických štruktúr), ako ani interpretácie vnímaných jednotiek a štruktúr (napr. hĺbka interpretácie umeleckého textu). Základom ekvivalencie tvoriacej základ sebahodnotenia v aspekte jazykovej kompetencie, z ktorého vyplýva prirodzené jazykové sebahodnotenie, je prirodzená znalosť jazykového systému. Za normálnych okolností nositeľ jazyka neuvedomene hodnotí svoju prirodzenú znalosť jazykového systému ako štandardnú, normálnu, t. j. ako takú, ktorá je výsledkom jazykového „zrenia“ v podmienkach prirodzenej sociálnej interakcie. Atribút prirodzená (znalosť jazykového systému) vyjadruje, že ide o znalosť, ktorá je založená na prirodzenej logike a ktorá sa konštituovala a mení sa v tejto interakcii. Štandardnému, normálnemu sebahodnoteniu v sledovanom aspekte zodpovedá normálne jazykové sebahodnotenie. Normálne jazykové sebahodnotenie je sprievodným príznakom prirodzeného ovládania jazyka a do pozornosti sa dostáva až vtedy, keď je narušované, čo sa kauzálne spája so zmenou v spomínaných normálnych okolnostiach hodnotenia, o ktorej bude ešte reč.

Istota vo vzťahu k ovládaniu jazyka v našom vymedzení je spätá s prirodzenou neistotou, ktorá vyplýva z povahy jazykového systému. Napríklad bežne pozorujeme, že používatelia spisovnej slovenčiny pociťujú neistotu, resp. majú ťažkosti pri tvorení nominatívneho tvaru v pluráli pri istých mužských neživotných, resp. zvierat-

cích podstatných menách na *-l, -r* : *kotly* či *kotle* (?), *kanály* či *kanále*, *kapry* či *kapre* (?), *zubry* či *zubre* (?) a pod.; pozorujeme to aj pri lok. sg., napr. v *rádiožurnáli* či v *rádiožurnále* (?), v *Alžíri* či v *Alžíre*, v *lavóre* či v *lavóri* (?) a pod. Neistota sa prejavuje aj pri substantívach ženského rodu, ako napr. z *medi* či z *mede* (?), z *mysle* či z *mysli*, *masti* či *maste* (?), z *raže* či z *raži* a pod. Ďalšie príklady: rod pri slovách *výzbroj* a *výstroj*, *pláva* či *pláve* (?), *profesiový*, *profesijný* či *profesný* (?), *potenciálny* či *potencionálny* (?), *bunkový* či *bunečný*, *perečník* či *peračník*, *kreditný* či *kreditový* (systém) a pod. K javom tohto druhu sa pridružujú prípady, keď sa objaví potreba vytvoriť výraz, čo sa ukáže ako jazykový problém spojený s povahou jazykového systému, napr. utvorenie obyvateľských mien k istým názvom štátov, miest a pod. (*Lesotho*, *Tonga*, *Togo*, *Svätá Lucia*, *Oslo*, *Baku* a pod.). Keď pri takých prípadoch používateľ jazyka zaváha, nie je to, samozrejme, prejav deficitu v ovládaní jazyka, ale reakcia na istú nezvyčajnosť pri systemizácii, t. j. pri zaraďovaní daného javu do príslušného mikrosystému. Každý jazykový problém si nakoniec používateľia vyriešia, takže neistota v naznačenom zmysle neznamená neistotu vyplývajúcu z nerozvinutosti jazykovej kompetencie.

2. Istota vo vzťahu k hodnote jazyka. Objektívnym základom istoty so zreteľom na praktickú hodnotu jazyka je to, čo jazykový systém ponúka, t. j. sústava reálnych aj potenciálnych jazykových prostriedkov. Používateľ siaha po nich v súlade s aktivizáciou svojho motivačného sveta aj v súlade so svojím jazykovým horizontom určeným jeho skúsenosťami z používania jazyka v istých komunikačných situáciách. Praktickú hodnotu jazyka prežíva tým, že používaním jeho prostriedkov uspokojuje svoje potreby viazané na jazyk. Ocitáva sa však aj v situáciách, keď má pocit, že jeho jazyk neponúka v plnej miere to, čo potrebuje na realizáciu svojho zámeru spätého s jazykom (napr. pri vyjadrovaní svojich pocitov a citov, pri jazykovom nuansovaní interpretovaného výseku sveta alebo pri prekladaní z cudzieho jazyka). Potenciálnym vyústením takého pocitu je narušenie istoty v metajazykovej reakcii na praktickú hodnotu vlastného jazyka. Napätie medzi zámerom a zodpovedajúcimi jazykovými prostriedkami vyvoláva aj pocit spojený so sebareflexiou, z ktorej používateľovi vychodí, že zrejme nedokáže naplno využiť to, čo mu jazyk ponúka. Tento pocit potenciálne rodí neistotu vo vzťahu k vlastnému JA ako podielnikovi jazykového bohatstva. Prvý prípad sa dotýka jazykového sebavedomia používateľa ako zástupcu daného jazykového spoločenstva (jazykové sebavedomie so zreteľom na interpretáciu vlastného jazyka vzhľadom na jeho praktickú hodnotu), kým druhý prípad implikuje otázku súvislosti jazykového sebavedomia jednotlivca s jeho jazykovou empiriou. Pravda, z objektívneho hľadiska sa žiada v jednotlivom prípade posúdiť, či ide o skutočnú ohraničenosť praktickej hodnoty jazyka a či o ohraničenosť tejto empirie. Inou situáciou je, keď pozorovateľ dáva najavo používateľovi, že v istých momentoch neprimerane využíva praktickú hodnotu jazyka, čo je tiež potenciál-

ným zdrojom neistoty, a teda aj narušenia jazykového sebavedomia (porov. s výkladom ďalej).

Istota vo vzťahu k duchovnej hodnote jazyka má emocionálny podklad, čo sa prejavuje v prirodzenej metajazykovej reakcii – častejšie (za normálnych okolností) implicitne – so základným obsahom zodpovedajúcim opisu „mám pozitívny vzťah k vlastnému jazyku“. Tento emocionálny vzťah je tranzitný, zasahuje vlastný „rod“ („láska k rodu“). Jazykové sebavedomie v tomto aspekte je zrastené s národným (resp. etnickým, „rodovým“) sebavedomím a toto sebavedomie sa prejavuje v ňom. Duchovnú hodnotu vlastného jazyka používateľ prežíva ako hodnotu svojho vzťahu k vlastnému „rodu“, pretože jazyk je jedným z fundamentálnych spojív medzi ním a „rodom“. Jazykové sebavedomie tu vyplýva z hodnotenia seba na základe vlastností národa, s ktorým sa používateľ stotožňuje, pričom svoju príslušnosť k nemu prežíva, resp. vníma, interpretuje ako silne preferovanú hodnotu.

3. Istota vo vzťahu k imúnosti jazyka. Prirodzené jazykové správanie sa okrem iného vyznačuje tým, že sa akceptujú inovácie, posuny, zmeny, prevzatia bez toho, aby sa nejako reflektovali ich následky pre jazyk, resp. normu. Toto správanie je v obruči samozrejmej istoty, že jazyk naďalej funguje normálne, nenaruša sa jeho stavba, pružnosť normy neohrozuje jej stabilitu a identita jazyka sa zachováva. Napriek tomu, že pri fungovaní jazyka pôsobí známa sila „neviditeľnej ruky“, ktorá prináša so sebou nebadané sprievodné javy (napr. žiadny Slováč nemá, prirodzene, záujem o to, aby sa z gramatiky spisovnej slovenčiny vytratilo antepreteritum, avšak tým, že sa spontánne preferuje préteritum – jeho kolokácia sa rozširuje do „územia“ antepreterita – táto graméma sa postupne odsúva na „existenčnú“ hranicu; je to sprievodný efekt preferovania préterita, hoci používateľ tento efekt nemá v zornom poli), jazyku nehrozí, že sa dostane do stavu, ktorý potom treba naprávať. Používatelia sú vtiahnutí do mechanizmu fungovania jazyka v sociálnej interakcii, prostredníctvom tohto mechanizmu ho riadia, a tak sa v ich jazykovom správaní reprodukuje istota vo vzťahu k udržiavaniu svojho jazyka v normálnom stave. Jazykové sebavedomie sa v tejto súvislosti javí ako výsledok intuitívneho hodnotiaceho vnímania vlastného jazykového správania, ktoré sa ukazuje ako normálne, a teda nevyvoláva pocit pochybnosti, neistoty. Aj v tomto prípade sa jazykové sebavedomie aktualizuje, keď ho niečo naruša (je tu podoba so zdravím; vnímame ho, keď je narušené).

Narúšanie jazykového sebavedomia. Pozorujeme zdanlivý paradox: Tradičná jazyková kritika a výchova, ktoré sú nasmerované na zdokonaľovanie jazykového vedomia používateľov, na ich jazykové kultivovanie, celkove pôsobí proti reprodukcii normálneho jazykového sebavedomia. V skutočnosti však nejde o paradox (o protirečivosť medzi cieľom aktivity a jej efektom), ale o zákonitý súlad medzi danou lingvistickou koncepciou jazykovej kritiky a výchovy a narúšaním normálneho jazykového sebavedomia. Narúšanie tohto sebavedomia spočíva (1) v zneisťovaní použí-

vateľa vo vzťahu k ovládaniu, k hodnote aj k imunite jazyka, (2) v pestovaní závislosti od jazykovej autority a (3) v deformovaní sebahodnotenia, t. j. mentálneho obrazu seba ako nositeľa jazyka (autoportrétu, na ktorom som zobrazený ako homo loquens). Pristavme sa nakrátko pri jednotlivých bodoch.

(1) Zneisťovanie používateľa so zreteľom na jeho jazykovú kompetenciu (ovládanie jazyka) prebieha ako vyvolávanie pochybnosti o normálnosti vlastnej kompetencie, t. j. o jej ekvivalentnosti s tým, čo používateľ vníma ako štandard reprezentujúci také ovládanie jazykového systému, ktoré zodpovedá povahe tejto sústavy a ktoré je výsledkom prirodzeného osvojovania si jazyka v procese socializácie, a teda aj sústavnej konfrontácie jednotlivca s inými. Siahnime po ilustračnom príklade. V súčasnosti má u nás vo verejnej jazykovej kritike a výchove prominentné miesto rozhlasové vysielanie. Poslucháč si napr. vypočul radu, že vhodným spôsobom vyjadrovania je *som hladný, som smädný*, a nie *mám hlad, mám smäd*, pretože spojenia s *mat'* sú nemeckej, resp. českej proveniencie, ide o vplyv týchto jazykov. Každý nositeľ spisovnej slovenčiny, pravdaže, bežne používa spojenia *byť hladný, byť smädný*, ale – ako to jazyková prax ukazuje (prirodzené akceptovanie tohto javu) – jazykovej kompetencii používateľa nie je cudzia ani možnosť rozšírenia kolokácie slovesa *mat'* (*hlad, smäd* – podľa *mat' pocit, bolesti* a pod.). Pre používateľa je spomínaná výchovná rada takpovediac tichým šokom, pretože sa dotýka niečoho, čo prežíva na základe svojej jazykovej kompetencie a komunikácie s inými ako „hlbokú“ samozrejmosť (to, že *mat'* sa prirodzene spája aj s *hladom* a so *smädou* a že sa môže varírovane vyjadrovať: *som hladný, smädný/mám hlad, smäd*), pričom stav v nemčine či češtine (resp. vplyv týchto jazykov) je absolútne irelevantný. Používateľ sa ocitáva pod tlakom zneisťovania, ktorý prežíva asi v tomto duchu: „Keď to, čo vnímam ako absolútne samozrejmé, nie je dost' vhodné, moje ovládanie jazyka musí byť zlé“. V tejto súvislosti si pripomeňme bežnú výčitku verejného jazykového vychovávateľa, ktorá má zrejme poslúžiť ako povzbudenie, že predsa pravidlo je také jednoduché (napr. pravidlo o vykaní, o tvare genitívu singuláru pri vzore ulica a pod.). Používateľovi sa vsugerúva, že neovláda jednoduché pravidlá (a má si ich zapamätať). Aj to je cesta k zneisťovaniu a k nahlodávaniu jazykového sebavedomia. Námieta proti tomuto výkladu je známa. Nemôžeme predsa akceptovať netolerovateľné len preto, aby sme sa nedotkli jazykového sebavedomia, resp. nemôžeme podporovať falošné jazykové sebavedomie, pričom si treba osobitne uvedomiť všetky implikácie toho, že ide o spisovný jazyk. Na tomto mieste odkazujeme na argumentáciu proti lingvistickej koncepcii spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ktorá je v pozadí tejto námietky, v citovanej práci Dolník (2000) a súčasne na argumentáciu v prospech tézy o prirodzenej súčasnej spisovnej slovenčine, z ktorej vyplýva aj pojem prirodzenej jazykovej kompetencie (v pozadí je identifikácia metodologickej opozície reflexivnologickej verus pragmatickologickej prístupu k jazykovému

systému, ktorá je prejavom opozície extrakomunikačný verzus komunikačný prístup k jazyku).

Azda najmarkantnejším príkladom zneisťovania používateľa vo vzťahu k praktickej hodnote jazyka je, keď jazykový kritik upozorňuje na to, že daný výraz sa používa v inom význame, aký v skutočnosti má. Napríklad používateľ je poučovaný, že predložka *kvôli* nemá príčinný význam. Hoci používateľom táto predložka normálne funguje aj v kauzálnom význame, dozvedávajú sa, že takého významu tu niet. Čiže aj tu sa stretávame s tým, že sa spochybňuje to, čo je používateľovi úplne samozrejmé, a teda sa dostáva znovu pod tlak zneisťovania, ktorý vyvoláva potenciálnu otázku „Ktoré ďalšie výrazy používam mylne?“ (V sledovanej súvislosti odhliadame od otázky rozporu medzi používaním výrazu v danom význame a popieraním tohto významu kritikom; je to problém spomínanej metodologickej opozície; čitateľ však určite postrehol bizarnosť toho, že kritik vlastne vyčíta používateľom, že si skonzervatívne analyzovali istý význam pri istom výraze, pretože z jeho sémantickej analýzy tohto výrazu vychádza, že takého významu tam niet, a teda používatelia podľahli akejosi sémantickej ilúzii; jeho koncentrácia na lingvistickú analýzu odpútava pozornosť od banálneho faktu, že výrazy nadobudli svoje významy konvencionalizáciou používateľmi.) Zneisťovania vo vzťahu k duchovnej hodnote jazyka sa dotkneme nižšie.

Dobrym príkladom ataku na jazykové sebavedomie vo vzťahu k imunitě jazyka je súčasné tasenie meča proti anglicizmu. Narúša sa jazykové sebavedomie používateľa ako reprezentanta jazykového spoločenstva, a to tým, že je presvedčovaný o tom (je to implicitné presvedčanie, explicitne sa hovorí o ohrozovaní jazyka), že jazyk v tejto súvislosti nevystačí svojím prirodzeným akomodačno-asimilačným potenciálom. Okrem toho do metajazykovej reakcie sa vtláča predstava o opozícii malého jazyka k prestížnemu a súčasne „agresívnemu“ svetovému jazyku, a teda pocit jazykovej malosti, ktorý vyvoláva potrebu umelej ochrany. Je to pocit nositeľa jazyka s naštrbeným jazykovým sebavedomím.

(2) Zneisťovanie a tým oslabovanie jazykového sebavedomia smeruje k pestovaniu závislosti od jazykovej autority. Zneistený používateľ nadobúda pocit nutnosti overovať svoju jazykovú kompetenciu údajmi z pera, resp. z úst jazykových autorít, čo samo osebe nemôže vyvolať žiadne námietky. Lenže s pestovanou závislosťou sa oslabuje vlastná jazyková autonómia a pozícia používateľa pri rozšírenej reprodukcii jazyka. Narušené prirodzené jazykové sebavedomie si vyžaduje oporu (jazykové „tutorstvo“) a zabraňuje tomu, aby používateľ vnímal seba ako rovnocenného člena jazykového spoločenstva, ktorý spolu s ostatnými členmi „rozhoduje“ o vlastnom jazyku. V jazykovej praxi sa táto závislosť prejavuje v jazykovopsychickom napätí („Čo poviem/napišem zasa zle?“), ktoré obmedzuje normálne uplatnenie jazykových prostriedkov individuálneho jazykového povedomia, ako aj v pasív-

nom, ba „pokornom“ prijímaní kritiky bez vyvíjania úsilia o reflexiu svojho jazykového produktu.

Osobitným prejavom sledovanej závislosti je sklon k jazykovokultúrnemu snobstvu, ktoré spočíva v tom, že používateľ viac-menej epizodicky registruje jazykové poučenia a z pozície povrchného záujemcu o jazykovú kultúru dáva najavo svoju príslušnosť k jazykovej elite. Povrchné, mechanické preberanie poučiek v mene vidiny svojej príslušnosti k elite deformuje normálne jazykové sebavedomie v tom zmysle, že používateľ otupuje svoj (prežívaný) vzťah k vlastnej jazykovej kompetencii, umŕtvuje prežívanie normálnosti tejto kompetencie a pestuje si jazykové pseudosebavedomie.

(3) Zneisťovanie so zreteľom na jazykovú kompetenciu a pestovanie závislosti od jazykovej autority sa premietajú do sebahodnotenia používateľa jazyka. Používateľ hodnotí seba ako jazykové JA, ale aj ako jedného zo zástupcov jazykového spoločenstva, čiže ako nositeľa jazyka s istými kvalitami. V prvom prípade do sebahodnotenia sa vťahuje vnímanie jazykových a metajazykových reakcií členov jazykového spoločenstva, a teda sa vytvára evaluačný jazykový obraz seba v zrkadle týchto členov. Keď sa jazyková kritika a výchova opiera o takú lingvistickú koncepciu, z ktorej sa vytratil zmysel pre prirodzenú jazykovú kompetenciu a prirodzené fungovanie jazyka (čo je odrazom rigidnej aplikácie základných ideí a kritérií teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry z obdobia jej konštitúcie), do tohto zrkadla sa dostávajú aj prvky, ktoré ho krivia, a teda na sebahodnotenie vplýva krivé zrkadlo. Táto krivosť sa spravidla prejavuje pri reakciách na vžitú, rozšírenú prvky, ktoré sa najčastejšie v mene systémovosti (a na pozadí tézy o opozícii medzi normou a úzom, ale aj presvedčenia o úlohe lingvistu v sledovanej súvislosti) odmietajú. V iných prácach sme uviedli dostatok príkladov (porov. s vyššie citovanou knihou o spisovnej slovenčine a jej používateľoch). Používateľ, ktorý nemá primeranú prirodzenú imunitu proti vplyvu skriveného zrkadla (príčiny tohto stavu sú tiež zaujímavou otázkou), hodnotí svoje jazykové JA ako deficitné, čo sa nejako premieta do jazykového sebavedomia (znižovania sebavedomia alebo pestovania pseudosebavedomia).

V druhom prípade – používateľ hodnotí seba ako nositeľa jazyka s istými kvalitami – je sebahodnotenie spojené s vnímaním iných jazykov. Keď sa iný jazyk vníma ako prestížnejší v pomere k vlastnému jazyku, je to signál zníženého sebahodnotenia s primeraným dosahom na jazykové sebavedomie. Pri otázke jazykovej imunity sme spomenuli boj proti anglicizmom a jeho vplyv na jazykové sebavedomie a v tejto súvislosti vtláčanú predstavu o opozícii malého jazyka k prestížnej angličtine. Špecifickým príznakom nositeľa slovenčiny je vnímanie češtiny. Nositeľ slovenčiny vníma – takpovediac historicky (zdôrazňujeme: historicky) – češtinu ako prestížny jazyk. Ako parciálny bilingvista (češtinu ovláda pasívne) má možnosť hodnotiť slovenčinu aj v pomere k češtine. Dá sa vysloviť hypotéza, ktorá určite nie je

vzdialená od reality, že svoj jazyk vníma ako ekvivalentný s češtinou, čo podporuje také sebahodnotenie, z ktorého vyplýva normálne jazykové sebavedomie. Do tohto stavu však rušivo zasahuje sústavná jazyková kritika, v ktorej sa odráža zaostrenie pohľadu reflexívne lingvisticky orientovaného lingvistu na hraničnú líniu medzi slovenčinou a češtinou. Hyperdôslednosť v delimitácii, ktorá je motivovaná preukazovaním ekvivalentnosti slovenčiny takrečene bezo zvyšku, pôsobí – opäť ide o zdanlivý paradox – na sebahodnotenie a jazykové sebavedomie podkopávajúco. Používateľ slovenčiny, ktorý vníma svoj jazyk ako ekvivalentný s češtinou a ako normálny jazyk (taký, aký má byť), je sústavne zneisťovaný jazykovokritickou apeláciou s myšlienkovým posolstvom, že si má uvedomovať a využívať rovnocenné možnosti svojho jazyka. Ako ho môže také posolstvo zneistiť? Ved' odhaľovanie možností vlastného jazyka podporuje jeho hodnotové vnímanie. Problém je však v tom, že sa to deje v spätosti s delimitáciou pri vžitých výrazoch (často sa to dotýka aj česko-slovenských paralel) a spája sa s opozíciou správne verzus nesprávne (buď – alebo namiesto aj – aj). Tým, že používateľ je neustále nabádaný k delimitačnej ostražitosťi a vystavovaný biľagovaniu, spochybňuje sa jeho hodnotenie slovenčiny ako rovnocenného a normálneho jazyka, čo sa primerane odráža aj v jazykovom sebavedomí. Dostáva sa pod tlak otázky „Som nositeľ rovnocenného a normálneho jazyka, keď mám byť neustále v strehu, či som neprehliadol hraničný bod medzi jazykmi?“ (Alebo: „Je slovenčina nevyhranený, nevyzretý jazyk vo vzťahu k češtine?“) Jazykovo sebavedomý nositeľ slovenčiny suverénne používa svoj jazyk bez toho, aby sa musel uchýľovať k osobitnej delimitačne jazykovej „disciplíne“. Pritom aj jeho vzťah k duchovnej hodnote jazyka je normálny. Naopak, neustálym poučovaním, že jazyk má aj duchovný rozmer – nepripravenosť na hyperdôslednú delimitáciu sa považuje za podceňovanie tohto rozmeru –, sa oslabuje prirodzené vnímanie tohto rozmeru, vnáša sa doň neistota, pretože používateľ prežíva duchovnú hodnotu jazyka jeho reprodukciou (automaticky ňou prejavuje svoj vzťah k tejto hodnote) a spomínané poučovania naštrbujú jeho prežívanie. Autentický vzťah k duchovnej hodnote jazyka je prežívaný vzťah, nie verbálny, deklaratívny a taký, ktorý treba racionálne „zdokonaľovať“ napríklad implantáciou spomínanej hyperdôslednosti. Také úsilie môže používateľa len zneistiť. Z toho, pravda, pre lingvistu nevyplýva, že nemá odkrývať, resp. oživovať „slovenskejšie“ výrazy aj pri vžitých štruktúrach. A niet dôvodu, aby ich verejne neprezentoval, neponúkal do pozornosti. Pritlmene povedané, sporné je však, že sa to spája s delimitačným deficitom používateľa slovenčiny vo vzťahu k češtine. Navyše sa často argumentuje ad hoc ešte niečím, aby sa daný výraz dokonale „zdiskreditoval“. Aspoň jeden príklad z rozhlasovej jazykovej výchovy: Poslucháča presviedčali, že namiesto slova *nekalý* treba používať *nečestný* a pod., pretože ide o výraz z českej jazykovej kuchyne a navyše je nepriezračný, a preto ho treba nahradiť „všeobecne zrozumiteľnými“ slovami (*nečestný* a pod.). Čo

vyvolá u poslucháča informácia, že napr. pri spojení *nekalé úmysly* sa vynára problém všeobecnej zrozumiteľnosti?

Záverečná poznámka. V tomto príspevku bola reč len o jazykovom sebavedomí. Tento pojem však treba včleniť do komplexu ďalších pojmov, medzi ktorými má kľúčové miesto pojem rečového, resp. komunikačného sebavedomia. Opis a výklad tohto pojmu je ďalšou výzvou. Pravda, aj pojem jazykového sebavedomia si vyžaduje ďalšiu analýzu, napr. jeho rozbor v súvislosti so spomínanou novou situáciou, totiž so vstupom Slovenska do Európskej únie.

Literatúra:

DOLNÍK, J. : Princíp ekvivalencie. In: Princípy stavby, vývinu a fungovania jazyka. Red. J. Dolník. Bratislava, Filozofická fakulta UK 1999, s. 45 – 77.

DOLNÍK, J. : Spisovná slovenčina a jej používatelia. Bratislava, Stimul 2000.

FURDÍK, J. : Slovtvorná analógia a analogická slovtvorba. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 54 – 59.

Ľubica Mičková

SÚVZŤAŽNOSTI A ODLIŠNOSTI MEDZI SLOVENSKÝM A JAPONSKÝM TEXTOM SÚKROMNEJ KOREŠPONDENCIE

MIČKOVÁ, Ľ.: Similarities and Differences Between Slovak and Japanese Personal Correspondence. *Slovenská reč*, 68, 2003, No. 4, pp 271 – 284. (Bratislava).

This study compares correspondence systems in the Japanese and Slovak cultures. It views correspondence from the perspective of communication. Therefore, it focuses primarily on socio-linguistic backgrounds, compares correspondence norms and finally it analyses the basic features of the epistolary style in both cultures. Examining the letter composition, the importance of the form in the Japanese culture is highlighted. On the contrary, it is the content that appears to be the point if contrasted with the Slovak correspondence.

Cieľom štúdie je poukázať na rozdielne i spoločné črty slovenskej a japonskej korešpondencie z hľadiska dvoch hlavných kritérií – o b s a h u a f o r m y. Každý druh komunikácie má obsah a formu. Nie sú to kritériá, ktoré by sa navzájom vylučovali. Naopak, koexistujú a navzájom sa podmieňujú. Obsah komunikácie je dôležitým faktorom pri výbere adekvátnej formy a forma zase dáva obsahu tvár. Čo konkrétne rozumieme pod týmito pojmami v prípade korešpondencie?

Korešpondujeme preto, aby sme odovzdali konkrétny odkaz. Pod obsahom korešpondencie máme teda na mysli skutočný komunikovaný odkaz pre prijímateľa, kvôli ktorému bol samotný list alebo iný druh korešpondencie (fax, elektronická pošta a pod.) napísaný. Obsah listu teda úzko súvisí s pohnútkami jeho tvorca.

Forma listu zase predstavuje spôsob, akým je samotný odkaz adresátovi podaný na verbálnej i neverbálnej úrovni. Je to súbor všetkých navonok prejavovaných zložiek, do ktorých je zahalená intencia odosielateľa. Pri skúmaní formy nás teda zaujíma štýl, výber lexikálnych a syntaktických prostriedkov, kompozícia textu, jeho celková úprava a vzhľad.

Pri komunikovaní prostredníctvom korešpondencie odovzdávame v každej kultúre v podstate rovnaké odkazy – žiadame, prosíme, urgujeme, napomíname, odporúčame, posielame pozdravy, ďakujeme a pod. Tieto odkazy sú však so zreteľom na kultúrne zvyklosti, vývin spôsobu korešpondovania a sociolingvistické faktory ovplyvňujúce komunikáciu podávané v každej kultúre odlišnou formou. S cieľom poukázať na tieto odlišnosti si najprv ozrejníme, ktoré kultúrne a sociolingvistické faktory ovplyvňovali formovanie oboch korešpondenčných systémov, dotkneme sa vývoja korešpondenčných pravidiel a obe korešpondencie budeme analyzovať z hľadiska štýlu. Nakoniec prostredníctvom porovnania kompozície súkromného listu poukážeme na spoločné i odlišné prvky vo formálnej prezentácii obsahu.

HODNOTOVÝ SYSTÉM A SOCIOLINGVISTICKÉ FAKTORY

Vzhľadom na koncepciu H. Aokiho a S. Okamotovej (1988, s. 3 – 12) možno zaradiť japonský spôsob komunikácie k sociálnemu typu a slovenský k informačnému. Základný rozdiel spočíva v tom, či komunikujúci považuje za cieľ prehovoru sociálny kontakt alebo výmenu informácie. Od tohto rozdielu sa potom odvíja miera informácie, ktorú komunikujúci vo výpovedi podáva, ako aj spôsob, akým ju podáva.

Ak chceme posudzovať konkrétne komunikačné prejavy, musíme si byť vedomí celkového kultúrno-spoločenského kontextu, v ktorom sú tvorené. Tento kontext je determinovaný predovšetkým hodnotovým systémom danej kultúry. Tým, čo sa v danej kultúre považuje za všeobecne prijímané a chránené, a tým, s čím sa väčšina jej členov stotožňuje.

E. Ružičková (2001, s. 37) uvádza dva antropologické pohľady na delenie kultúr. Podľa jedného z nich charakterizujeme japonskú kultúru ako *kolektivistickú*, čiže takú, v ktorej sa jednotlivec stotožňuje s určitou sociálnou skupinou (so školou, pracoviskom, klubom a pod.), a slovenskú kultúru ako *kmennovú*, v ktorej hrá primárnu úlohu v živote jednotlivca rodina. Je nesporné, že v súčasnej dobe, poznamenej silnými medzikultúrnymi vplyvmi, hodnoty predovšetkým mladých ľudí podliehajú postupným premenám. Hodnotové premeny následne ovplyvňujú aj spôsob ich komunikácie. Avšak pokiaľ ide o dlhodobosť takýchto premien, považujeme vyššie uvedenú charakteristiku oboch kultúr za relevantnú.

Kokrétna podoba komunikácie, a teda i korešpondencie, je bližšie určovaná vzájomným *vzťahom* komunikantov. V našom prípade je to vzťah medzi odosielateľom a adresátom. Hlavné faktory ovplyvňujúce vzťah a komunikáciu medzi Japoncami sú familiárnosť (miera intimity medzi odosielateľom a adresátom), skupinová príslušnosť (t. j. príslušnosť/nepriprušnosť adresáta ku skupine, do ktorej patrí odosielateľ), sociálne postavenie, vek, pohlavie (faktory určujúce konkrétnu podobu vertikálneho vzťahu komunikujúcich) a komunikovaný obsah (Mizutani, 1987, s. 3 – 14, Tatematsu, 1992, s. IX – X).

Z hľadiska horizontálnej charakteristiky japonskej spoločnosti vyčleňujeme kritériá *familiárnosť (intimita vzťahu)* a *skupinová príslušnosť*. V istých situáciách možno obe pokladať za identické kritérium. V kolektivisticky orientovanej spoločnosti komunikujúci dôsledne rozlišujú, či navzájom patria do tej istej skupiny (*uči*), alebo komunikujú s príslušníkom inej skupiny (*soto*), či už ide o rodinu, školu, firmu, športový klub a pod. Príslušnosť k jednej skupine zákonite vytvára pocit blízkosti a zvyšuje tak intimitu ich vzťahu.

Zároveň však pokladáme za vhodné tieto dve kritériá od seba oddeliť. Celkom ľahko totiž môže nastať situácia, že dve osoby, ktoré sú si veľmi blízke (napríklad dlhoroční spolužiaci a priatelia), sa zamestnávajú v rôznych firmách. V prípade, že by takíto dvaja ľudia spolu vstúpili do komunikácie ako predstavitelia svojich firiem,

napriek ich dlhodobému blízkeho vzťahu už nepatria z hľadiska zamestnania do jedného *uči*, ale ich vzťah je odrazom vzťahu firiem, v ktorých sú zamestnaní (*soto-soto*).

Druhým základným princípom, od ktorého sa odvíja vzájomné správanie komunikujúcich, je charakter ich vertikálneho vzťahu. Aj keď sú obaja príslušníkmi tej istej society, ktorá ich navzájom zblízuje, neznamená to, že ich vzájomná komunikácia je rovnocenná. Naopak, úplne rovnocenný vzťah sa v japonskej komunikácii vyskytuje skôr ojedinele.

Konkrétny charakter vertikálneho vzťahu určuje spoločenský status, vek a pohlavie, pričom rozhodujúcu úlohu hrá spoločenské postavenie. Vek spolu s pohlavím sú až na druhom mieste dôležitosti. Na základe týchto spolupôsobiacich faktorov je vytvorená hierarchia v rámci jednej skupiny a takisto medzi skupinami navzájom. I ľudia patriaci navzájom do odlišných skupín nezohľadňujú vo vzájomnej komunikácii len princíp *uči-soto*, ale i vertikálnosť vo vzťahu medzi skupinami, ku ktorým patria (podrobne o charaktere vertikálneho usporiadania japonskej spoločnosti pozri Nakane, 1997).

V praktickej komunikácii sa uvedené kritériá prejavujú týmto spôsobom: V rámci hierarchického usporiadania vnútri skupiny je prejav nižšie postaveného, mladšieho a ženy úctivejší voči vyššie postavenému, staršiemu a mužovi. Komunikácia medzi ľuďmi, ktorí sa navzájom nepoznajú (*soto-soto*), je v zásade zdvorilá a rezervovaná. V prípade, že komunikanti sú príslušníkmi skupín, ktoré sú v istom vertikálnom vzťahu, ich komunikácia ho zákonite musí odzrkadľovať. (Napríklad prejav zástupcu firmy, ktorá vystupuje voči inej firme z pozície predávajúceho, resp. toho, kto ponúka službu, bude o niečo zdvorilejší ako prejav jeho partnera, ktorý je v pozícii zákazníka, čiže vzhľadom na spoločenský status hierarchicky vyššie.)

V praxi korešpondencie sa tieto kritériá prejavujú tak, že osobe vzdialenej, spoločensky vyššie postavenej a osobe staršej než pisateľ sa musí v liste vzdať patričná úcta. Úcta sa neprejavuje iba v lexikálnej rovine správnym použitím zdvorilostného jazyka *keigo*, ale i celkovou formálnou úpravou textu, výberom listového papiera, spôsobom jeho zloženia do obálky i jej formálnou úpravou. Pritom platí, že čím viac sa pisateľ listu približuje k jeho predpísanej forme, tým je list považovaný za dokonalejší, a teda i zdvorilejší.

V súvislosti s kritériom pohlavie treba spomenúť, že ženy všeobecne používajú o niečo zdvorilejší jazyk ako muži. Vyplýva to z odvekej podradenosti žien voči mužom v japonskej spoločnosti. V ostatnom období však na strane žien zaznamenáme tendenciu smerujúcu k vyrovnávaniu tohto vzťahu. Uvedená tendencia prináša so sebou i vyrovnávanie rozdielov medzi mužským a ženským jazykom. Napríklad v hovorovej reči ženy čoraz viac používajú prvky predtým typické len pre mužskú reč, ale naopak to neplatí (pozri Iori, 2000, s. 329). Napriek tomuto javu sú (predovšet-

kým v súkromných listoch) isté lexikálne i formálne rozdiely stále pozorovateľné (prevažujúca slabičná abeceda *hiragana* tam, kde by muž použil pôvodne čínske znakové písmo *kandži*, existencia typicky ženskej lexiky, napr. záverečná fráza *kašiko* a pod).

Zatiaľ čo v Japonsku má skupinová príslušnosť a vertikálny vzťah medzi komunikujúcimi rozhodujúci vplyv na formu jazyka, ktorú si vo vzájomnej komunikácii zvolia, na Slovensku platia podobné kritériá v nižšej miere. Samozrejme, že aj u nás sa neznámi a ľudia s vekovým rozdielom správajú k sebe s istým odstupom a zdvorilosťou, ktorá sa v jazyku primárne prejavuje vykaním. Záleží však na ich vôli, či tento spôsob komunikácie zanechajú a začnú si tykať. Pri navrhovaní tykania spomínané kritériá – vek, pohlavie a spoločenské postavenie – nesporne zohrávajú svoju úlohu. Ak však dôjde k obojstrannému súhlasu, tykanie sa stáva rovnocennou záležitosťou oboch partnerov. Toto však neplatí v komunikácii medzi Japoncami, kde síce vyššie postavená osoba môže zvoliť neformálny až familiárny spôsob komunikácie, ale od nižšie postavenej osoby sa naďalej očakáva prejav odstupu a úcty. Možno teda povedať, že v slovenskej komunikácii v porovnaní s japonskou badať výraznejší vplyv princípu r o v n o s t i.

DVOJTVÁRNE VYJADROVANIE

Spomenutý rozdiel v hodnotovom systéme kultúr a v kritériách určujúcich ich spôsob komunikácie vplýva i na rozdielny postoj k formálnej prezentácii obsahu komunikátu v tej-ktorej kultúre. V súvislosti s japonskou komunikáciou sme spomínali faktor skupinovej orientácie a s ňou spojenú vnútornú identifikáciu Japoncov s vlastným sociálnym prostredím. Skupina a medzil'udské vzťahy sú pre jednotlivca prostredím, od ktorého je závislá jeho existencia. Tomuto sa prispôbuje i spôsob jeho komunikácie v skupine. Navonok uprednostňuje taký prejav, ktorý rezonuje s potrebami celku a tým podporuje ducha skupiny. Zároveň ale musí potlačiť prezentáciu svojskosti a individuálnych záujmov, ktoré spoločného ducha narúšajú. Inými slovami, v skupine sa musí zachovávať h a r m ó n i a, ktorá je nevyhnutná na jej efektívne fungovanie.

Udržovanie vonkajšej harmónie podmienilo vznik komunikačného fenoménu, ktorý Japonci nazývajú *honne a tatemae* (Sokolová, 1999). *Honne* predstavuje pravú intenciu, skutočný zámer prehovoru. Mohli by sme ho nazvať i samotným obsahom komunikátu, hoci môže zostať nevyslovené. *Tatemae* je zase spôsob, akým sa pravý obsah prehovoru (*honne*) podáva, keď sa nedá prezentovať priamo. Slúži na udržovanie harmónie v japonskej komunikácii, lebo „zabali“ nepríjemný obsah, ktorý by mohol partnera zraniť, alebo umožní vyhnúť sa formulácii takéhoto obsahu. Má teda blízko k forme prehovoru.

Typickým, hoci nie jediným príkladom japonského *tatemaie* je vyjadrenie odmietnutia, ktoré nie je spoločensky vhodné vyjadriť priamo. Namiesto otvoreného „nie“ sa komunikujúci ospravedlní a naznačí, že splniť požiadavku je ťažké, alebo ešte nepriamejšie, že si musí návrh „preštudovať“. Nemusí pritom špecifikovať, v čom spočíva konkrétny problém, alebo kedy bude oznámený výsledok skúmania návrhu. Pravým obsahom jeho prehovoru je odmietnutie a ako také je i pochopené.

Slovenčina nemá ekvivalentný slovný pár k termínom *honne* a *tatemaie* slúžiaci na abstraktné vyjadrenie „dvojtvarného“ prístupu ku komunikácii. Neznamená to však, že v praxi tento fenomén neexistuje. Spojenia typu „milosrdná lož“, „diplomatická odpoveď“ a pod. potvrdzujú jeho prítomnosť aj v slovenskej komunikácii. Tento fenomén je súčasťou taktného vyjadrovania sa so zreteľom na partnera, vzájomný vzťah a prostredie komunikácie.

Z rozdielneho prístupu k pomenovaniu a uvedomovaniu si fenoménu *honne* a *tatemaie* v japonskej a slovenskej kultúre možno usudzovať, že aj keď pre Slovákov má zachovanie vonkajšej harmónie v spoločnosti svoj význam, v porovnaní s Japoncami nie je prioritou. Otvorené vyjadrenie vlastného názoru, prejavenie individuality a úprimnosť nie sú zákonite hodnotené negatívne, a preto nie je potrebné klásť na *tatemaie* taký veľký dôraz ako v Japonsku.

Okrem už spomenutej funkcie nahradenia priamej výpovede vhodnou frázou môžeme v japonskej komunikácii pozorovať aj „bezobsažné *tatemaie*“, ktoré má značný priestor práve v korešpondencii. Prejavuje sa v relatívne dlhých, so skutočným obsahom listu nesúvisiacich úvodných a záverečných pasážach. Tento jav súvisí s tendenciou prísne dodržiavať predpísanú formu korešpondencie a nenarúšať tak rokmi zaužívaný rituál.

Japonské listy majú presne danú nielen štruktúru, ale i druhy pozdravov a fráz s presným umiestnením v kompozícii listu. Poznanie a dodržiavanie pravidiel pri písaní listov sa vyžaduje a zároveň sa pokladá za spoločenskú vyspelosť. Prispôsobenie sa pisateľa spoločenskému úzu možno považovať za dodržiavanie *tatemaie*. Motívom jeho správania je potreba byť spoločensky akceptovaný. Ak by totiž autor zúžil svoj prehovor len na skutočný dôvod komunikácie (*honne*), nedosiahol by žiadany komunikačný efekt.

Slovenská korešpondencia (predovšetkým súkromná) sa oproti japonskej nevyznačuje takým množstvom zvonku daných striktných formálnych pravidiel. Nad potrebou detailne dodržať všetky existujúce formálne pravidlá písania listu neraz prevláda potreba prejsť k meritu veci a riešiť konkrétny problém. Preto sa stáva, že častiam listu, ktoré nemajú s primárnym obsahom priamu súvislosť (tab. 1), sa venuje menšia pozornosť.

FORMOVANIE KOREŠPONDENČNEJ NORMY

V súvislosti s japonskou korešpondenciou sme zdôraznili dôležitosť dodržiavania predpísanej formy určenej do takých podrobností, že tvorivému prístupu autora nie je ponechaný takmer žiadny priestor. Ba čo viac, tvorivý prístup autora sa považuje za nežiaduci. Čím viac sa napísaný list približuje daným pravidlám, tým sa považuje za dokonalejší. V prípade japonskej korešpondencie tak môžeme hovoriť o ritualizácii jej formy.

Tento jav má korene tak v kultúrno-spoločenskom pozadí, ako aj v dlhej histórii formovania sa japonskej korešpondencie (najstarší zachovaný japonský list pochádza z roku 607). Prvá oficiálna príručka upravujúca konkrétne pravidlá písania listov, *Kóan reiseicu*, pochádza z obdobia *Kamakura* (1185 – 1333) a bola vydaná v roku 1285. Určovala, ako sa má meniť forma, spôsob vyjadrovania a štýl listu podľa toho, komu je adresovaný. Bola to historicky najvýznamnejšia príručka, o ktorú sa opierali všetky ostatné príručky až do obdobia *Edo* (1600 – 1867).

V rámci úpravy etikety cisárskeho dvora príručka obsahovala časť s názvom *šosacurei no koto*, ktorá sa týkala formy korešpondencie medzi jeho členmi. Zdôrazňoval sa predovšetkým správny výber výrazov uvádzaných na konci listu podľa 11-stupňovej hierarchie dvorných úradníkov. Norma pre každú konkrétnu pozíciu upravovala, ktoré výrazy treba použiť vo vzťahu k ostatným stupňom hierarchie. Tieto výrazy slúžili na naplnenie piatich funkcií: záverečný pozdrav (*kakitome*), záverečná fráza (*kecugo*), podpis (*šomei*), uvedenie hodnosti adresáta (*agedokoro*) a zdvorilostný výraz (*wakizuke*). Správnou kombináciou predpísaných fráz sa docielilo vzdanie úcty adresátovi na takej úrovni, ktorá zodpovedala konkrétnemu vertikálnemu vzťahu medzi adresátom a odosielateľom (Tachibana, 1998, s. 70).

Aj keď pravidlá korešpondencie podliehajú dobovým premenám, dôraz na dodržiavanie formy pri písaní listu v japonskej kultúre pretrváva dodnes. N. Nishida (1992, s. 143) upozorňuje, že keď sa spomenie slovo *kata* (forma, šablóna) v súvislosti s textom, každému príde na um forma listov alebo novinových článkov, ktoré majú presné pravidlá. Tvrdí, že listy sú písané podľa *monkirigata* (stereotyp alebo kliše).

Keďže pravidlá korešpondencie nie sú jednoduché a podľa druhu listu dochádza k rôznym odlišnostiam, v Japonsku sa veľkej obľube teší vydávanie korešpondenčných príručiek, pričom všeobecným princípom písania listov sa venujú len v stručnom úvodnom texte. Väčšia časť príručky pozostáva z konkrétnych príkladov zostavených tak, aby si z nich pisateľ mohol vybrať podľa obsahu a typu adresáta ten, ktorý mu najviac vyhovuje, a takmer odkopírovaný ho mohol odoslať.

V japonských listoch možno pracovať so šablónou s vopred danými frázami. T. Kabashima (1979, s. 119 – 132) poukazuje na výhodu použiť počítačový program. Pisateľ zadá programu typ listu a ten na základe informácie ponúkne šablónu a konkrétne frázy, ktoré jednotlivé časti listu majú alebo môžu obsahovať. Všetko sa deje pomocou mechanizmu otázok a odpovedí, keď sa počítač pisateľa pýta na informácie

od typu listu až po použitie konkrétnych fráz v tej-ktorej časti. Úlohou pisateľa teda nie je text listu napísať, ale skôr *z o s t a v i ť* ho z ponúkaných možností. Jeho „originalitou“ je doplnenie obsahových a číselných údajov tak, aby zodpovedali konkrétnej situácii. V súčasnosti môžeme existenciu podobných funkcií pozorovať napríklad v japonskej verzii textového programu Word alebo v elektronických slovníkoch.

Na japonských listoch je rovnako pozoruhodný spôsob „zabalenia“ obsahu do formy. Y. Tachibana (1998, s. 92 – 93) uvádza príklad z historickej príručky *Sekitoku sújó*, podľa ktorej má mať list 18 častí, pričom hlavná téma listu prichádza na rad až na 14. mieste. Okrem dvoch častí, ktoré uvádzajú adresátovo a odosielateľovo meno, obsahujú všetky ostatné časti rozličné druhy pozdravov a fráz.

Typickou črtou japonských listov v minulosti bolo odsúvanie pravého obsahu listu na samý koniec. Prejavovalo sa to využívaním postskripta na napísanie hlavnej pointy. Paradoxom však je, že hoci autor písal postskriptum ako posledný text, umiestňoval ho na začiatok listu, kde si vopred vymedzil priestor na jeho napísanie (Tachibana, 1998, s. 103). Celkovú tendenciu odsúvať hlavnú myšlienku v japonskom texte až na koniec potvrdzuje i S. K. Maynard (1998, s. 23 – 39) v analýze usporiadania textu v tvare *ki-šó-ten-kecu* (úvod – rozvinutie – zmena – záver).

Formovanie korešpondenčných pravidiel na Slovensku, ktoré bolo ovplyvňované úplne inými kultúrno-spoločenskými faktormi, nemá takú dlhú históriu ako v Japonsku. Od obdobia stredoveku sa na Slovensku striedali vlny latinského, nemeckého, maďarského a českého písomníctva. Rozvoj epištolárneho písomníctva v slovenskom jazyku sa začína až nástupom bernolákovčiny (1787) a Štúrovou kodifikáciou spisovnej slovenčiny roku 1843 (Ruščák, 1983, s. 20).

Keďže Slovensko dlho nemalo vlastný spisovný jazyk, jeho obyvatelia boli navyknutí na preberanie písomných noriem od iných národov. Normu určoval ten, kto mal v danom období na našom území mocenský vplyv. Aj J. Mistrík v prípade administratívneho štýlu, ktorý sa uplatňuje vo verejnej korešpondencii, upozorňuje, že v ňom možno pozorovať importovanosť normy z češtiny, ktorá ju zase preberala z nemčiny (1985, s. 424).

Na rozdiel od japonskej nepozorujeme v slovenskej súkromnej korešpondencii prítomnosť striktno prepracovanej normy. Existujú síce základné pravidlá o triadickkej kompozícii listu, oslovení, záverečnom pozdrave a pod., ale v zásade vyznievajú oveľa jednoduchšie. Takisto platí, že fantázii tvorcu listu sa medze nekladú a nezdôrazňuje sa nevyhnutnosť dodržiavať všetky pravidlá. Tak dochádza k väčšej voľnosti v prístupe k samotnému procesu *t v o r b y* listu. Potvrdzujú to i učebnice slovenského jazyka, ktoré popri výklade základných vlastností súkromného listu v cvičeniach nabádajú žiakov k tvorivosti: „vymýšľajte netradičné oslovenia, úvody a zakončenia listov“ (Tibenská, 2000, s. 13 – 14).

ŠTÝL SÚKROMNEJ KOREŠPONDENCIE

V prípade slovenskej korešpondencie sa v súkromnom liste podľa J. Mistríka (1985, s. 499 – 512) prejavuje hovorový štýl, no najnovšie podľa F. Ruščáka (1983; 2002) ide o vyhranený epištolárny štýl. Na druhej strane verejná (úradná) korešpondencia je písaná administratívnym štýlom. V porovnaní so slovenskou klasifikáciou sa v Japonsku uplatňuje epištolárny štýl rovnako v súkromnej, ako aj vo verejnej korešpondencii.

V histórii japonského jazyka možno pozorovať veľké rozdiely medzi ústnym a písomným prejavom. I keď v súčasnosti sú už oveľa menšie, istá diskrepancia medzi ústnym (*hanašikotoba*) a písomným prejavom (*kakikotoba*) stále existuje a prejavuje sa i v epištolárnom štýle. Výnimkou sú len súkromné listy medzi veľmi blízkymi ľuďmi, ktorých výrazové prostriedky v oveľa väčšej miere využívajú jazyk bežného ústneho prejavu.

Súčasnú podobu japonského epištolárneho štýlu možno priblížiť z hľadiska nasledujúcich vlastností:

- písomnosť
- vyššia miera zdvorilosti oproti hovorenému prejavu
- prísne stanovená kompozícia listu
- špeciálna lexika.

Hoci pre japonský písomný prejav je charakteristický predovšetkým štýl *-da/-de aru*, ktorý sa v písomnej podobe používa v akademických prácach alebo v novinových článkoch, pre epištolárny štýl toto pravidlo neplatí. V korešpondencii totiž nejde o jednostrannú písomnú komunikáciu s neznámym recipientom. Ide tu o komunikáciu odohrávajúcu sa v konkrétnom vzťahu odosielateľa a adresáta, v ktorom je potrebné udržiavať určitú mieru zdvorilosti. Tú strohý písomný štýl *-da/-de aru* nezabezpečuje. Navyše v hovorenej reči sa štýl *-da* môže použiť len vo veľmi blízkom a neformálnom vzťahu. Hovoria ním intímni rodinní príslušníci, blízki priatelia a vo vertikálnej rovine sa môže použiť len v smere zhora nadol (napr. nadriadený voči podriadenému). Z tohto dôvodu je pre korešpondenciu, s výnimkou súkromných listov medzi veľmi blízkymi ľuďmi, neprijateľný. Korešpondenciu principiálne charakterizuje štýl *-masu/desu* a zdvorilé roviny jazyka *keigo*, ktoré zabezpečujú adekvátnu mieru potrebnej zdvorilosti.

Ďalšou pozoruhodnou vlastnosťou epištolárneho štýlu je fakt, že je úctivejší než bežný hovorový štýl medzi tými istými osobami. Komunikanti si totiž v liste nemôžu navzájom odovzdať informácie, ktoré by si v priamom kontakte odovzdali neverbálne (napríklad pozdrav zdvorilým úklonom). Preto sa štýl japonskej korešpondencie snaží absenciu neverbálnej zdvorilosti nahradiť použitím vyššej miery zdvorilosti na verbálnej úrovni. K. Tatematsu (1992, s. 18) poukazuje na fakt, že hoci v liste medzi blízkymi priateľmi rovnakého veku je hovorový štýl *da* prípustný, bežné je i použitie zdvorilejšej jazykovej roviny *-masu/desu*, ktorú by títo komuni-

kanti v priamom rozhovore vôbec nepoužili. Dodržiavanie štýlu *-masu/desu* v korešpondencii platí i pre písanie listov staršou osobou mladšej osobe (Nagara a Chino, 1989, s. 13). V obojstrannom intímnom vzťahu alebo vo vzťahu vertikálnom v smere zhora nadol však možno neformálnosť prejavit' i striedaním formálneho štýlu *-masu/desu* s neformálnym štýlom *da*.

Výber konkrétnej miery zdvorilostnej úrovne sa riadi predovšetkým sociolinguvistickými kritériami spomínanými v predchádzajúcej podkapitole. K. Tatematsu (1992, IX – X) rozdeľuje túto mieru takto:

- mierne zdvorilá: listy priateľom, blízkym známym a starším kolegom (*senpai*),
- zdvorilá: listy známym alebo bývalým učiteľom, ale aj listy priateľom, v ktorých pisateľ žiada o preukázanie väčšej láskavosti,
- veľmi zdvorilá: listy ľuďom, ktorých sme nikdy predtým nevideli, prosby a žiadosti nadriadeným a vyššie postaveným.

Z uvedeného rozdelenia možno vyčítať, že nielen konkrétny vzťah, ale aj o b a h listu je rozhodujúcim faktorom pri výbere zdvorilostnej úrovne a jeho celkového štýlu. Môže nastať situácia, keď si vzájomný vzťah pisateľa a adresáta listu nevyžaduje vysokú zdvorilostnú úroveň. Tá však i napriek tomu vzrastie, ak je obsahom listu napríklad žiadosť alebo prosba, ktorá adresáta istým spôsobom zaťažuje a pisateľovi sa jej splnením prejaví láskavosť (napr. požičanie väčšej sumy peňazí). Dochádza tak k zaujímavému javu, keď sa inak neformálny alebo familiárny prejav posunie vo formálnosti a zdvorilosti o jeden stupeň vyššie (Tatematsu, 1992, s. IX – X). Prikazujú to spoločenské konvencie súvisiace s dávaním/dostávaním a následným pocitom zadlženosti v japonskej kultúre.

Dôležitú úlohu v listoch zohráva správne použitie zdvorilostného jazyka *keigo*. H. Kabaya (2000, s. 35 – 37) popri správnom použití samotného jazykového aparátu prízvukuje i neverbálnu stránku zdvorilosti. Pri písomnej forme komunikácie považuje za prejav „*keigo* správania“ celkovú čistotu a vzhľad textu (dôležitá je čistota písma, výber papiera, obálky, písacích potrieb atď.) To, že H. Kabaya zaraďuje formálnu stránku podania informácie do „*keigo* správania“, je dôkazom, že v Japonsku bez adekvátnej formy niet zdvorilosti.

Z hľadiska zdvorilosti vyčlenil F. Ruščák (2002, s. 29) v slovenskej korešpondencii štyri typy „honoratívnej dimenzie listov“. Keďže umeleckými epištolárnymi útvarmi ani kongregačnými listami sa v našej práci nezaobráame, zohľadňujeme tu len dva z nich. Prvý typ sa prejavuje v súkromnej korešpondencii, ktorá prebieha medzi jedným odosielateľom a jedným adresátom. V takejto korešpondencii adresátovi buď tykáme (koordináčny vzťah) alebo vykáme (subordinačný vzťah). V oboch prípadoch však na znak úcty voči adresátovi píšeme zámeno Ty alebo Vy s veľkým začiatočným písmenom.

Druhý (u F. Ruščáka štvrtý) typ sa prejavuje vo verejnej korešpondencii, kde síce dochádza k oslovovaniu adresáta vo forme Vy, no pod týmto oslovením sa ne-skrýva jednotlivec, ale inštitúcia, ktorej je list adresovaný. Pod odosielateľom sa môže skrývať i jednotlivec, ktorý píše list za svoju osobu (označuje sa 1. osobou singularu), i inštitúcia, ktorá adresuje list inej inštitúcii ako právny subjekt (označuje sa 1. osobou plurálu).

Podobne ako štýl japonskej korešpondencie, aj štýl slovenskej korešpondencie je uhladenejší než štýl hovoreného prejavu. Vyplyva to z faktu, že ide o písomnú komunikáciu, v ktorej má autor väčšiu možnosť sebareflexie a najmä autokorekcie oproti ústnemu prejavu. Na rozdiel od japonskej korešpondencie v slovenskej korešpondencii nedochádza v zdvorilostnej úrovni k štýlovým posunom. Môže ale dochádzať k obdobnému pôsobeniu obsahu listu na výber stylistických prostriedkov, napríklad v prípade žiadosti o láskavosť.

Spomenuli sme, že japonská korešpondencia sa vyznačuje prísne danou štruktúrou. Súkromný list pozostáva z predpísaných častí: úvodu, jadra, záveru, sprievodných údajov a postskripta. V zásade je jeho usporiadanie vertikálne. Toto usporiadanie sa považuje za tradičný japonský štýl. V poslednom období sa však predovšetkým u mladšej generácie stretávame s čoraz častejším písaním horizontálne usporiadaných listov.

Slovenská súkromná korešpondencia má triadickú kompozíciu a oproti japonskej pôsobí v usporiadaní základných zložiek oveľa jednoduchšie (tab. 1).

Kompozícia súkromnej korešpondencie

tab.1

JAPONSKÁ	SLOVENSKÁ
úvod	
otváracia fráza (<i>tógo</i>) F úvodné pozdravy F (vhodná kombinácia prvkov): <ul style="list-style-type: none"> - pozdravy súvisiace s ročným obdobím (<i>džikó no aisacu</i>), - otázky týkajúce sa zdravia a prosperity adresáta (<i>anpi no aisacu</i>), informácia o tom, ako sa má pisateľ listu, - poďakovania alebo ospravednenia sa za niečo, čo sa v poslednom období vo vzájomnom vzťahu odohralo, - reakcia na predchádzajúci list. 	dátum a miesto napísania listu F oslovenie F úvodné pozdravy F
jadro	

vstupný výraz označujúci prechod k me- ritu veci F samotný obsah listu O	samotný obsah listu O
záver	
záverečné pozdravy (<i>musubi no aisacu</i>) F záverečná fráza (<i>kecugo</i>) F	záverečný pozdrav F podpis F
sprievodné údaje	
Dátum (<i>hizuke</i>) F podpis (<i>šomei</i>) F meno adresáta (<i>atena</i>) F titul alebo zdvorilostné oslovenie (<i>keišó</i>) F zdvorilostný výraz (<i>wakizuke</i>) F	
postskriptum O	

Písmeno **F** označuje časti nesúvisiace priamo s obsahom listu, ale dôležité z hľadiska jeho formy. Písmeno **O** zase označuje tie časti, v ktorých pisateľ odovzdáva adresátovi konkrétny odkaz – obsah listu.

Z tab. 1 je na prvý pohľad zrejmé, že kompozičné jednotky určené pravidlami korešpondencie v japonských listoch počtom presahujú slovenské. Vidíme, že okrem uvedenia miesta, kde bol list napísaný, všetky súčasti slovenského súkromného listu sú aj súčasťami japonského listu. Naopak to neplatí. Zároveň všetky časti japonského listu, ktoré v slovenskom nenachádzame, súvisia len s jeho formou. Z celkového porovnania kompozície japonskej a slovenskej korešpondencie je zrejmé, že na formálnu stránku listu sa v Japonsku kladie oveľa väčší dôraz, zatiaľ čo formálna časť slovenského listu je oveľa jednoduchšia.

Slovenská korešpondencia nepozná fenomén ustálenej otváracjej a zatváracjej frázy, ktorou sa v japonskom liste prejavuje úcta adresátovi. Takých fráz je niekoľko druhov a používajú sa zásadne v páre. Ich výber závisí od toho, ako zdvorilý list píšeme, či je to list z vlastného popudu alebo je odpoveďou na prijatý list, či skrácujeme úvodné a záverečné pozdravy alebo nie a pod. V menej formálnych súkromných listoch dobrým známym, blízkym priateľom, rodine a pod. sa môžu tieto frázy vynechať a namiesto nich sa použije oslovenie menom.

Za otváracou frázou nasledujú v japonskom liste úvodné pozdravy, ktoré pisateľ vhodne kombinuje podľa aktuálnej situácie. Nemusí použiť všetky, ktoré sme v tab. 1 uviedli (väčšinou sa používa kombinácia troch z nich), napríklad pozdrav charakterizujúci aktuálne ročné obdobie, ktorý slovenská korešpondencia vôbec nepozná, je pre japonskú záväzný. Vyjadruje sa ním tradičná spätosť Japoncov s prírodou a citlivé vnímanie jej aktuálneho stavu (napr. *Hitoame goto ni harumeite mairimašita*: S každým

dažďom k nám prichádza nálada jari.) Ostatné druhy úvodných pozdravov nachádzame aj v slovenskej korešpondencii. Zásadný rozdiel však spočíva v tom, že kým u nás majú skôr stručný charakter, ba dokonca nemusia byť použité, v japonskom liste tvoria celý úvodný odsek a tak plnia dôležitú funkciu úvodu.

K meritu veci sa v japonskom liste prechádza výrazmi *sate* alebo *tokoro de* na začiatku nového odseku, ktorý naznačuje zmenu témy. Pre čitateľa listu je tento výraz upozornením, že pisateľ prechádza k samotnému obsahu, kvôli ktorému bol list napísaný.

Za konkrétnym obsahom listu, ktorý sa podľa samostatných myšlienok člení na odseky, nasledujú záverečné pozdravy a záverečná fráza. Funkciou záverečných pozdravov je podčiarknuť obsah listu, odovzdať pozdravy rodinným príslušníkom adresáta a spoločným známym, pripomenúť, že pisateľ čaká na odpoveď a pod. Z tohto hľadiska sa slovenské i japonské pozdravy opäť podobajú. Podobne ako pri úvodných pozdravoch v japonskej korešpondencii platí, že i záverečné sú napísané tak, aby tvorili samostatný odsek, a aby boli z hľadiska dĺžky v rovnováhe s úvodnými pozdravmi. Obe časti – úvod i záver – tak plnia dôležitú funkciu „zabalenia“ obsahu do spoločensky vyžadovanej formy. Hoci podobný princíp platí aj v slovenskej korešpondencii, hlavný rozdiel spočíva v tom, že sa u nás tomuto formálnemu „obalu“ venuje oveľa menej priestoru.

Sprievodné údaje sú v japonskej korešpondencii vyčlenené samostatne, lebo sa pri tradičnej vertikálnej orientácii listu píše na záver. Plné meno a titul adresáta sa tradične uvádza až na konci. Pre titul pritom platí, že pokiaľ nejde o veľmi blízku osobu, nepoužíva sa hovorová forma *san* (pán/pani/slečna), ale jej úctivejší variant *sama*. V prípade učiteľov, spisovateľov, politikov a pod. je však tento titul nepostačujúci a vyžaduje sa ešte zdvorilejšia forma – *sensei*.

Zdvorilostný výraz *wakizuke* plní opäť funkciu vzdania úcty adresátovi (napr. *kika*: pod váš stôl), ale v súčasnosti sa už jeho použitie nevyžaduje. Úplne poslednou kompozičnou jednotkou je postskriptum, ktoré nie je nevyhnutnou zložkou. Používa sa len v prípade, ak pisateľ listu zabudol odovzdať nejakú informáciu. Vo formálnych listoch sa jeho použitie neodporúča, lebo fakt, že niečo z obsahu bolo vynechané a dopísané neskôr, vyznieva voči adresátovi nezdvorilo.

Časti japonskej korešpondencie (úvodná a záverečná fráza, úvodné a záverečné pozdravy, výrazy naznačujúce prechod k meritu veci), ktorých funkciou je formálne „zabalit“ obsah do podoby listu, sa vyznačujú danou lexikálnou zásobou. Netreba ich vymýšľať, možno ich čerpať z dostupných zdrojov, ako sú korešpondenčné príručky, elektronické slovníky, či počítačové programy.

Špecifická lexika listu súvisí aj so zdvorilostným jazykom *keigo*. S ohľadom na princíp *učí – soto* a vertikálnu povahu vzťahu medzi komunikantmi v *keigu* platí, že zatiaľ čo o sebe, príslušníkoch *učí* a veciach s *učí* súvisiacich sa vyjadrujeme

skromne, partnera, ktorý je príslušníkom *soto*, jeho okolie a veci so *soto* súvisiace vyzdvihujeme. S tým súvisí i existencia konkrétnych výrazov vzťahujúcich sa na osobu pisateľa a jeho *uči* a tiež súbor výrazov, ktoré sa používajú na oslovenie recipienta, jeho blízkych a vecí a javov s ním súvisiacich (napr. váš list – môj list: *otegami-tegami*, váš dom – môj dom: *otaku-uči*, vaša manželka – moja manželka: *okusama-tsuma* a pod.).

Ďalšou skupinou výrazov, ktorá je naopak v listoch nežiaduca, sú tabuizované výrazy. Súvisia s vierou, že ich použitie v danom liste by mohlo privolať nešťastie, preto sa ich musí pisateľ vyvarovať. Tieto výrazy úzko súvisia s témou listu. Napríklad v gratulácii k sobášu sa pisateľ musí vyhnúť výrazom evokujúcim narušenie vzťahu (napr: *wakareru*: rozísť sa, *kireru*: pretrhnúť sa, *modoru*: vrátiť sa – posledné sloveso napr. symbolizuje návrat nevesty z domu manžela k rodičom). V blahoprajnom pozdrave k založeniu novej firmy sa zase považujú za nevhodné slová s konotáciou bankrotu (*taoreru*: spadnúť).

V slovenskej korešpondencii sa špeciálna lexika prejavuje predovšetkým v úvode a v závere listu. O slovenie, úvodné a záverečné pozdravy sú tými časťami, kde môžeme nájsť často sa opakujúce výrazy (milý/drahý/vážený a meno, ahoj, maj sa, bozkáva Ťa, zdraví Ťa, so srdečným pozdravom, s úctou a pod.) i kliše (Ako sa máš? Ja sa mám dobre.). Na druhej strane sa však, na rozdiel od japonskej korešpondencie, zdôrazňuje pestrosť a dôležitosť prejavovania individuality vo výbere jazykových prostriedkov (Weidler, 2003, s. 85).

Slovenská korešpondencia neobsahuje taký dlhý súbor úvodných pozdravov ako japonská a vôbec nepozná fenomén ospevovania prírody v pozdrave súvisiacom s aktuálnym ročným obdobím. Pisateľ slovenského listu prechádza k meritu veci pomerne rýchlo. Toto je možné i v japonských listoch, ale takýto priamy prechod musí sprevádzať špeciálna úvodná i záverečná fráza (napr. *zenryaku – sósó*), ktorá slúži ako ospravedlnenie za uponáhľaný prechod rovno k téme a nedodržanie predpísanej formy. Takéto „formálne ospravedlnenie neformálnosti“ v japonskom liste je opäť dôkazom dôležitosti dodržiavania predpísaných pravidiel.

Z hľadiska lexiky je najpodobnejšou časťou slovenského a japonského listu pasáž záverečných pozdravov, v ktorých pisateľ podčiarkuje obsah listu, pozdravuje príbuzných a známych, želá úspechy, zdravie a pod. S veľkou množinou výrazov odzrkadľujúcich vzťah *uči* a *soto* a tabuizovaných slov sa v slovenskej korešpondencii nestretávame. Istý odstup alebo úcta k partnerovi sa vyjadruje používaním foriem zámena Vy (Váš/-a/-e) a Ty (Tvoj/-a/-e), písaných s veľkým začiatočným písmenom. Špeciálne lexikálne formy pre osoby a veci, ktoré úzko súvisia s odosielateľom a adresátom, však slovenská korešpondencia nepozná.

V príspevku sme poukázali na zásadné rozdiely medzi pravidlami slovenskej a japonskej súkromnej korešpondencie. Pri porovnávaní sme brali do úvahy kultúr-

no--spoločenské pozadie, v ktorom sa oba korešpondenčné systémy formovali, vývoj korešpondenčnej normy a štýl. Dospeli sme k záveru, že písanie japonských listov sa v súkromnej epištolárnej komunikácii vyznačuje oveľa prísnejšími formálnymi kritériami. Prirodzene, považujeme za potrebné zdokumentovať tento rozdiel nielen v teoretickej rovine pravidiel, ale i porovnaním ich aplikácie v praxi. V budúcom výskume japonskej a slovenskej komunikácie považujeme za potrebné zohľadňovať aj rozdiely medzi jednotlivými generáciami. Domnievame sa, že dynamické premeny v spoločnostiach oboch kultúr, zasahujúce predovšetkým hierarchiu hodnôt, spôsobujú medzi generáciami rozdiely v prístupe ku komunikácii, a teda i ku korešpondencii.

Literatúra

AOKI, H. – OKAMOTO, S.: Rules for Conversational Rituals in Japanese. Tokio, Taishuukan Shoten 1988. Podľa: PECHO, Š.: Problémy interkultúrnej komunikácie s Japoncami. Kandidátska dizertačná práca. Kabinet orientalistiky SAV Bratislava 1998, s. 48 – 49.

INTER-UNIVERSITY CENTER FOR JAPANESE LANGUAGE STUDIES: Writing Letters in Japanese. Red. K. Tatematsu, Y. Tateoka, T. Matsumoto, T. Sato. Tokio, The Japan Times 1992, s. VIII – X, 2 – 24.

IORI, I. – TAKANASHI, S. – NAKANISHI, K. – YAMADA, T.: Shokyuu o oshieru hito no tame no nihongo bunpoo handobukku. Tokio, 3A Corporation 2000, s. 324 – 329.

KABASHIMA, T.: Nihongo no sutairu bukku. Tokio, Taishuukan Shoten 1979, s. 119 – 132.

KABAYA, H. – KAWAGUCHI, Y. – SAKAMOTO, M.: Keigo hyoogen. 6. vyd. Tokio, Taishuukan Shoten 2000, s. 1 – 44.

KRUŽLÍKOVÁ, L.: Úvod do japonskej súkromnej korešpondencie. Diplomová práca. Bratislava, Filozofická fakulta UK, Katedra jazykov a kultúr krajín Východnej Ázie 1999. 69 s.

MAYNARD, S. K.: Principles of Japanese Discourse: A Handbook. Cambridge, Cambridge University Press 1998, s. 23 – 39.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985, s. 339 – 393, 401 – 544.

MIZUTANI, O. – MIZUTANI, N.: How To Be Polite in Japanese. Tokio, The Japan Times 1987, s. 3 – 14.

NAGARA, S. – CHINO, N.: Buntai (Style). Gaikokujin no tame no nihongo reibun, mondai shirizu 9. Tokio, Aratake Shuppan 1989, s. 9 – 45.

NAKANE, CH.: Japanese Society. 11. vyd., Tokio, Charles E. Tuttle Company 1997. 162 s.

NISHIDA, N.: Bunshoo, buntai, hyoogen no kenkyuu. Tokio, Izumi Shoboo 1992, s. 47 – 62, 142 – 150.

RUŠČÁK, F.: Epištolárny štýl slovenského jazyka. Kandidátska dizertačná práca. UPJŠ v Košiciach, Pedagogická fakulta v Prešove, Katedra slovenského jazyka a literatúry 1983. 154 s.

RUŠČÁK, F.: Štylistika epištolárnych textov. Prešov, Náuka 2002.

RUŽIČKOVÁ, E.: American Slovak Japanese and Chinese Picture Dictionary of Gestures. Bratislava, Univerzita Komenského 2001, s. 7 – 46.

SOKOLOVÁ, E.: Understanding the Japanese Thinking and Behaviour Through the Honne and Tatemaie Phenomenon. Diplomová práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1999. 100 s.

TACHIBANA, Y.: Tegamibun no kokugogakuteki kenkyuu. Tokio, Fukun Shoboo 1998, s. 1 – 255.

TIBENSKÁ, E. – PATRÁŠ, V. – SEDLÁKOVÁ, M. – SABOL, J.: Slovenský jazyk pre 6. ročník základných škôl. II. diel. Bratislava, OrbisPictus Istropolitana 2000, s. 13 – 14.

WEIDLEROVÁ, A. – WEIDLER, E.: Sloh na dlani. Bratislava, Príroda 2003, s. 82 – 93.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Milan Majtán

JURAJ LESÁK (1740 – 1803)

MAJTÁN, M.: Juraj Lesák (1740 – 1803). *Slovenská reč*, 68, 2003, No. 5. pp. 285 – 287. (Bratislava).

In the presented paper the author draws attention to the life and work of Juraj Lesák – one of the oldest Slovak linguists. His work could be viewed as the first attempt to codify preliterary Slovak cultural language before Bernolak.

Vo februári 2003 uplynulo dvesto rokov od smrti významného Slováka a vrbovského rodáka, pedagóga a autora viacerých slovenských učebníc Juraja Lesáka.

Ešte pred rokom M. Vyvíjalová v monografickej štúdiu o účasti Juraja Lesáka pri vzniku Prešpurských novín (2002) konštatovala, že aj po štúdiu brezovských matrik presnejšie údaje a rodisko tohto slovenského bratislavského učiteľa a autora prvej slovenskej učebnice matematiky (a aspoň dvoch ďalších školských učebníc) ostávajú neznáme. Aj Slovenský biografický slovník (3. zväzok, s. 391) uvádza v hesle o Jurajovi Lesákovi iba rok jeho narodenia 1740.

Dnes po štúdiu rímskokatolíckych vrbovských matrik možno však s istotou konštatovať, že Juraj Lesák sa narodil začiatkom januára 1740 v západoslovenskom mestečku Vrbové a krstený bol v rímskokatolíckom kostole vo Vrbovom 11. januára 1740. Narodil sa ako štvrtý syn Františka Lesáka a Kataríny Konečnej. Jeho rodičia dali predtým krstiť syna Martina (29. októbra 1728), Františka (29. augusta 1731) a Jána (4. januára 1737). Juraj bol teda najmladší a pravdepodobne posledný. Z matrik (uložených v Štátnom oblastnom archíve v Bratislave) sa nedá vyčítať otcovo povolanie, Lesákovcov bolo vo Vrbovom viac, boli medzi nimi aj mlynári. O otcovi Františkovi vieme iba to, že sa tiež narodil vo Vrbovom a krstený bol 5. júla 1705. Vo vrbovských matrikách sme však nenašli údaj o sobáši Františka Lesáka s Katarínou Konečnou, možno teda predpokladať, že matka Juraja Lesáka nepochádzala z Vrbového a svadbu mali v nevestinom bydlisku. Treba však pripomenúť, že aj rodina Konečných je z Vrbového známa aspoň od konca 17. storočia.

V Bratislave sa Juraj Lesák objavuje r. 1767, keď ho jediná slovenská ľudová škola na Kozej ulici získala za slovenského učiteľa a organistu. Lesák býval (podľa M. Vyvíjalovej) spočiatku na Panenskej ulici v dome majiteľa Franza. Od r. 1772 až do konca života učil v novej slovenskej škole na Suchom mýte, od r. 1774 býval na Suchom mýte v dome mäsiara Lobonu. Ženil sa asi r. 1767, s manželkou Katarínou

mali päť detí: Karola Michala (1768), Máriu Teréziu (1770), Annu Máriu (1771), Imricha Juraja (1773) a Katarínu (1776). Všetky deti dali krstiť v Dóme sv. Martina.

Juraj Lesák zomrel šesťdesiatštyriročný 18. februára 1803, pochovaný je v Bratislave. Podľa M. Vyvíjalovej sa v matrike zomretých uvádza ako „*professor normalium scholarum*“.

Učebnica matematiky, ktorú bratislavský učiteľ napísal, má dlhý názov: *Vmeňj počtůw, to gest tak snadný spůsob, že gedem každý, který čjtati a maličko pjsati wj, zde z wyswetlenych regůl a prjkladůw w kratkem čase arithmetiku, nebozto počtówánj kumsst se navčiti může, skrze Gjriho Lessáka w slowensky gazyk w neylepssj porádek wweděny, ku koncy pak Spůsob slowenského pjsma a slussného gedneg-každég swětskég y duchownég osoby w řečy přisluchagjcyho tytulowánj nasleduge. W Presspurku v Frantisska Augustyna Patzko 1775.*

V učebnici sa vykladajú základné matematické pojmy a úkony, metodicky sa riešia príklady, zlomky, trojčlenky. Ako prílohu v učebnici uverejnil Lesák aj pravidlá slovenského písania (*Spůsob slovenského písma*), ktoré do vývinu jazykovedného myslenia na Slovensku zaradil a zhodnotil J. Vavro v štúdiu *Pravidlá slovenského písania z roku 1775* uverejnenej v Jazykovednom časopise (1961). Autor prvej slovenskej učebnice aritmetiky, určenej pre školské potreby a pre široké vrstvy obyvateľstva, napísal však takýchto prác o používaní predpisovnej slovenčiny viac. Ako sám spomenul v jednom liste, boli to dve školské učebnice o gramatike a syntaxi „slovenského jazyka“. Ide o školské učebnice vydané anonymne v Trnave v r. 1780, a to *Přjwod ku dobromluwnosti slowenské k prospěchu mládeži slowenských sskól. W Trnawe 1780* (47 s.) a *Přjwod ku dobropjsebnosti slowenského pjsma k prospěchu mládeži slowenských sskól. W Trnawe 1780* (31 s.). Lesákovo autorstvo bolo známe už J. Ribayovi, keď si na svojom exemplári Prívodu k dobromluvnosti slovenčiny zapísal, ako to cituje M. Vyvíjalová, že autorom je „Jiří Lesák, učitel normální školy v Prešpurce“. So zreteľom na jazyk a hlavne jazykovedné termíny je Juraj Lesák celkom isto autorom aj ďalšej knižky *Čtři gruntownj tabule ku prospěchu mládeži slowenských sskól. W Trnawe 1780* (14 s.). Otázku autorstva týchto a ďalších školských učebníc sa v osemdesiatych rokoch nepodarilo rozriešiť I. Kotuličovi, ako o tom písal v štúdiu o prvých slovenských tlačiach budínskej univerzitetnej tlačiarne a o ich vzťahu ku kultúrnej západoslovenčine v 80. rokoch 18. storočia (1983, s. 410, pozn. 8).

Lesákovu slovenčinu v týchto pravidlách a príručkách na prvý pohľad predstavuje slovakizovaná čeština, avšak pri uplatnení a zhodnotení jeho pravopisných pravidiel vidno, že ide skôr o predpisovnú kultúrnu slovenčinu západoslovenského typu, ktorej ponechával grafému ř (vyslovovanú ako r), ě (s výslovnosťou akejsi dvojhlásky ie) a ů (tej však podľa neho zodpovedala výslovnosť uo). Namiesto českých grafém au sa malo písať ú (*múdry, lúka*) a toto dlhé ú malo platnosť dlhej samohlásky ú. Osobitné

postavenie v Lesákovej ortografii mali spoluhlásky *s* a *š*. „Krátke“ *s* sa malo písať na konci slova (*nás*), „dlhé“ *f* na začiatku a uprostred slova (*smele, prosyl*). Tradičné dve „dlhé“ *ff* alebo „dlhé“ spolu s „krátkym“ *f s*, alebo *š* s mäkčeňom sa mali požívať na označenie hlásky *š* (*váš, náš*), no „krátke“ spolu s „dlhým“ *sf* malo zachytávať západoslovenské nárečové zdvojené *ss* (*masso, Manasses*). Takto dôsledne zapisoval svoje priezvisko aj Juraj Lesák ako *Lesfák*, a tak by sa toto priezvisko malo čítať v jeho západoslovenskej nárečovej norme „Lessák“. Viacerí autori (aj J. Vavro, J. Tibenský a I. Kotulič) práve pre tieto dve *s* čítali jeho priezvisko chybné ako „Lešák“. Zdvojenú západoslovenskú výslovnosť sa Lesák pokúsil kodifikovať aj v učebniciach *Štyri gruntovné tabule* a *Prívod ku dobropísebnosti*, kde ako príklady na zdvojené spoluhlásky (*dupplowané spoluznějcé*) uviedol slová *radda, manna, masso, summa, mammona, panna, uffám, vyššáj, swattost*. Hlásky zapisované českými grafémami *ě* a *ů* označil ako dvojhlásky (*něwlastné dwoghlasyté – ě, ů aneb ie, uo*). Naopak o písaní dvojhlásky *au* zdôraznil, že u nás vyjadruje dlhú samohlásku *ú*, českú grafému *ř* stotožnil s grafémou *r* (*ř pak znj gak r*). Stačí si podľa týchto pravidiel prečítať (alebo prepísať) Lesákov text a jeho západná slovenčina vystúpi z „českého plášťa“ a začlení sa medzi texty napísané predbernolákovskou kultúrnou slovenčinou západoslovenského typu.

Rozbor Lesákovej slovenčiny, pravopisných pravidiel a gramatických poučiek o používaní slovenčiny by si vyžadoval osobitné štúdium aj v súvislosti s jeho korektorskými prácami, ktoré vykonával (Vyvíjalová, 2002, s. 244) od r. 1772 u bratislavských vydavateľov a tlačiarov J. M. Landerera a F. A. Packa, ale najmä s jeho účinkovaním v redakcii *Prešpurských novín* v r. 1783 – 1787 (tamže, s. 251). Aj v týchto novinách boli na jar 1784, tri roky pred kodifikáciou A. Bernoláka, uverejnené pravopisné pravidlá o používaní vtedajšej predspisovnej slovenčiny. A tak možno aj vzdelaného učiteľa Juraja Lesáka zaradiť do galérie najstarších slovenských jazykovedcov a jeho publikačnú, pedagogickú a redakčno-korektorskú činnosť pokladať za akýsi pokus o kodifikovanie predspisovnej, predbernolákovskej kultúrnej slovenčiny. Jeho účinkovanie v redakcii *Prešpurských novín* čaká ešte na zhodnotenie jazykovedca.

Literatúra

KOTULIČ, I.: Prvé slovenské tlače budínskej univerzitnej tlačiarne a kultúrna západoslovenčina v 80. rokoch 18. storočia. In: *Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777 – 1848*. Red. P. Király. Budapest, Akadémiai Kiadó 1983, s. 409 – 417.

Slovenský biografický slovník. Zv. 3. (K – L). Martin, Matica slovenská 1989. 448 + 36 s.

TIBENSKÝ, J.: Dejiny vedy a techniky na Slovensku. Martin, Osveta 1979. 536 s.

VAVRO, J.: Pravidlá slovenského písania z roku 1775. *Jazykovedný časopis*, 12, 1961, s. 150 – 158.

VYVÍJALOVÁ, M.: Juraj Lesák pri vzniku *Prešpurských novín*. *Historický časopis*, 50, 2002, s. 237 – 256.

Andrea Osadská

TERMINOLÓGIA BANSKÝCH REMESIEL V DIELE MARTINA LAUČEKA ZLATÁ BANĚ

Osadská, A.: Terminology of Mining Crafts in the Work of Martin Lauček Gold Mine. Slovenská reč, 68, 2003, No. 5, pp. 288 – 295. (Bratislava).

Mining was one of the most important and the most profitable branches in the middle and east part of Slovakia in 16. – 18. century. Martin Lauček, evangelistic priest, paid attention to mining and wrote down collection of mining prayers and songs. The following study analyses the content of his work and used mining terminology.

Jedno z najvýznamnejších a najvýnosnejších výrobných odvetví v 16. – 18. storočí na strednom a východnom Slovensku bolo baníctvo. V našich podmienkach dosiahlo vysoký stupeň rozvoja. Produkcia drahých kovov na Slovensku v prvej polovici 18. storočia bola vysoká a v 70. – 80. rokoch tvorili príjmy z baní v Uhorsku asi 70 % všetkých príjmov dvora z baníctva.

Banícka ťažba sa zameriavala nielen na drahé kovy, ale aj na ťažbu železa a medi. Najvýznamnejšie banícke centrá boli v oblasti stredného Slovenska (Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Kremnica) a východného Slovenska (Gemery, Spiš). Rozvoj baníctva súvisel aj s príchodom nemeckého obyvateľstva do spomínaných oblastí, ktoré sa špeciálne venovalo práve baníctvu. Zdokonaľovanie ťažby používaním lepších nástrojov, dokonalejšie sprístupnenie baní vytvorením šácht a štôlní, ako aj vynálezy Hellovcov (Mateja Kornela Hella 1635 – 1743 a Jozefa Kornela Hella 1713 – 1789) umožňovali zvyšovanie a zefektívňovanie ťažby. Vytŕažené drahé kovy sa väčšinou zmincovali. V Kremnici sa razili zo zlata známe kremnické dukáty. Zo striebra sa razili toliare a poltoliare. Množstvo drahých kovov sa posielalo v nezmincovanom stave Hlavnému mincovému úradu vo Viedni.

Trochu netradične sa v 18. storočí zaoberal baníckou problematikou aj evanjelický farár Martin Lauček. Výsledkom jeho poznania života baníkov je zbierka baníckych modlitieb a piesní *Zlatá Baně*, ktorú napísal v roku 1775 vo Vyšnej Slanej. Originál rukopisu je uložený v Univerzitnej knižnici v Budapešti. O rok neskôr vyšla v Bratislave knižka tlačou.

Martin Lauček sa narodil 12. mája 1732 v Turčianskom Svätom Martine. Študoval v Necpaloch, neskôr na evanjelickom lýceu v Bratislave. Odtiaľ odchádza na štúdiá do Blatného Potoka, kde sa učil po maďarsky. Martin Lauček pôsobil na viacerých miestach Slovenska: v r. 1754 – 1756 v Brzotíne ako učiteľ, od r. 1756 ako evanjelický kaplán v Kunovej Teplici, od r. 1761 vo Vyšnej Slanej. Jeho posledným pôsobiskom bola Skalica, kde r. 1802 zomrel. Martin Lauček bol predstavite-

lom tolerančnej cirkevnej spisby. Okrem spomínanej Zlatej Bane vydal 4 zväzky kázní, biblickú konkordanciu, venoval sa životopisnej spisbe cirkevných dejateľov i historickej spisbe. Tvorba Martina Laučeka je zaujímavá nielen z obsahovej stránky, ale pozoruhodná je aj samotná forma – jazyk spomínaných cirkevno-historických pamiatok.

Jazyková situácia u slovenských evanjelikov v 16. – 18. storočí bola pomerne zložitá. Na Žilinskej synode sa v r. 1610 prijala čeština ako reprezentant domáceho spisovného jazyka pre kultové potreby slovenských evanjelikov. V 17. storočí sa evanjelici vracajú k presnej norme češtiny, k jazyku Kralickej biblie – tzv. bibličtine. Tá sa najdôslednejšie zachovávala v tlačených evanjelických prácach. Od 17. storočia však začíname pozorovať aj slovakizovanie češtiny vo fonologickej, morfolologickej i lexikálnej rovine. Treba však pripomenúť, že v starších prácach sa čeština používaná u nás v predspisovnom období charakterizuje ako písomná podoba spisovného jazyka slovenskej národnosti bez celospoločenskej funkcie. V novších prácach sa hodnotí ako nie spisovný, ale kultúrny jazyk. Spomínané slovakizovanie češtiny sa prejavuje aj v zbierke modlitieb a piesní Martina Laučeka Zlatá Baňa. Lauček venuje svoju zbierku „*wysoce Urozenému Pánu Gömöry Pálovi, slavné Stolice Gömörské assesorovi, sl. Kasstýle a Panstwj Sstitnického compossesorovi... a Pani Julianě, roz. Sturmman*“, ktorých mená boli zvečnené pre ich lásku ku škole v Štítniku. Táto štítnická stredná škola bola podporovaná panstvom a urobila zo Štítnika kultúrne centrum. Škola bola slovenská a mnohí Maďari a Nemci prihlasovali do nej svoje deti, aby sa naučili po slovensky. Panstvo, ktoré podporovalo uvedenú školu, malo množstvo baní tzv. „*meděny*“ a „*železnice*“. Práve prácou v baniach si obyvateľstvo získavalo dobrý zárobok a panstvo mohlo vďaka baniam podporovať školy a cirkev. Vo venovaní knižky autor spomína aj učiteľov školy, a to: rektora Samuela Institorisa, Jonatána Vietorisa, rektora Bohuslava Mudroňa, farára Martina Klanicu, Jakuba Cziczera a Jána Nikolaidesa. Autor v prípise objasňuje dôvody zostavenia knihy. Opisuje ťažkosti baníkov pri práci, pomoc a Božiu ochranu i požehnanie, ako aj potrebu ďakovať a chváliť Boha za všetko podzemné bohatstvo baní. Tak ako je zlatá baňa plná bohatstva, podobne aj zbierka modlitieb a piesní Zlatá Baňa je oslavou a vďakou Bohu. „*Nebo gako w zlatých bāněch nacházegi se pěkné a bohaté zlaté sstuffy, tak y pobožný čtenář w této mé zlaté bāni nalezne wraucý modlitby njmíž y sobě y samému Pánu Bohu vtěchu a kochánj způsobiti muže*“. (Lauček, 1776, Předmluva). V úvode autor spomína aj rodný Turiec ako oblasť, v ktorej sa tiež nachádza banské bohatstvo.

Prvá časť Zlatej Bane obsahuje 43 obsahovo rôznorodých modlitieb. Modlitby sú určené rôznym banickým remeselníkom napr. šafárovi, t. j. nájomníkovi huty alebo hámra, šteliarovi – majiteľovi hámra, dielne na spracovanie železa, hutmanovi

– banskému predákovi, či šlamiarovi – robotníkovi, ktorý odstraňuje kov z rozdrvenej rudy. Medzi modlitbami nájdeme ranné a večerné banícke modlitby, modlitbu zraneného haviara, modlitby pri vstupovaní a vystupovaní z bane, modlitbu haviarskej ženy i vdovy a iné. Osobitne vynikajú modlitby Vďakyvzdávanie za vodu a Nábožné vzdychy baníkov. Baníci v modlitbách vyjadrujú svoje prosby o ochranu a Božie požehnanie, vďaku za všetko podzemné bohatstvo baní, ako aj túžbu vrátiť sa po skončení života k Bohu – do večnosti.

Druhá časť začína haviarskymi pohrebnými piesňami. Niektoré piesne preložil Lauček z nemčiny a jednu z maďarčiny. Baník sa v nej lúči s pozemským svetom a odchádza do „anjelského tovarišstva“. Každá pieseň má nejaký nápev.

Ide o známe piesne s náboženským obsahom. Osobitne vyniká 14. pieseň, ktorá sa spieva na nápev známej stredovekej piesne Kdež mám hľadať Ježiša, zaznamenanaj v Cithare Sanctorum. Dielo Zlatá Baňa obsahuje aj iné tematicky podobné piesne, ako sú modlitby.

Zlatá Baňa je napísaná v slovakizovanej češtine. Text Zlatej Bane obsahuje veľa fonologických, morfológických i lexikálnych slovakizmov.

Martin Lauček bol dobrým znalcom baníckej problematiky. Dôkazom toho je aj používanie odbornej baníckej terminológie. Kvôli lepšiemu porozumeniu baníckych modlitieb spísal slovníček baníckej terminológie a zaradil ho na koniec diela. V nasledujúcej časti sa budeme venovať baníckej terminológii špeciálnych banských remesiel.

Banická terminológia použitá v Zlatej Bani má väčšinou svoj pôvod v nemčine. Súvisí to najmä so skutočnosťou, že v Uhorsku sa baníctvu venovali aj osadníci pochádzajúci z Nemecka. Jednotlivé modlitby sú určené rôznym baníckym remeselníkom – odborníkom na špeciálne práce vykonávané v bani pri ťažbe nerastných surovín, ale aj v jednotlivých baníckych dielnach pri ich spracúvaní.

1. Banícke termíny

1.1. *hawíř*

Na označenie základného baníckeho pojmu baník použil Lauček viaceré termíny – najčastejší je termín *hawíř*. Slovo *hawíř* je v Laučekovom slovníku banskej terminológie vysvetlené ako *dělník bánský, banyk, metali fossor* – „kovový kopáč, človek ťažiaci rudu z bane“. Historický slovník slovenského jazyka (ďalej HSSJ) vysvetľuje slovo delník ako robotník: *kdy se zdržuge knezum plat, delnjkam zasluha* LKa 1736. Čeština má na označenie pojmu baník slová horník, haviř. V nemčine je pojem baník vyjadrený slovom *der Bergmann* – „banský človek“.

1.2. *dělník, robotnjik*

Zaujímavé je použitie termínov *dělnjk* a *robotnjc*. Hoci obidva termíny slúžili na pomenovanie toho istého pojmu baník, predsa sa ich významy v texte Zlatej Bane špecifikovali. Slovo *dělnjk* je použité v texte Zlatej Bane 25-krát ako – *dělnjk bánský*, „*všetci wukol báj, hámru a huty pracugjcy*“. (Lauček, 1776, str. 13); *bansstj zpráwcowé a uřednjcy, aneb hawjři a dělnjcy newěrně a nepilně swuj urad a prácy wykonágj* (Lauček, 1776, Predmluva). V češtine dělník označuje pojem robotník, nemčina má na vyjadrenie pojmu robotník slovo *der Arbeiter*. V texte Zlatej Bane je na vyjadrenie pojmu baník použité aj slovo *robotnjc banský*: *Ne méně sskodj drahému djlu banskému z mor w němžto když umjragj zkussenj a rozumnj qwersstj páni, zbehlj ssafáři, hawjři a ginj robotnjcy*. (Lauček, 1776, Predmluva). V HSSJ má slovo robotník dva významy: 1. človek vykonávajúci nejakú prácu za dohodnutú odmenu; 2. kto niečo vyrába, výrobca (porov. HSSJ 2. zv., 1992). Možno však povedať, že slovo *dělnjk* je v texte Zlatej Bane bližšie špecifikované a aj frekvencovanejšie.

František Gregor vo svojej monografii *Die alte ungarische und slowakische Bergbauterminologie mit ihren deutschen Bezügen* z roku 1968 vysvetľuje pojem *baník*: v prvotnom význame zamestnanec baní pracujúci pod zemou, a v druhotnom význame každý zamestnanec baní. V HSSJ sú pre slovo *baník* tieto výrazy: *baniar*: *v tom roku boli všecy pani, aj šefari ag bangari prvikrat prisahani B. ŠTIAVNICA 1776*; *bañas, baniaš*: *baniassom, ktorí tu ertz budu miessaty SMOLNÍK 1675*; a *haviar*: *hawirzy, kerziz gsu w miestie nassem Bystrziczzy dylo miely B. BYSTRICA 1526* (porov. HSSJ 1. zv., 1991).

1.3. gwerk

Každá baňa mala svojho majiteľa, banského pána. Na vyjadrenie pojmu majiteľ bane, banský pán použil Lauček termín *gwerk*. V Laučekovom slovníku je tento termín *gwerk*, *gewerk* vysvetlený ako pán medenky, čiže bane na meď. Gwerkovia však boli majiteľmi akejkoľvek bane. V HSSJ je slovom *gwerk* pomenovaný ťažiar: *štuppa ma gwerkom odeslana bit BOCA 1760* (porov. HSSJ 1. zv., 1991). V práci F. Gregora je slovo *gwerk* v týchto dokladoch: *ŽAKAROVCE 1772: z mogich wlasnich medenich poliach a ssurffach, ktore take y zinssima gwerkmi za wlasne a dedičžne deržim. Táto baňa bola predtým v moci komory, komora ju predala gwerkom za pašto zlatých* (Gregor, 1968 s. 99).

1.4. bergmajster

Vedúce postavenie v bani mal predák. Na označenie pojmu banský predák použil Lauček dva rovnocenné termíny *hutman* a *bergmajster*. *Hutman* alebo *bergmajster* bol správcom baní a hút.

Slovo *bergmajster* je nemeckého pôvodu a znamená – dozorca v bani. Laučekov slovník banskej terminológie vysvetľuje tento termín: „*bergmjstr: kráľovský wrchnář nad báněmi w gistých chotářjch zprávu magjcy*“ (Lauček, 1776, slovník). F. Gregor uvádza pri slove *bergmajster* tieto varianty: *pergmester, pergmaster, bergmister, pergmister* a samotný termín vysvetľuje „banský majster kontroluje bezprostredne prácu baníkov. Dokazuje to aj doklad z Boce z r. 1759: *Chceme take tomu, aby jeden každý bergmajster v svych ustanovenych vecech, což se banskej správy dotyče, všudy a ze všemi... mel moc a vladu rozkazovat*“ (Gregor, 1968, s. 92). HSSJ vysvetľuje slovo *bergmajster* – člen mestskej rady, ktorý mal na starosti banské podniky: *pan bergmagster chce do domu nasseho stupiti* PUKANEC 18. st. (porov. HSSJ 1. zv., 1991).

1.5. *hutman*

Druhý termín na označenie banského správcu je slovo *hutman*. V Laučekovom slovníku nachádzame takéto vysvetlenie: „*banský gwěřský náměstek neb ssaffář nad hutau a baněmi zprávu magjcy*“ (Lauček, 1776, slovník). F. Gregor definuje túto funkciu podrobnejšie: *hutman* – banský majster; *hutman* – najvyšší predstavený baníkov, ktorý obchádza pracoviská, kontroluje bezpečnosť ap. *NADABULA*: „*Bulo aj tak, že banici čo buli z domu bohati gazdove nošili hutmanovi zo zabijačky*“ (Gregor, 1968, s. 130).

V baniach, náleziskách drahých kovov, železa či medi bol vytvorený systém šácht a štôlní. Tie umožňovali baníkom vstupovať do baní a pracovať v nich. Martin Lauček spomína aj termín *handel*. Tento termín označuje banský podnik. Práca baníkov spočívala v ťažbe rudy.

1.6. *stupár*

Vytážená ruda sa drvila v stupách, čo bolo zariadenie na drvenie, roztlkanie rudy. *Stupár* bol remeselník, ktorý vykonával práce pri stupe. Podrobne vysvetľuje tento termín M. Lauček: „*Stupář: hrubé a těžké tlauky, nimiž se geně na prach roztlukaj*“ (Lauček, 1776, slovník).

1.7. *šlamiar*

Z rozdrvenej rudy bolo potrebné odstrániť kal i bahno. Túto prácu vykonával *šlamiar*. Podľa Laučeka je „*sslamiař“ dělnjk i istau rudu neb sslich z ničemného skáli, prostředkem modr neb kunsstowně wybfragycý*“. (Lauček, 1776, slovník). Slovo *šlamiar* je tiež nemeckého pôvodu, odvodené od slovesa *schlammen* – usadzovať bahno, kal. Vytáženú a očistenú rudu vozili vozári do hámrov alebo hút na ďalšie spracovanie. Hámre a huty boli dielne na spracovanie železa a medi.

1.8. šafár

Každý hámor či huta mali svojho *šafára*. Týmto termínom sa označoval nájomník huty alebo hámra. Dve modlitby napísal Martin Lauček aj pre *šafára*, a to: Modlitbu *šafára* v hute a Modlitbu *šafára* v hámri. Slovo *šafár* pochádza z nemčiny (der Schaffer) a v prvotnom význame znamená tvorca. Jeho druhotný význam je správca. V HSSJ sú pre slovo *šafár* tri významy: 1. hospodársky správca: *ta gista osoba zalabila se gest gednemu dobremu muzi, totizto ssaffarowy ŠÁŠOV 1572*; 2. zásobovač, správca zásobovania, skladník: *ssafar kuchynske potrawy ze spizerne winassj KoB 1666*; 3. správca peňazí, pokladník: *dispensator: ssafar LD 18. st* (porov. HSSJ, 5. zv., 2000).

1.9. šteliar

Majiteľom hámra bol *šteliar*. V Laučekovom slovníku sa slovo *šteliar* nachádza v tvare *ssteljř*, *ssteliar*: *pán hámra, hámerník*. V HSSJ je slovo označujúce remeselníka *šteliar* uvedené podobne – majiteľ hámra, hámorník (porov. HSSJ, 5. zv., 2000). Tento termín je pomerne frekventovaný aj v Laučekovej Zlatej Bani.

1.10. hiciar

V hámri – dielni na spracovanie železa kutím pracovali rôzni remeselníci. Remeselník, ktorý obyčajne pomáhal v hámri pri tepelnom spracúvaní rudy, bol *hiciar*. Slovo *hiciar* pochádza z nemčiny (die Hitze – horúčava, páľava). Lauček uvádza vo svojom slovníku *hiciara*: *hycnař pomocnjik a towaryss kowáře hámersského*. V HSSJ je slovo *hiciar* vo význame tavič, kurič: *hycyař: pomocnjik a towaryss kowáže hámerského kusy gangy pod kochem zhřjwagjcy a kuwati pomáhagjcy LZ 1776* (porov. HSSJ 1. zv., 1991).

1.11. cangár

Podobnú funkciu vykonávali *cangár* a *roštár* – *štubrediár*. Lauček opisuje funkciu *cangára* – *dělnjk wukol topjrně hámeřské pracugjcy*. Slovo *cangár* je odvodené od *cangy* – veľkého kusa železa vypusteného naraz z huty. V HSSJ je pri slove *cangár* opísaná jeho práca: *cangár*: robotník pracujúci v hute, tavič: *modlitba cangara: požehneg práce rukau mých, kdy wukol pěcy aneb kochu pracugi a železnau rudu topjm a rozpausstjm LZ 1775* (porov. HSSJ 1. zv., 1991).

1.12. roštár

Podobnú činnosť vykonával aj *roštár*. Lauček definuje túto remeselnú činnosť: *robotnjik wukol přepalovánj rudy pracugjcy*. V HSSJ je tá istá charakteristika: *roštár* – robotník pracujúci pri pálení rudy (porov. HSSJ 5. zv., 2000).

1.13. kováč

Pri hámroch alebo v hutách pracovali aj *kováči*. Boli to remeselníci, ktorí spracúvali kovy kovaním. HSSJ uvádza aj varianty slova *kováč*, a to: *koval'*, *kovár* (porov. HSSJ 2. zv., 1992).

1.14. šmelciar

Aj práca v hutách bola zaujímavá. Huty boli dielne na spracovanie medi, ktorá sa ťažila v medenkách – baniach na meď. *Šmelciari* boli remeselníci, ktorí sa zaoberali spracovaním medi. *schmelcnař: mědotopyř, dělnjk měď topjcy*, ako sa uvádza v Laučekovom slovníku, je slovo pravdepodobne odvodené z nemčiny od slovesa *schmelcen* – taviť, topiť. V HSSJ sa nachádza slovo *šmelciar* vo význame tavič rudy, kovu, hutník: *czobykolwek na robotniky nove ysslo y na ssmelczare BOCA 1574* (porov. HSSJ 5. zv., 2000).

1.15. cimerman

V súvislosti s prácou v bani sa objavuje aj remeslo *cimermana*. V Laučekovom slovníku banických termínov je toto slovo vysvetlené: *cymrmann: tesář neb jalč bánský*. (Lauček, M. 1776 slovník). V HSSJ má slovo *cimerman*, *crmoman* dva významy: prvotný – tesár, stolár: *dvom cymrmanom, co na ffare swyczowaly z doskamy gerg ZVOLEN 1640* a druhotný – staviteľ: *architetectus: cymrman stawya z pomocy tesarou, z sekeru a z pobigačku swe prace wikonawagjcyh KoB 1666* (porov. HSSJ 1. zv., 1991). Cimermani pracovali na výdreve baní, t. j. na drevenej výstuži banských priestorov. Remeselnú činnosť *cimermana* spomína aj F. Gregor: *Zólyom megye, 1692: mlinarom aneb cimermanom zastery kdy cele predavagu wissiwane*. Doklad z Boce z r. 1610 tiež opisuje prácu cimermana: *Spredkú, tez erb stolna tez malo zapadla, geden czymerman a geden mladenecz do tydnety sprawy-ly. cymrman: tesář hornj*“ (Gregor, 1968, s. 252).

Bohatá terminológia banských remesiel v Laučekovej Zlatej Bani svedčí o jeho dôkladnom poznaní života baníkov. Baníci akejkol'vek profesie si boli vedomí, že chcú vykonávať svoje „remeslo zo zlatým dnom“ statočne, a zároveň si neustále uvedomovali Božiu ochranu i pomoc a požehnanie na každý deň. Uvedené slová banickej terminológie obohatili jazykový fond slovenčiny a sú v mnohom bohatou inšpiráciou na ďalší výskum, či prípadné porovnávanie so súčasnosťou.

Literatúra

Česko-slovenský slovník. Bratislava, Veda 1979. 790 s.

Dejiny Slovenska II. Bratislava, Veda 1987. 846 s.

- ĎUROVIČ, J.: Martin Lauček. Myjava, tlačou a nákladom Daniela Pažického 1933. 215 s.
 GREGOR, F.: Die alte ungarische und slowakische Bergbauterminologie mit ihren deutschen Be-
 ügen. Budapest, Akadémiai Kiadó 1985. 344 s.
 Historický slovník slovenského jazyka. 1. zv., Bratislava, Veda 1991. 536 s.
 Historický slovník slovenského jazyka. 2. zv., Bratislava, Veda 1992. 690 s.
 Historický slovník slovenského jazyka. 5. zv., Bratislava, Veda 2000. 630 s.
 KRAJČOVIČ, R. – ŽIGO, P.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského
 2002. 249 s.
 LAUČEK, M.: Zlata Baně, to gest Nábožné modlitby a pjsně...Bratislava, tlač – F. A. Patzko
 1776. 126 s.
 Nemecko-slovenský slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 959 s.
 PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo
 1983. 248 s.
 RATKOŠ, P.: Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku. Bratislava, Sloven-
 ská akadémia vied a umení 1951. 175 s.
 Slovensko-český slovník. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1983. 814 s.

SKRATKY

- KoB – KOMENSKÝ, J. A.: Ianua lingvae latinae reserata aurea sive seminarium linguae latinae et
 scientiarum omnium. Levoča, L. Brewer 1649. (Slovenský rkp. preklad F. Buľovského z r. 1666 pripo-
 jený k jednotlivým stranám vydaného diela). 503 s. V LAMS v Martine, sign. B 529.
 LD – LATSNY, A.: Dictionarium cognationem seu convenientiam lingvarum: ... 1767 – 1797 (18.
 st.) 358 s. Rkp. v UK v Budapešti, sign. H 10
 Lka – LOVCŠÁNI, J.: Katechizmus člankuw wjri krestanskeg. 1763. 371 s. Rkp. v SNM v Brati-
 slave, bez sign.
 LZ – LAUČEK, M.: Zlata Baně, to gest Nábožné modlitby a pjsně, ... gednak wnowě složené,
 gednak také y z nemčiny přetlumočené a na swětlo wydané. 1775. 182 s. Rkp. v UK v Budapešti, sign.
 A 248. tlač. Bratislava, F. A. Patzko 1776. 20, 126, 8 s.

Ján Kačala

POZNÁMKY PO DISKUSII O SPISOVNOM JAZYKU

V príspevku z r. 2001 som zaujal stanovisko k teoreticko-metodologickým a osobnostným predpokladom diskusie o spisovnom jazyku a naznačil som, že nevidím zmysel v pokračovaní v diskusii, keďže partner nie je pripravený na vážnu vedeckú diskusiu o danej téme. V texte k teoreticko-metodologickej diskusii o spisovnom jazyku J. Dolník (2002) môj záver opätovne potvrdil. Čitateľom Slovenskej reči treba pripomenúť úvodný odsek tohto jeho textu: „Slovenskej reči (nášmu časopisu) svedčí len vedecká diskusia. Tým som vyčerpал možnú reakciu na vedeckodiskusný potenciál príspevku J. Kačalu (2001). Príspevok však ponúka široké spektrum konverzačných podnetov, ale reakcie na ne si vyžadujú primerané komunikačné prostredie a médium. Slovenská reč má zostať časopisom pre výskum slovenského jazyka. Spolu s jej čitateľmi dúfam, že citovaný príspevok nie je začiatkom akejsi konverzačnej transformácie a bulvarizácie časopisu, ale je len náhodným epizodickým „oživením“ (pravda, zámerom mohla byť aj poučná lekcia z kurzu fundamentalizmu s intelektuálnym a etickým redukcionizmom).“

V citáte je hneď niekoľko javov, ktoré „svedčia len vedeckej diskusii“ a ktoré vyvolávajú oprávnenú kritickú reakciu. Pokiaľ ide o časopis Slovenská reč, len vo všeobecnosti konštatujem, že ho pokladám za základný slovakistický časopis vydávaný v Slovenskej akadémii vied pre celú slovakistickú obec, nie iba pre daktorých jej jednotlivcov alebo pre dajakú skupinu jednotlivcov. Tým znova potvrdzujem, že sa staviam proti akémukoľvek úmyselnému nezdravému polarizovaniu slovenskej jazykovednej obce zo strany niektorých jej členov, a vyslovujem ľútosť na tým, že viaceré záporné prejavy a dôsledky tohto polarizovania nevidí alebo nechce vidieť ani J. Horecký vo svojom texte Diskusia či polemika? z r. 2001, ktorý je charakteristický nevyváženosťou vybratých diskusných tém a ich neobjektívnym a argumentmi nepodopretým hodnotením. Na tento jav, ktorý v slovenskej jazykovednej obci v takej podobe vidím ako nový, som už upozornil vo svojom citovanom príspevku z r. 2001.

Druhá veta citovaného textu nie je dobrá ani ako invektíva, nemienim sa ňou bližšie zaoberať; ved' autor si tento výrok v celom nasledujúcom texte vyvracia sám. A vyvracia ho už v názve textu.

V tejto súvislosti sa ako celkom legitímna a legálna javí otázka, v mene ktorých či za ktorých čitateľov Slovenskej reči to citovaný autor hovorí, keď „spolu s nimi“ dúfa, že môj spomínaný príspevok „nie je začiatkom akejsi konverzačnej transformácie a bulvarizácie časopisu“. Neviem, či „akúsi konverzačnú transformáciu“ časopisu ako nóvum nezavádza sám autor citátu, keď priznáva, že môj príspevok

„ponúka široké spektrum konverzačných podnetov“, a v ďalšej časti svojho textu potom s podnetmi „konverzuje“.

Termín bulvarizácia časopisu je typickým príkladom toho, ako si človek svojím spôsobom vyjadrovania vykresľuje obraz predovšetkým o sebe, o svojom zmýšľaní a konaní, o svojich zámeroch; druhou stranou tej istej mince je zasa to, že isté výrazy autor použije s tým zámerom, aby ich obsah pripísal dakomu druhému. Pravdepodobne málokoho treba presvedčať o tom, že frapantným príkladom bulvarizácie (už nie iba časopisu, ale vedeckého vyjadrovania vôbec) je taký spôsob reči, aký som kriticky posúdil vo svojom príspevku z r. 2001. Mám na mysli používanie výrazov typu *vynára sa osobitne silná teoreticko-metodologická xenofóbia, šokuje nás predstava, už pomyslenie nás desí*. Svedčí azda tento výrazový aparát o vecnom prístupe a odhade jadra veci? Nie je toto bulvarizácia najhrubšieho zrna? Toto má byť vedecké vyjadrovanie v „primeranom vedeckom prostredí a médiu“? Iný príklad z prístupu a vyjadrovacej praxe toho istého autora: Patrí azda bezdôvodné rozdávanie označení *purizmus, puristický* slovenským jazykovedcom pracujúcim v oblasti spisovného jazyka a jazykovej kultúry na konci 20. storočia do serióznej vedeckej výmeny názorov? Nie je to tiež znak bulvarizácie vedeckého prístupu a vedeckého jazyka? Čo sa týka náhodného, epizodického „oživenia“ stránok Slovenskej reči, želám si iba to, aby takým náhodným „oživením“ boli také odseky textov, aké som citoval na začiatku svojich poznámok a akým sa tu veľmi nerád práve polemicky venujem.

Ak niečo platí ako poučná lekcia z kurzu fundamentalizmu, sú to predovšetkým Dolníkové jednostranné a už jednotvárne výklady o reflexívologickom a pragmatickologickom prístupe v súčasnej slovenskej jazykovede: v nich všetko má svoje pevné miesto, všetko sa posudzuje z vopred daných a nemenných hľadísk a každý vedecký výsledok má takú alebo onakú povahu. „Adekvátny“ spôsob vedeckého uvažovania môže byť len pragmatickologický, „adekvátne“ vedecké uvažovanie nemá alternatívu, z „adekvátneho“ vedeckého zovretia niet úniku. Môže byť ešte krajší príklad na poučnú lekcii z kurzu fundamentalizmu? Pritom v autorovej dikcii má ísť o „fundamentalizmus spojený s intelektuálnym a etickým redukcionizmom“. Autor tu zjavne nemal na mysli redukcionizmus ako filozoficko-metodologický postoj a postup, pri ktorom sa na vedecké ciele využíva redukcia zložitých, vyšších či celostných útvarov na jednoduchšie, nižšie, resp. jednotlivé, pričom sa vychádza z predstavy, že vyššie formy jestvovania sa plnohodnotne dajú osvetliť na základe zákonitostí vlastných zodpovedajúcim nižším formám. Autorovi zjavne ide o intelektuálny redukcionizmus všeobecne a navyše ešte aj o etický redukcionizmus, a to v zmysle „redukovaný intelektuálny a etický potenciál prejavovaný pri postojoch, ktoré sú predmetom jeho kritiky“. Ako ukazujú aj naše závery, takýto druh redukcionizmu je charakteristický predovšetkým pre autora odseku citovaného na začiatku našich poznámok.

Ako vidno, v poznámkach som sa obmedzil na využívanie pojmov a termínov vyskytujúcich sa v citovanom odseku. Pravdaže, moja interpretácia je zásadne iná. Chcel som ukázať, že na túto inú interpretáciu nie je z mojej strany nevyhnutné prekročiť pojmové a terminologické hranice vymedzené citovaným odsekom.

Zhŕňam: Na obhájenie vlastného stanoviska a záujmu autor citovaného odseku zvolil nevraživý a znevažujúci tón, ktorý je naskrze nevhodný do vedeckej diskusie, za ktorú tak horlí. Vo vedeckej diskusii má ísť o dialóg koncepcií, nemôže to byť monológ, navyše sprevádzaný výpadmi proti partnerovi. Nezakladá sa na pravde a neopiera sa o vedeckú argumentáciu a vecné dôvody. Napokon tento autor sa po celý čas diskusie starostlivo vyhýbal odpovedi na elementárne otázky nastolené v diskusii. Zjavne aj to je jeden zo spôsobov nástojčivého presadzovania vlastného názoru a netolerantnosti k názoru iného.

Najväčším osobným problémom nášho kritika je príkry rozpor medzi jeho deklaratívnymi vyhláseniami a ich praktickým uplatnením vo vedeckom texte. Ale s tým si musí poradiť predovšetkým kritik sám. A pripomínam aj to, že vo vede a v uplatňovaní jej záverov v širokej spoločenskej praxi nejednajú jednoduché a krátke riešenia.

Po uverejnení citovaného odseku v 1. čísle Slovenskej reči ročníka 2002 na s. 30 si už s jeho autorom nemám čo povedať.

Literatúra

DOLNÍK, J.: K teoreticko-metodologickej diskusii o spisovnom jazyku. Slovenská reč, 67, 2002, s. 30 – 35.

HORECKÝ, J.: Diskusia či polemika? Slovenská reč, 66, 2001, s. 337 – 339.

KAČALA, J.: O niektorých teoreticko-metodologických a osobnostných predpokladoch diskusie o spisovnom jazyku. Slovenská reč, 66, 2001, s. 292 – 298.

SPRÁVY A RECENZIE

KONFERENCIA POĽSKÝCH SLOVAKISTOV

Stretnutia so zahraničnými slovakistami sú vždy zdrojom poučenia i povzbudení. Poodkryjú nové dimenzie skúmania slovenského jazyka, slovenskej literatúry a kultúry a poskytnú príležitosť nazrieť do života nášho spoločného predmetu vo svete očami bádateľov, učiteľov i študentov slovakistiky na zahraničných univerzitách. Poľská slovakistika má v tomto smere dlhú tradíciu a zaujíma popredné miesto nielen počtom pracovísk či vyškolených študentov, ale predovšetkým kvalitou ponúkaného študijného programu i vysokou úrovňou vedeckých výstupov. Zárukou toho sú renomované slovakistické pracoviská zriadené na Jagelovskej univerzite v Krakove, kde sa slovenčina etabluje od roku 1968 ako odbor majúci už takmer desať rokov samostatnú katedru slovenskej filológie (1994), a na Sliezskej univerzite v Katoviciach, kde sa slovenčina vyučuje od roku 1976 (od r. 1988 v Inštitúte slovenskej filológie v Sosnovci už ako samostatný študijný odbor). Okrem toho pôsobí riadny lektorát slovenského jazyka a kultúry na Varšavskej univerzite (1994) a v súčasnosti slovenčinu ako voliteľný predmet ponúka aj univerzita v Lodži.

Vzdelávanie poľských slovakistov má vysoký kredit i dobré odborné zázemie a vďaka takým pedagógom, akými boli Z. Niedziela, M. Honowska, H. Janaszek--Ivaničková, A. Bluszcz a mnohí lektori slovenského jazyka a literatúry pôsobiaci v Poľsku, sa vychovala silná generácia úspešných absolventov, ktorí v súčasnosti tvoria vedecko-pedagogické jadro slovakistického zboru na poľských univerzitách. Popri základných lingvistických a literárnovedných disciplínach sa prirodzenou súčasťou štúdia slovenskej filológie na príslušných univerzitách stávajú kultúrne reálie, odborná komunikácia i základy umenia prekladu ako opory všestrannej prípravy slovakistov na profesionálne pôsobenie v súčasných podmienkach.

Aktuálne problémy poľskej slovakistiky i vízia jej budúcnosti boli ústrednou témou vedeckej konferencie *10 rokov Slovenskej republiky v perspektíve poľských slovakistov*, ktorá sa konala 3. – 4. apríla 2003 v Katoviciach pod záštitou veľvyslankyne Slovenskej republiky v Poľsku Magdy Vášáryovej a rektora Sliezskej univerzity v Katoviciach profesora Janusza Janeczka. Za prítomnosti členov vedenia hosťiteľskej univerzity, pedagógov poľských slovakistických pracovísk, rektorov a prorektorov štyroch slovenských univerzít, a to Univerzity Komenského v Bratislave, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzity M. Bela v Banskej Bystrici a Prešovskej univerzity, i za aktívnej účasti pracovníčok slovakistiky Filozofic-

kej fakulty UK O. Orgoňovej a J. Pekarovičovej ponúkli usporiadatelia možnosť výmeny skúseností v oblasti vzdelávania slovakistov aj prezentácie vlastného výskumu jazyka a literatúry, no predovšetkým chceli poskytnúť účastníkom priestor na zhodnotenie realizovaných projektov a predstavenie výskumných, vzdelávacích i tvorivých zámerov poľskej slovakistiky, ako to v mene organizátorov v poradí už tretej slovakistickej konferencie (I. Varšava, 1996; II. Krakov, 2000) uviedol profesor Józef Zarek, riaditeľ Inštitútu slovanskej filológie SU, ktorý bol hlavným organizátorom podujatia.

Konferencia poľských slovakistov v Katoviciach mala však okrem vedeckého interdisciplinárneho zamerania aj významný spoločenský podtón. Prispelo k tomu najmä vystúpenie veľvyslankyne Slovenskej republiky v Poľsku Magdy Vášáryovej, ktorá zhodnotila súčasný stav slovensko-poľskej spolupráce a poukázala na potrebu dynamizácie vzájomných kontaktov s cieľom prirodzenej reflexie života a kultúry susedov. V tomto smere významnú úlohu zohráva priama spolupráca medzi univerzitnými pracoviskami, o ktorej s prorektorom Sliezskej univerzity pre výskum a medzinárodné vzťahy W. Banyšom rokovali prítomní zástupcovia slovenských univerzít. Univerzita Komenského má v súčasnosti so Sliezkou univerzitou čulé vedecko-pedagogické kontakty.

O projektoch úspešnej spolupráce v oblasti pedagogiky a psychológie referovali *R. Winnicki* a *S. Juszczyk*, autor publikácie o dištančnom vzdelávaní, ktorá v tomto čase vychádza v slovenskom preklade poľskej slovakistiky L. Spyrkovej. *Z. Klodnicki* vo svojom príspevku bilancoval úspechy porovnávacieho štúdia v oblasti etnológie a kultúrnej antropológie. Témou vystúpenia predsedu Spolku Slovákov v Poľsku *J. Čongvu*, ktorý na Sliezskej univerzite prednáša právo, bolo politické zriadenie Slovenskej republiky na základe Ústavy a jej noviel. *J. Pekarovičová* zhodnotila desaťročné pôsobenie Metodického centra SAS pre zahraničných slovakistov z pohľadu výskumu a prezentácie slovenského jazyka a kultúry, ako aj spoločne realizované projekty pri budovaní databázy o slovakistike v zahraničí a zároveň predstavila súčasné aktivity letnej školy SAS i zámery súvisiace s prípravami jej jubilejného 40. ročníka v roku 2004. Inšpirácie najnovšej slovenskej lingvistiky pre slovakistov v Poľsku priblížila na pozadí explanačnej teórie princípov vývinu, stavby a fungovania jazyka autorského kolektívu Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK pod vedením J. Dolníka *O. Orgoňová*, ktorá v rámci svojho akademického pobytu na univerzite pripravila pre katovických slovakistov blok prednášok zo slovenskej lexikológie.

Jadro odborného programu podujatia tvorili vystúpenia domácich slovakistov. *M. Papierzová* (Krakov) v príspevku *Od významu k forme* predstavila výskum slovenskej syntaxe realizovaný na báze medzinárodného projektu pod vedením profesora S. Karolaka, v ktorom slovenskú stranu zastupuje E. Tibenská. Referát ve-

dúcej katedry slovakistiky na Jagelovskej univerzite *H. Mieczkowskej* o zmenách kategórie pádu v nominálnej flexii sa opiera o bohatý porovnávací výskum autorky v oblasti slovensko-poľských jazykových vzťahov. Súčasným tendenciám v slovenčine sa z hľadiska slovotvorby a lexiky venovala *M. Szymczaková* (Katovice), ktorá študentom sprístupňuje poznatky z lingvistických disciplín. *A. Sklárová* (Bielsko-Biala) sa zaoberala problematikou neologizmov v súčasnej slovenčine a *E. Michalska* (Katovice) priblížila svoje skúsenosti z oblasti rozvoja cezhraničnej spolupráce. Terajšia lektorka slovenčiny na Sliezskej univerzite *J. Beňová* sa na pozadí teórie jazykovej kultúry zamýšľala nad tým, či potrebuje súčasná slovenčina ochranu. *P. Krozcek* (Katovice) vyjadril postrehy na aktuálnu tému o slovenčine v sieti a *B. Rejaková* (Lublin) porovnávala frazémy symbolizujúce ženskosť, vybrané z poľských a slovenských textov o móde.

Sériu literárnovedne orientovaných vystúpení katovických slovakistov uviedol referát o slovanskej duši Josepha Conrada v interpretácii P. Vilikovského, ktorý predniesla *H. Janaszek-Ivaničková*, profesorka slovenskej a českej literatúry. Životnému jubileu tejto významnej slavistiky a komparatistky bol venovaný zborník *Nadzieje i zagrożenia* (Nádeje a ohrozenia, red. J. Zarek, Katovice 2002), ktorý uvádza rozsiahla bibliografia spolu s vedeckým i ľudským profilom jubilantky od bývalého riaditeľa inštitútu E. Tokarza. Víziu nového Slovenska z perspektívy Devínskej Novej Vsi na základe filozofie a tvorby Ruda Slobodu ponúkol terajší vedúci slavistiky *J. Zarek*. Prejavy nomadizmu v slovenskej literatúre 20. storočia ako zdroja literárnej dynamiky na pozadí ideových a umeleckých kontrastov s prehľadom vykreslil *K. Włodarz*. *M. Buczeková* porovnávala model sveta V. Šikulu v preklade D. Abrahamoviczovej, J. Plešniarowicza a A. Czcibora-Piotrowského a *L. Spyrková* predstavila edičný i výskumný projekt o Dominikovi Tatarkovi.

Krakovskú literárnu slovakistiku na podujatí zastupovali *B. Suchoň-Chmiel* s referátom o človeku bez identity v tvorbe Pavla Vilikovského, *B. Suwarová*, ktorá hodnotila neadekvátny slovenský preklad poézie B. Leśmiana, *R. Majerek* hľadajúci paralely národného obrodzenia so súčasným literárnovedným bádáním a *T. Wicik*, ktorý na pozadí prózy Samka Táleho *Kniha o cintoríne*, načrtnol rozporuplný, ale umelecky pôsobivý obraz Slovenska po prelome 1989. Literárne spektrum doplnili vystúpenia súčasnej lektorky slovenčiny na Jagelovskej univerzite *G. Zoričákovej* o hlavných tematických okruhoch slovenských poetiek a cestu L. Vadkerti-Gavorníkovej k epickej poetike predstavil vo svojom sugestívne ladenom referáte *L. Štěpán* z Brna.

Tretia slovakistická konferencia sa vďaka obetavým usporiadateľom a žičlivým sponzorom konala v príjemnej atmosfére, ktorá sprevádzala oficiálne podujatia i osobné stretnutia s poľskými priateľmi, zaniatenými šíriteľmi slovenského jazyka a slovenskej kultúry. Práve oni sú zárukou životaschopnosti a perspektívnej budú-

nosti slovakistiky v Poľsku, ktorá si zaslúži pozornosť i všestrannú pomoc slovenských inštitúcií pri budovaní a rozvíjaní vzdelávacích centier širokej rodiny poľských slovakistov.

Jana Pekarovičová

Škoviera D. – Panczová H.: *Mathemata Graeca. Základy biblickej gréčtiny*. Bratislava, Trnavská univerzita – Teologická fakulta 2002, 210 s.

Počas prvej Československej republiky a vojnovjej Slovenskej republiky sa ešte v klasických gymnáziách vyučovala stará gréčtina, vo vyšších ročníkoch ako povinný predmet. Po zrušení gymnázií začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia a ich nahradení dvanásťročnými školami došlo natrvalo k vyradeniu gréčtiny z učebných osnov všetkých stredných škôl. Jazyk najstaršej európskej literatúry, ktorý nepretržite žije tri a pol tisícročia (nič na tom nemení fakt, že je veľký rozdiel medzi mykénčinou 15. storočia pred kresťanskou érou a súčasnou gréčtinou), sa už dnes študuje len na filologických a teologických fakultách (kňazských seminároch) univerzít.

Autori učebnice (vysokoškolských skrípt) Daniel Škoviera a Helena Panczová rešpektovali spomínanú skutočnosť, a preto uvádzajú študenta katolíckej (ale aj inej) teológie do tajov gréčtiny (presnejšie biblickej koiné) „od nuly“. Uvedomujú si zároveň, že píšú učebnicu dnes už neživého jazyka, ktorej cieľom, na rozdiel od učebnice súčasného živého jazyka, nie jeho aktívne ovládanie. To je okrem iného dôvod, prečo chýbajú v učebnici prekladové cvičenia zo slovenčiny do gréčtiny. Keďže učebnica je zameraná v prvom rade na biblickú (nie klasickú) gréčtinu, má pomôcť študentovi pri čítaní a interpretovaní (s pomocou slovníka) tých biblických textov, ktoré boli pôvodne napísané po grécky. A to sú spisy Novej zmluvy a deuterokanonické knihy Starej zmluvy. Ale ani štúdium liturgiky sa na teologických fakultách, ak má platiť humanistami formulovaný postulát siahat' ad fontes, nezaobíde aspoň bez základných znalostí gréčtiny, pretože tvorcovia liturgického kánonu, ktorých nazývame cirkevnými otcami (Ján Zlatoústý a ďalší), zostavovali vo Východnej časti rímskeho impéria (Byzancii) liturgické formuláre v gréčtine. Gréčtina je starším jazykom kresťanskej liturgie a z historického hľadiska zároveň aj najuniverzálnejším, pretože jej stopy sú zjavné i v rímsko-latinskom obrade katolíckej cirkvi (napríklad – Pane, zmiluj sa – v latinskej omši). Gréčtina je aj v súčasnosti liturgickým jazykom viace-

rých cirkevných spoločenstiev, tak ortodoxných, ako aj zjednotených s Rímskou stolicou. Byzantská liturgia v cirkevnoslovanskej verzii je navyše aj stále živou súčasťou našej cirkevnej histórie a kultúrnych dejín.

Učebnica obsahuje 50 lekcií, v ktorých sa jednotlivé jazykové javy vysvetľujú kombinovane – morfológické so syntaktickými, foneticko-fonologické s lexikálnymi, často aj s ich latinskými alebo cirkevnoslovanskými rezonanciami, respektíve prekladmi.

Mt 2,1

gr.: Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας ... ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα λέγοντες · ...

lat.: *Cum autem natus esset Iesus in Bethlehem Iudaeae* ... *ecce Magi ab oriente venerunt Hierosolymam dicentes*: ...

csł.: *и́сус же рóждшосуа въ вѣлѣемѣ іудейстѣмъ сѣ волсви ѿ востѡкъ прїидоша во іерлїмъ, глїоще*: ...

sl.: *Keď sa... v judejskom Betleheme narodil Ježiš, prišli do Jeruzalema mudrci od východu a pýtali sa...*

V učebnici sú pravidelné upozornenia na gramatické tvary, kategórie ap., ktorými sa biblická koiné líši od klasickej gréčtiny.

Φνλάσσετε ἑαυτοὺς ἀπ' αὐτῶν. – *Chráňte sa (= seba samých) pred nimi*. Pluralový tvar je v koiné spoločný pre všetky tri osoby, ale v klasickej gréčtine boli odlišené: ἡμῶν αὐτῶν, ὑμῶν αὐτῶν – alebo sú to slová, v ktorých v priebehu stáročí došlo k významovým posunom medzi biblickou koiné a súčasnou spisovnou slovenčinou μάρτυς, -υρος ὁ/ἡ – *svedok/svedkyňa, mučeník/mučeníčka*.

Prvá lekcija je venovaná gréckej abecede (24 písmen), výslovnosti (etacistickej a itacistickej), prídychu (spiritus lenis a spiritus asper) a prízvuku (circumflexus, acutus a gravis). Keďže gréčtina nemá ustálený prízvuk na určitej slabike slova, treba sa ho naučiť tak ako v cirkevnej slovančine alebo ruštine. V niektorých prípadoch má prízvuk v gréčtine rozlišovaciu platnosť (obdobne ako v ruštine).

Napr.: γράφω je 1. os. sg. ind. préz. akt. – *píšem*, ale γράφῳ je 1. os. sg. konj. aor. pas. – *aby som bol napísaný*. Hlavná pozornosť v prvej lekcii je sústredená na grécku výslovnosť (čítanie) samohlások, dvojhlások a spoluhlások.

V súčasnosti, ako je známe, existujú dva spôsoby výslovnosti. Výslovnosti klasickej gréčtiny sa približuje výslovnosť ustálená Erazmom Rotterdamským. Tá platí aj v spisovnej slovenčine. Podľa nej sa β = b; θ = th; η = ē; οἰ = oi; υ = ü; αἰ = ai; εἰ = ei; εὐ = eu; αὐ = au; ρ = h, alfabetá, Barbara, Bet/h/lehem, At/h/ény a pod.

Druhá, novšia výslovnosť platí v súčasnom Grécku (novogréčtine), a na teritóriu byzantskej kultúry, hlavne v náboženskej sfére. Pretože sa uplatnila v cirkevnoslovanských rituálnych textoch, venujú jej autori pomerne veľkú pozornosť. Podľa

nej sa $\beta = v$; $\theta = f$; $\eta = i$; $\omicron i = í$; $\upsilon = í$; $\alpha i = e$; $\epsilon i = í$; $\epsilon \upsilon = ev, ef$; $\alpha \upsilon = av, af$; h sa nevyslovuje: alfavita, Varvara, Viflejem, Afíny a pod.

Erazmova výslovnosť sa nazýva etacizmom (podľa výslovnosti „eta = eta“), Reuchlinova itacizmom (podľa výslovnosti „eta = ita“). Reuchlin bol nemecký mních a Erazmov súčasník. Na obidva spôsoby výslovnosti je v učebnici veľa príkladov z biblických a liturgických textov.

Gramatika sa začína druhou lekciou a značná časť sa venuje slovesu s rozvetvenou sústavou tvarov. Popri oznamovacom, neurčitom, rozkazovacom spôsobe a konjunktíve existoval v klasickej gréčtine ešte optatív (želací spôsob), popri prítomnom, budúcom a minulom nedokonavom čase (imperfekte) existoval aj minulý čas dokonavý (aorist), perfektum a pluskvamperfektum. Popri činnom slovesnom rode existoval aj trpný a tzv. mediálny rod. K menným slovesným tvarom patrili infinitív, participiá a slovesné adjektíva.

Z vymenovaných slovesných tvarov klasickej gréčtiny stratila koiné mediálny rod, len zriedkavo sa v nej používa optatív, perfektum nahradil aorist, imperatív konjunktív. Pri štúdiu gréckeho slovesa sú veľmi užitočné znalosti z cirkevno-slovenskej, respektíve ruskej historickej gramatiky, pretože tie „zdedili“ z gréčtiny fakticky rovnako zložitú sústavu tvarov. Tento na štúdium náročný slovný druh spracovali autori prehľadne, s využitím dostatočného množstva dokladového materiálu.

Substantíva majú v klasickej gréčtine i v koiné tri rody – maskulínium, femínium a neutrum. Z pôvodných troch čísel v klasickej gréčtine – singulár, plurál, duál zostali v koiné len dve, duál zanikol. Z piatich pádov v klasickej gréčtine zostali v koiné len štyri – nominatív, genitív, datív a akuzatív; piaty vokatív bol nahradený nominatívom. V klasickej gréčtine i v koiné sa substantíva delia do troch deklinácií podľa zakončenia kmeňovej hlásky (nie podľa rodu). Tá je zreteľná z genitívu singuláru substantíva (ktorý je súčasťou heslového slova v slovníku).

Na tvarové (morfologické) odlišnosti klasickej gréčtiny a koiné upozorňujú autori aj pri adjektívach – dvojaký spôsob tvorenia komparatívu v koiné, použitie komparatívu namiesto superlatívu a iné. Rovnako je to aj pri zámenách a ostatných slovných druhoch.

Syntaxi venovali autori tri lekcie (48. – 50.). Klasická gréčtina i koiné majú pomerne voľný slovosled, čím sa ich syntax blíži k syntaxi slovanských jazykov. V spomínaných troch lekciami vysvetľujú autori vety príčinné, účelové, želacie, výsledkové, prístupkové, vzťahné, porovnávacie, ako aj syntax pádov a konfrontujú ich so slovenskými.

Súčasťou každej lekcie sú prekladové cvičenia z gréčtiny do slovenčiny (v priemere asi 20 viet) obsahovo zamerané hlavne na texty z evanjelií. Na stranách 153 – 171 sú vybrané texty biblické, svetské (Ezop, Simonides, Platón, Sokrates, Plutarchos, Sofokles) a liturgické *Δοξολογία μεγάλη* Veľké slávorečenie, csl. Veli-

koje slavoslovie, Eucharistická modlitba z anafory liturgie Jána Zlatoústeho, Večerný hymnus a ďalšie. Na s. 172 – 178 je tabuľkový prehľad dôležitejších slovies. Učebnicu uzatvára grécko-slovenský slovník (s. 179 – 210).

Čo dodať na záver? Najviac učebníc gréčtiny napísal Slovák Emil Černý v Rusku v rokoch 1875 – 1900. Tento bývalý profesor gréčtiny a latinčiny banskobystriického gymnázia a autor veľmi známej Slovenskej čítanky sa do Ruska vysťahoval na začiatku druhej polovice 19. storočia a tam aj okolo roku 1913 (?) zomrel. Jeho učebnice gréčtiny sa v Rusku používali na gymnáziách nepretržite vyše tridsať rokov a ešte aj v súčasnosti ruskí autori učebníc gréčtiny alebo slovníkov nezabúdajú v úvodoch spomenúť jeho meno. Daniel Škoviera – významný grécista a latinista – a Helena Panczová sú po toľkých rokoch druhí slovenskí autori učebnice gréčtiny a pokiaľ ide špecificky o biblickú gréčtinu, sú asi prví. Študenti teológie dostávajú do rúk dobrú pomôcku k štúdiu najstaršieho európskeho jazyka. Po určitých úpravách by bolo vhodné uvažovať aj o jej knižnom vydaní.

Štefan Švagrovský

Čeština ako cudzí jazyk

Medzi publikáciami adresovanými redakcii časopisu Slovenská reč sa koncom roka ocitla aj rozsiahla a zároveň výpravná kniha s názvom Čeština s podtitulom Fascinácia mnohorakosťou (*Tschechisch. Faszination der Vielfalt. Lehrbuch fuer Anfänger und Fortgeschrittene*. Wiesbaden, Harrasowitz Verlag 2002. 604 s.). Zostavila ju dvojica dobre pripravených viedenských autorov Hana Sofeydiová a Stefan Michael Newerkla. Prvá autorka v tandeme, simultánna tlmočníčka a prekladateľka češtiny a nemčiny, má síce exotické meno, ale narodila sa v Znojme v dvojjazyčnej česko-nemeckej rodine. Od roku 1986 žije a pôsobí na univerzite vo Viedni. Druhým autorom je Stefan Michael Newerkla, ktorého hlavným výskumným poľom sú kontakty medzi nemčinou, slovenčinou a češtinou. Pôvodne vyučoval češtinu a angličtinu na strednej škole. Sú to teda autori, ktorí majú dobré predpoklady na napísanie vhodnej učebnice jednak vďaka svojim dlhoročným pedagogickým skúsenostiam a jednak aj vďaka cítaniu obidvoch jazykov ako materinských.

Medzi základné znaky tejto publikácie patrí, ako sme už naznačili, aj jej výpravnosť až luxusnosť, z pohľadu nás, ktorí sme vedení existujúcimi podmienkami k striedmosti, priam až márnotratosť. Nie sme zvyknutí, že by 600-stranová učebnica bola vysádzaná na vysokokvalitnom kriedovom papieri a bohato vyzdobená nápaditými ilustráciami, farebnými fotografiami i reprodukciami umeleckých diel. M. Gruscherovej-Mertlovej, ktorá mala na starosti grafickú výbavu knihy, sa podarilo vytvoriť pestré a lákavé zrkadlo.

Z úvodu sa dozvedáme, že projekt tejto gramatiky vznikol v rámci akcie *Osterreich – Tschechien*, na ktorej spolupracoval Slavistický inštitút Viedenskej univerzity a Ústav germanistiky Masarykovej univerzity v Brne. Pripomeňme, že bohemistika vo Viedni má už 225-ročnú tradíciu. Mimochodom, Viedenská univerzita začala s vyučovaním češtiny o 20 rokov skôr ako Karlova univerzita v Prahe.

Ide tu vlastne o učebnicu češtiny pre začiatočníkov i pre pokročilých, pri ktorej sa predpokladajú síce isté lingvistické vedomosti, ale rozhodne nie je pregramatizovaná. Tomu, aby bola učebnica prijateľnejšia a „stráviteľnejšia“, pomáha aj vtipný výkladový štýl a vhodne vybrané texty či cvičenia, ktoré sú dôležité predovšetkým na prehĺbenie prekladateľskej a tlmočnickej kompetencie. V zhode s obvyklým kompozičným triedením učebníc tohto druhu má každá z 30 lekcii úvodný text rozmanitej proveniencie určený na čítanie a prekladanie (úryvky z umeleckých diel, korešpondencia, vedecké a publicistické články a i.), jeho nemecký preklad, dialógy rôzneho zamerania, cvičenia na pochopenie nových gramatických kategórií s vysvetlivkami v nemeckom jazyku, až po úlohy, v ktorých sa má príslušná téma reprodukovať vlastnými slovami. K učebnici je pripojený CD nosič s hlasmi rodených hovoriacich rôznych generácií.

Nájde tu state, z ktorých sa používateľ môže dozvedieť aj širšie informácie o češtine, pričom osobitne detailne sa vysvetľuje, pochopiteľne, kategória vidu. Sú tu rôzne doplnovačky, perličky, texty na preklady a pod. Texty, ktoré slúžia na preklady a cvičenia, sa neraz v takýchto učebniciach vyznačujú osobitou malebnosťou až bizarnosťou. Autorom sa však tomu podarilo vyhnúť. No neodolali pokušeniu, aby tam nevsunuli krkolomné frázy typu *Strč prst skrz krk* alebo *Tři tisíce třista třicet tři stříbrných křepelék přeletělo přes tři tisíce třista třicet tři stříbrných střech*, ktoré sa niekedy používajú skôr len na odstrašenie záujemcov o príslušný jazyk. Viaceré texty predstavujú väčšie české mestá, jeden z nich sa sčasti týka aj Bratislavy. Zdá sa však, že veta „V Bratislave bylo jen málo lidí, v ulicích nebyli žádní cizinci“ je už zrejme minulosťou.

Učebnica je opatrená veľmi užitočným rozsiahlym registrom. Napokon priznajme, že sa rakúskym a nemeckým záujemcom o češtinu dá tak trochu aj závidieť. Možno im už len zaželať veľa úspechov a potešenia s učebnicou pri osvojovaní si češtiny. A nám ostáva už len dúfať, že pre cudzincov hovoriacich po nemecky vznikne v relatívne krátkom čase aj takáto učebnica slovenčiny. Tie doterajšie sú totiž vo väčšine prípadov už staršie, menej aktuálne a určite aj menej lákavé a atraktívne.

Slavomír Ondrejovič

Gejza Horák už nežije

28. augusta 2003 sa s nami navždy rozlúčil milý kolega, priateľ, pedagóg a, ako on sám hovorieval, aj spolubrat PhDr. Gejza Horák, CSc. Bol to jeden z najznámejších jazykovedcov druhej polovice 20. storočia a súčasne naozaj neopakovateľná osobnosť slovenského jazykovedného panteónu. Známosť a popularitu v širokej verejnosti si vyslúžil a zaslúžil predovšetkým neúnavnou prácou na poli jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, ale i spoluúčasťou na mnohých veľkých kolektívnych dielach slovenskej jazykovedy. Jeho neopakovateľnosť zasa vychádzala z jeho povahových daností, no určite aj zo zanietosti a úprimnej oduševnenosti, s ktorými pristupoval k slovenskému jazyku a dejom okolo neho.

Gejza Horák sa narodil 25. februára 1919 v novohradskej obci Halič, rozloženej pod magickým Haličským zámkom. Možno tam mal začiatky jeho trvalý záujem o jazykový svet rozprávok a povestí. Ďalší jeho osud bol spojený s neďalekým Lučencom a ďalekou Bratislavou, kde na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského vyštudoval aprobáciu slovenský jazyk – filozofia. Po učiteľskej etape nastupuje v r. 1948 do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, ktorému ostal verný, pôsobiac aj ako vedúci dialektologického oddelenia a oddelenia spisovného jazyka, až do roku 1984, keď sa jeho stav zmenil na emeritný. Pero však ani vtedy nezložil, písal do posledných dní a jeho posledné príspevky ešte iba čakajú, aby uzreli svetlo sveta.

Vo svojej výskumnej činnosti sa Gejza Horák spočiatku venoval nárečovému výskumu, najprv dialektu horehronskej obce Pohorelá, jednej z jeho učiteľských štácií, ktorú spracoval do knižného vydania. Neskôr sa sústredil predovšetkým na otázky spisovného jazyka, jazykovej kultúry a metodiky vyučovania slovenčiny, ale k dialektológii sa znovu periodicky dostával aj neskôr opismi nárečí obcí Poniky, Detva, Valaská, Lešť, Nový Klenovec, Heľpa a iných. Dobre poznal hodnotu a špecifickú váhu nárečí, vidiac v nich východisko na rozvíjanie kultivovaného jazykového prejavu u každého nositeľa slovenčiny, ale i prameň ustavičného obohacovania spisovného jazyka.

Gejza Horák bol pri tom, keď vznikali viaceré základné kodifikačné práce slovenskej jazykovedy. Bol spoluautorom *Pravidiel slovenského pravopisu*, ich tzv. druhej vlny, *Morfológie slovenského jazyka*, majstrovského diela slovenskej jazykovedy. Pod jeho vedením vznikol *Česko-slovenský slovník*, ktorému vtláčil pečať svojej osobnosti, akokoľvek jeho dominantný post tu nebol od začiatku zrejmy. Na-

trvalo zaznamenané ostanú aj ďalšie jeho štúdie zo slovenského tvaroslovia a skladby, kde ho zaujali okrem iného aj „antisystémové“ osobitosti slovenčiny, t. j. tie prvky gramatiky slovenského jazyka, v ktorých sa prejavuje jeho svojráz azda najvýraznejšie. Ďalšie svoje výskumy zhrnul v práci *Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich použitie*. Významný bol záujem Gejzu Horáka o spisovnú výslovnosť a rozvíjanie zásad slovenskej ortoepie – i vo funkcii tajomníka ortoepickej komisie. Dlhodobu sa venoval najmä výskumu javiskovej reči v našich divadlách, a to aj ako pedagóg na Vysokej škole múzických umení. Znamenitými produktmi jeho práce boli aj štúdie o štúrovcach, o štúrovskom jazyku, ale aj o iných autoroch minulosti.

Veľa času a energie venoval jazykovovúchovnej činnosti. V rozličných jazykových rubrikách uverejnil stovky menších príspevkov, ktoré mali podporiť kultivované ovládanie spisovnej slovenčiny jej používateľmi, zúčastňoval sa – aj ako predseda Jazykového odboru Matice slovenskej – na početných besedách, odpovedal na nesčíselné množstvo listov, dlhé roky viedol aj Jazykovú poradňu v rozhlase. Jeho pričinením vyšlo päť knižných výberov z rozhlasových príspevkov i populárny výber z týchto príspevkov. Túto prácu robil s citom, mierne a nevýbojne, lebo vedel, že jazyku to tak najviac pristane. V okruhu jazykovej kultúry skôr, ako on sám hovorieval, „narádzal“ než rezolútne vyžadoval.

Gejza Horák bol skutočným očarovaným pútnikom, ktorý veľmi vnímavo a „čujne“ so široko otvorenými očami pozoroval svet, najmä jazykový svet okolo seba. Vydal o tom svedectvo okrem iného aj knižkou *Jazykové prechádzky prózou*, v ktorej nazrel do dielne tých našich spisovateľov, u ktorých objavil až udivujúco farebný jazyk, prípadne aj krajovo ladenú lexiku, frazeológiu a metaforu. Napísal ju navidomoči s chuťou – so zámerom ukázať, čo všetko ponúka náš jazyk, čo všetko má vo svojej pokladnici, a upozorniť na osobitne zaujímavé a svojrázne jazykové a štylistické prostriedky hodné nasledovania. Samotné knihy, štúdie a články, najmä však drobné útvary Gejzu Horáka pôsobia ako skutočné umelecké skvosty, jemne vycizelované miniatúry, v ktorých autor dokazoval vysoký zmysel pre hru so slovom i svojskú kreativnosť. Charakterizovať ho možno teda azda najvýstižnejšie ako hľadača drahokamov v reči. To, čo vynášal z hĺbín, studníc, či zákutí slovenského jazyka, sú skvosty storakej krásy, ktorá nás až oslňuje. Nie je už jeho vina, že nie všetko, čo nám predstavil, si udržalo svoj lesk aj po vynesení na ostré svetlo súčasnosti.

Gejza Horák, tento ctný, aby som použil ešte jedno jeho slovo, znalec a cititeľ dobrého slovenského slova, tento nositeľ Ceny SAV za vedecko-popularizačnú činnosť, Striebornej plakety Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách, formoval obraz slovenskej jazykovedy posledného polstoročia. Jeho dielo ostane pre nás a pre ďalšie generácie inšpiratívnym zdrojom a príkladom skutočného vzťahu

k slovenskému jazyku a cezeň aj k slovenskému národu. Okrem iného aj svojim úprimným zápalom, entuziazmom a vernosťou svojmu presvedčeniu.

Češť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1999 – 2003

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1988 – 1998 z pera Ladislava Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 64, 1999, s. 45 – 80. V danom súpise, ktorý uzatvára dielo Gejzu Horáka, sa usilujeme postupovať presne podľa tradície bibliografických zápisov L. Dvonča. Za pomoc pri dopĺňaní niektorých položiek ďakujem M. Stančekovej a K. Petrovskému.

1999

Slovo o slove. 100 živých zriek do nášho jazykového povedomia. 1. vyd. Martin, Matica slovenská 1999. 96 s.

Heľpianske nárečie. In: Heľpa. Vlastivedná monografia obce. Red. J. Podolák a kol. Martin, Matica slovenská 1999, s. 234 – 246.

Oriešok – hrdina rozprávania. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 332 – 336. Znovu publikované: – In: Slovenské pohľady 1999, č. 12, s. 76 – 79.

Dar – darček. Čítali sme – počuli sme. – Slovenská Republika, 19. 1. 1999, s. 10.

Príhovor delegáta Jazykového odboru adresovaný Valnému zhromaždeniu Matice slovenskej v Martine (16. – 17. októbra 1998). – Kultúra slova, 33, 1999, s. 46 – 48.

Anton Kmeť oslávil 94. narodeniny. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 293 – 298.

Rečové bohatstvo z vlastných studní. Na slovíčko s osemdesiatročným jazykovedcom Gejzom Horákom. – Slovenská Republika, 23. 4. 1999, príl. Vikend, s. 5 (rozhovor P. Jánošíka s G. Horákom).

2000

Nárečie Liptovskej Tepličky. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej technickej univerzity 2000. 126 s. (spoluautorka M. Stančeková).

Ladislav Ťažký putuje údolím Čiernej rieky. – Kultúra slova, 34, 2000, s. 75 – 81.

Mária Ďuríčková sa stretá so starkou. – Kultúra slova, 34, 2000, s. 142 – 146.

Podoba prísloví. – Kultúra slova, 64, 2000, s. 213 – 216.

2001

Jazykové zrná z rozprávok A. Habovštiaka. – Kultúra slova, 35, 2001, s. 227 – 231.

Spomienka na úpravu nášho pravopisu roku 1953. – Kultúra slova, 35, 2001, s. 336 – 341.

Zacielenie prisloví. – Kultúra slova, 35, 2001, s. 161 – 164.

Starnúť a mať z toho radosť (Nemudrujme o tom, čo bude potom ...) [Porubčan, J.: Starnúť a mať z toho radosť. Trnava, Dobrá kniha 1997]. – Kultúra slova, 35, 2001, s. 302 – 304 (ref.).

Poznajme vývin slovnej zásoby slovenčiny. [Lorencová, Z. – Polakovičová, A. – Štarková, L.: Maturujem zo slovenčiny. Bratislava 2000]. – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 47, 2000/2001, s. 252 – 253 (ref.).

2002

Niektoré zmeny pri písaní litery y v priebehu času. – Kultúra slova, 36, 2002, s. 89 – 93. Znovu publikované: – In: Kultúra slova, 37, 2003, s. 75 – 79.

Čítali sme – počuli sme. (Úvodom). In: Nový deň, 4, 19. 2. 2002, č. 42, s. 11. Tamže: Písať na piš-ťalke. (5. 3. 2002, č. 54, s. 11). – Sú podnikatelia zahltení? (13. 3. 2002, č. 61, s. 11). – Potkýnať sa – potkýname sa. (21. 3. 2002, č. 68, s. 11). – Treba – netreba/načím – nenačím. (3. 4. 2002, č. 77, s. 11). – Svadba, krštenie a radosťník. (9. 4. 2002, č. 82, s. 11). – Mnohokrát – veľa ráz, ale často. (13. 4. 2002, č. 86, s. 11). – Nie som v obraze (?) (6. 5. 2002, s. 11). – Tá krajina vonia exotikou. (13. 5. 2002, č. 109, s. 11). – Jest' a žrať. (8. 7. 2002, č. 156, s. 11). – Ruvať sa – ruť sa. (24. 7. 2002, č. 170, s. 11). – Lavica nie je ľavica. (29. 7. 2002, č. 174, s. 11). – Čisté ruky a špinavé paprče. (5. 8. 2002, č. 180, s. 11). – Bliakať, bľakot, bľakotať. (24. 8. 2002, č. 222, s. 11). – Nosný stĺp a nosové dierky. (28. 8. 2002, č. 200, s. 12). – Podkupnosť a predajnosť. (26. 9. 2002, č. 224, s. 11). – Zasiať – skosiť a zviezt'. (5. 10. 2002, č. 232, s. 11). – Prečo váš fagan nerozpráva po maďarsky!? ... (4. 17. 10. 2002, č. 242, s. 11). – Nové slovo „opiáš“? (22. 10. 2002, č. 246, s. 11). – „Silná káva“. (26. 10. 2002, č. 250, s. 11). – Metropola – mnohé metropoly. (9. 11. 2002, č. 261, s. 11). – Trma-vrma. (17. 12. 2002, č. 293, s. 11).

2003

Diakritické znamienka v dnešnej slovenčine a češtine. – Kultúra slova, 37, 2003, s. 212 – 215.

Omrvinky zo životnej cesty priateľa Jána Doruľu: bratsky ladený pozdrav na sedemdesiate narodeniny. – In: Život slova v dejinách jazykových vzťahov. (Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu.) Bratislava, Slavistický kabinet SAV 2003, s. 308 – 311.

Ľadovica/poľadovica. (Čítali sme – počuli sme). – Nový deň, 5, 18. 1. 2003, č. 14, s. 11.

Redakčná činnosť

Kultúra slova, 33, 1999 – 37, 2003 (člen redakčnej rady)

Literatúra

Doruľa, J.: Pri osemdesiatke Gejzu Horáka. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 41 – 43.

Považaj, M.: Na osemdesiatku Dr. Gejzu Horáka. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 39 – 42.

- Dvonč, L.: Gejza Horák. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava, Veda 2003, s. 147 – 148 (bibliografia za roky 1995 – 2000).
- Janík, P.: Za Gejzom Horákom. – Literárny týždenník, 15, 2003, č. 33, s. 2.
- Bajaník, S.: Matičná sústrast' nad smrťou Gejzu Horáka. – Slovenské národné noviny, 14 (18), 2003, č. 19, s. 2.
- Doruľa, J.: Slovo o slove. (Gejzovi Horákovi.) – Nový deň, 5, 2003, č. 208, s. 11.
- (ok): Na druhej strane života. – Nový deň, 5, 4. 9. 2003, č. 203, s. 11.

Zostavil Slavomír Ondrejovič

Dielo Ladislava Dvonča uzavreté

Na konci horúceho leta, presnejšie 31. augusta 2003, stratili slovenskí jazykovedci aj ďalšieho svojho milého kolegu, priateľa i učiteľa PhDr. Ladislava Dvonča, DrSc., ktorému sa za jeho života dostalo cti, že sa stal v širokej verejnosti jedným z najznámejších jazykovedcov na Slovensku. Oceňujeme ho aj ako učiteľa, hoci Ladislav Dvonč priamo na vysokých školách nikdy neprednášal a oficiálne nemal pridelených nijakých aspirantov a doktorandov. Vychovával však osobným príkladom. Oddanosťou veci a disciplinovanosťou, ktorými tak veľmi pripomínal vojaka vedy. Ale vyslúžil si aj epolety najvyššie, lebo sa mu zároveň dostalo cti, že ho viackrát nazvali naozajstným majstrom i kráľom: majstrom a kráľom slovenskej jazykovednej bibliografie – a my všetci dobre vieme, že tento jeho titul nie je preexponovanou metaforou.

Pripomeňme, že Ladislav Dvonč sa narodil 24. septembra 1926 v Humennom, ale detské a chlapčenské roky prežil skôr v Medzilaborciach a v Spišskom Podhradí, kde vzhliadal k fascinujúcemu i inšpiratívne mu Spišskému hradu. Gymnaziálne časy ho už zastihli v starodávnej Levoči, aby potom univerzitné vzdelanie nadobudol na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity, kde študoval slovenský jazyk a históriu, a na Filozofickej fakulte Jagelovskej univerzity v Krakove, kde mal v tom čase možnosť počúvať aj prednášky jazykovedca svetového mena Jerzyho Kurylowicza.

Život Ladislava Dvonča bol natrvalo a takmer pokrývne spojený s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Nastúpil doň v r. 1949 ako jeden z prvých pracovníkov a zotrval v jeho službách až do roku 1991, teda viac ako 40 rokov. Vtedy prešiel do emeritného stavu, no v skutočnosti ústav neprestal pravidelne navštevovať a odovzdávať mu na publikovanie plody svojich úvah a výskumov – až kým mu nevypadlo pero z rúk. Niektoré jeho príspevky a osobné bibliografie prinesú až ďalšie čísla našich (a teda aj jeho) časopisov. Ladislav Dvonč bol

s ústavom v pevnom spojení aj tým, že dlhé roky obetavo a s preňho typickou dôslednosťou vykonával funkciu vedeckého tajomníka a rovnako dlho aj funkciu výkonného redaktora Slovenskej reči. Ústav mu vďačí naozaj za mnohé. Známe je však aj to, že ako skvelý pisár na stroji zasiahol i do vývoja strojopisu, keď bol prijatý jeho návrh na úpravu klávesnice.

Pripomeňme aj tú všeobecne známu vec, že Ladislav Dvonč bol, ak sa to dá takto vôbec rozdeliť, jazykovedcom i bibliografom. Z jazykovedných tém mu bola najbližšia formálna morfológia, pričom bol našťastie aj pri tom, keď sa koncipovala dnes už takmer legendárna akademická *Morfológia slovenského jazyka*, kde spracoval časť o skloňovaní substantív. A bol to znovu Ladislav Dvonč, ktorý neúnavne sledoval zmeny v slovenskom tvarosloví a vôbec dynamiku morfológie vo veľkom počte štúdií, aby ich potom zhrnul do knižnej práce *Dynamika morfológie slovenského jazyka*. Ladislav Dvonč sa stal aj hlavným autorom systematickej časti *Pravidiel slovenského pravopisu* tzv. tretej vlny. Predurčovala ho k tomu nielen jeho mimoriadne bohatá tvorba z oblasti ortografie a ortoepie, ale aj knižná práca *Rytmický zákon v slovenčine*, ktorú vydal ešte ako 28-ročný. Ona doteraz patrí medzi základné diela spracúvajúce tento typický jav slovenčiny. Od uvedeného času sa v slovenskej jazykovede rozohoreli aj nové vášnivé spory o rytmickom zákone, v ktorých takisto nechýbal ani Ladislav Dvonč. Jeho hlas v tomto spore bol hlasom objektívneho pozorovateľa.

Ladislav Dvonč venoval mnoho príspevkov jazykovej kultúre a jazykovej výchove. Vyšli v najrozmanitejších časopisoch a denníkoch či odzneli v rozhlasových reláciách. Je pre ne typické, že pokojne vysvetľujú, logicky argumentujú, spresňujú a majú ďaleko od hromživých apelov na používateľov jazyka a od zalamovania rukami, ako to aj novšie pestujú niektorí iní autori. Triesve boli aj jeho terminologické a onomastické príspevky. Ako člen rôznych komisií mal účasť i na ustaľovaní zeme-pisných názvov, kde sa mohli s úžitkom prejavíť aj jeho celoživotné koníčky: zeme-pis, história a astronómia. Ak pridáme i jeho azda najrozsiahlejšiu autorskú účasť v znamenitej Encyklopédii jazykovedy, je len pochopiteľné, že ho nemohla obísť Cena SAV za popularizáciu vedy, Zlatá čestná plaketa Ľudovíta Štúra, Strieborná medaila SAV a takisto Pamätná medaila Ľudovíta Riznera.

Je až neuveriteľné, koľko toho stihol vydať, k čomu všetkému sa stihol vysloviť a do čoho všetkého sa stačil v slovenskom jazyku zaangažovať. Bez veľkých slov o národe slúžil mu takto až do konca svojich dní.

Ladislav Dvonč pri viacerých príležitostiach zdôrazňoval, že je predovšetkým jazykovedcom a bibliografom až na druhom mieste. Ved' k bibliografickej činnosti ho priviedla len náhoda a nebola výsledkom vlastného rozhodnutia. Bol to však, ťažko veriť, že by to malo byť ináč, jeho osud. Ladislav Dvonč sa natrvalo zapísal do dejín slovenskej jazykovedy svojimi neoceniteľnými bibliografiami slovenskej jazy-

kovedy – staršími dielmi bibliografie slovenskej jazykovedy i novšími zväzkami (povestným zväzkom modrým, strieborným, zlatým a napokon blankytným), ale aj stovkami osobných bibliografií. Všetky tieto bibliografické spracovania sú skutočným požehnaním pre slovenskú jazykovedu. Ani jedna disciplína na Slovensku nie je bibliograficky tak zaopatrená ako slovenská jazykoveda. Tieto bibliografie budú využívať a vracat' sa k nim všetci záujemcovia o slovenskú lingvistiku neobmedzene – bez hraníc priestorových či časových, tak ako my sa doteraz vraciame k Ľudovítovi Riznerovi. Stanú sa natrvalo spolu s ostatnými dielami Ladislava Dvonča súčasťou zlatého fondu slovenskej jazykovedy a bibliografistiky.

Česť jeho pamiatke!

Slavomír Ondrejovič

Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1996 – 2003

Tento bibliografický súpis nadväzuje na Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1986 – 1995 uverejnený v *Slovenskej reči*, 61, 1996, s. 296 – 309. Do tohto momentu Ladislav Dvonč zostavoval individuálne bibliografie takmer pre všetkých jazykovedcov a rovnako i pre seba. Túto poslednú už dokončiť nemohol, čo radí robíme „zaňho“. Želali by sme si, aby sa nám pri tom podarilo dosiahnuť jeho majstrovstvo, prípadne, aby sme sa k nemu aspoň priblížili.

1996

Josef Mistrík. Personálna bibliografia 1948 – 1995. 1. vyd. Bratislava 1996. 76 s.
Tvorenie ženských priezvisk od mužských priezvisk cudzieho pôvodu. – *Kultúra slova*, 30, 1996, s. 280 – 285.

Cudzie ženské priezviská v slovenčine. – In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 169 – 172.

Deriváty od mena *Luther* alebo tvorenie adjektív od vlastných mien. – *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 204 – 207.

Výšiel štvrtý zväzok. [Historický slovník slovenského jazyka. 4. zv. P (poihrať sa – pytlovať). Red. M. Majtán et al. Bratislava 1995.] – In: *Slovenské národné noviny*, 7 (11), 1996, č. 27, s. 12 (ref.).

Nové používanie bodiek v slovenskom pravopise. – *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 186 – 187. – Tamže: *Psíček – psíčka* (s. 255 – 256). – *Hattrick – hetrik* (s. 320).

O nových anonymoch a novej anonymite. – *Kultúra slova*, 30, 1996, s. 348 – 350.

Demarš. – *Kultúra slova*, 30, 1996, s. 53.

Bulvár. – *Nedeľná Pravda – magazín*, 5, 1996, č. 2, s. 19. – Tamže: *Avenue* (č. 20, s. 21). – Nové vžitie názvy cudzích miest (č. 22, s. 21). – *Slovenská reč 60-ročná* (č. 24, s. 19). – Zmeny názvov miest

(č. 29, s. 19). – Nové slová v slovenčine (č. 33, s. 19). – Nové slová typu *daniar* (č. 34, s. 19). – Nové významy slov (č. 38, s. 19). – *Dempsey a Makepeaceová* (Nedeľná Pravda, 5, 1996, č. 51 – 52, s. 50).

Súpis prác doc. Michala Blichu za roky 1957 – 1995. – In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 341 – 346.

Súpis prác doc. Ferdinanda Buffu za roky 1985 – 1994. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 52 – 55.

Súpis prác prof. Lubomíra Ďuroviča za roky 1948 – 1995. – Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 62 – 75.

Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1986 – 1995. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 296 – 309.

Súpis prác Márie Filkusovej za roky 1952 – 1993. – Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 166 – 171.

Súpis prác doc. Emy Krošlákovej za roky 1972 – 1994. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 91 – 100. – Znovu publikované: In: Slovenčina v historickom kontexte. Materiály z konferencie konanej v Nitre 16. – 17. mája 1996. Red. Ľ. Kralčák. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996, s. 164 – 174.

Súpis prác Viktora Krupu za roky 1986 – 1995. – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 137 – 146.

Súpis prác Marie Majtánovej za roky 1985 – 1994 [správne 1995]. – Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 175 – 178.

Súpis prác Štefana Michalusa za roky 1960 – 1995. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 36 – 48.

Súpis prác doc. Gustáva Moška za roky 1975 – 1994. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 166 – 170.

Súpis prác Slava Ondrejoviča za roky 1973 – 1995. – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 60 – 78.

Súpis prác Anny Oravcovej za roky 1977 – 1994. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 59 – 62.

Súpis prác doc. Anny Rýzkovej za roky 1965 – 1995. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 161 – 165.

Súpis prác Vlada Uhlára za roky 1992 – 1996. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 363 – 368.

Bibliografia slovenskej literatúry o urbanonymách. – In: Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti. Materiály z onomastického kolokvia (Banská Bystrica 3. – 5. septembra 1996). Red. P. Odaloš – M. Majtán. Banská Bystrica – Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied 1996, s. 274 – 285 (spoluautor P. Odaloš).

1997

Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). 1. vyd. Bratislava, Veda 1997. 700 s.

Ref.: 1. Ondrejovič, S.: Slovenská reč, 62, 1997, s. 357 – 359. – 2. Majtán, M.: Slovenské národné noviny, 9 (13), 1998, č. 20, s. 12. – 3. Považaj, M.: Význačný čin slovenskej jazykovednej bibliografie. – Kultúra slova, 33, 1999, s. 236 – 238 (aj o publikácii: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava 1998).

Najnovšie zmeny v oblasti kodifikácie rytmického krátenia v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 218 – 226.

O kvantite slov *umieráčik* a *posmievaťik*. – Kultúra slova, 31, 1997, s. 149 – 157.

Výslovnosť cudzích skratiek v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 166 – 173.

O staršej pravopisnej podobe slova *smena*. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 283 – 287.

Prídavné mená od miestnych názvov na *-ce*. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 87 – 92.

Názvy štátov v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 321 – 331.

Srbská republika. – Kultúra slova, 31, 1997, s. 283 – 287.

- Ad Snímanie tieňov. – Slovenská Republika, 3. 1. 1997, 2. vyd., príl. Víkend, č. 1, s. 2 (k čl. P. Jánošíka o A. Jánošíkovi).
- Vžitie slovenské názvy štátov. [Vžitie slovenské názvy štátov a závislých území. Bratislava 1996.] – In: Nedeľná Pravda, 6, 1997, č. 20, s. 45 (ref.).
- Djakarta – Jakarta – Džakarta. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 125 – 126. – Tamže: *Katastrofálny a katastrofický* (s. 319 – 320).
- Stanleyho pohár. – Nedeľná Pravda, 6, 1997, č. 8, s. 45. – Tamže: *Vyhorené* či *vyhoreté* palivo (č. 12, s. 45). – Tlač – *siedma veľmoc* (č. 24, s. 45). – *Konžská demokratická republika* (č. 36, s. 45). – Tucet onomastických konferencií (č. 48, s. 57).
- Súpis prác Eugénie Bajzikovej za roky 1986 – 1995. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 22 – 26.
- Súpis prác Viktórie Dorotjakovej-Lapárovej za roky 1986 – 1995. – Slavica Slovaca, 32, 1997, s. 65 – 66.
- Súpis prác prof. Jána Kačalu za roky 1986 – 1996. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 106 – 123.
- Súpis prác Izidora Kotuliča za roky 1987 – 1995. – Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 74 – 75.
- Súpis prác univerzitného profesora Rudolfa Krajčoviča za roky 1950 až 1996. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 45. Red. P. Žigo et al. Bratislava, Univerzita Komenského vo Vydavateľstve UK 1997, s. 277 – 294.
- Súpis prác prof. Rudolfa Krajčoviča za roky 1987 – 1996. – Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 68 – 73.
- Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 1964 – 1996. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 310 – 318.
- Súpis prác Štefana Liptáka za roky 1962 – 1995. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 47 – 56.
- Súpis prác prof. Jána Matejčika za roky 1992 – 1996. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 186 – 188.
- Súpis prác prof. Jozefa Mlacka za roky 1987 – 1996. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 248 – 254.
- Súpis prác Márie Pisárčikovej za roky 1963 – 1995. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 31 – 44.
- Súpis prác Ivora Ripku za roky 1987 – 1996. – Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 144 – 153.
- Súpis prác Evy Rísovej za roky 1971 – 1995. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 367 – 376.
- Súpis prác doc. Elly Sekaninovej za roky 1986 – 1995. – Slavica Slovaca, 32, 1997, s. 61 – 64.
- Súpis prác doc. Jána Svetlíka za roky 1950 – 1995. – Slavica Slovaca, 32, 1997, s. 171 – 176.
- Pozdrav dr. Miloši Dokulilovi k vzácnému jubileu. – In: *Obsah – výraz – význam*. 2. Miloši Dokulilovi k 85. narodeninám. Red. J. Panevová – Z. Skoumalová. Praha, Filozofická fakulta UK a Nadace Viléma Mathesia v DeskTop Publishing FF UK 1997, s. 94 – 95 (spoluautorka J. Dvončová).

1998

- Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). 1. vyd. Bratislava, Veda 1998. 728 s.
Ref.: 1. Bosák, J.: Jazykovedný časopis, 50, 1999, s. 50 – 52. – 2. Považaj, M.: Význačný čin slovenskej jazykovednej bibliografie. – *Kultúra slova*, 33, 1999, s. 236 – 238 (aj o publikácii: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava 1997).
- SLEX '99 Elektronický lexikón slovenského jazyka. Krátky slovník slovenského jazyka. Synonymický slovník slovenčiny. Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava, Forma 1998 (spoluautor Pravidiel slovenského pravopisu).
Ref.: 1. Bosák, J.: Tri jazykové príručky v jednom cédečku. – *Rodina a škola*, 47, 1999, č. 5, s. 4. – 2. Strasser, D.: Slovenčina na ex. – *Dominofórum*, 8, 1999, č. 10, s. 14.
- Rytmické krátenie v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 291 – 299.
- Prídavné mená na *-ický* od vlastných mien. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 38 – 48.
- Názvy slovenských časopisov z hľadiska jazykovej správnosti. – *Kultúra slova*, 32, 1998, s. 321 – 326.

Vžitie slovenské geografické názvy v jednej publikácii. [Slovenské vžitie názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky. Bratislava 1997.] – In: *Kultúra slova*, 32, 1998, s. 232 – 237 (rec.). – Autorov referát o tej istej publikácii: *Nedeľná Pravda*, 7, 1998, č. 31, s. 57.

Názvy obcí od roku 1773. [Majtán, M.: *Názvy obcí Slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997.)* Bratislava 1998.] – In: *Slovenské národné noviny*, 9 (13), 1998, č. 44, s. 12 (ref.).

Katastrofálny a katastrofický. – *Nedeľná Pravda*, 7, 1998, č. 22, s. 57.

Linz – linzský a Linec – linecký. – *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 318 – 320. – Tamže: *Handicap – hendikep* (s. 375 – 377).

Súpis prác doc. Petra Baláža za roky 1988 – 1997. – *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 252 – 254.

Súpis prác Jany Benkovičovej za roky 1976 – 1996. – *Slavica Slovaca*, 33, 1998, s. 67 – 70.

Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1988 – 1997. – *Jazykovedný časopis*, 49, 1998, s. 142 – 149.

Výber z prác doc. Teodora Haburčáka za roky 1953 – 1987. – *Slavica Slovaca*, 33, 1998, s. 70 – 71.

Súpis prác prof. Jozefa Jacka za roky 1987 – 1997. – *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 120 – 126.

Súpis prác doc. Oľgy Schulzovej za roky 1954 – 1997. – *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 108 – 118.

1999

Znova o pravidle o rytmickom krátení v spisovnej slovenčine. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 279 – 291, 345 – 354.

Ženské priezviská v spisovnej slovenčine. – In: *Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu*. Red. J. Genzor – S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1999, s. 189 – 198, angl. res. s. 199.

Vietnam – Vietnamec, Vietnamčan. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 125 – 127. – Tamže: *Thajsko – thajský, Siam – siamský* (s. 191 – 192). – *Interier/Exterier?* (s. 376 – 377).

Súpis prác doc. Jána Bosáka za roky 1989 – 1998. – *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, s. 146 – 154.

Súpis prác doc. Viery Budovičovej za roky 1954 – 1992. – *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, s. 73 – 79.

Súpis prác Antona Bujalku za roky 1956 – 1996. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 317 – 319.

Súpis prác PhDr. Jany Dvončovej za roky 1989 – 1998. – *Slavica Slovaca*, 34, 1999, s. 77 – 78.

Súpis prác doc. Kataríny Habovštiakovej za roky 1987 – 1998. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 182 – 190.

Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1988 – 1998. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 43 – 50.

Súpis prác prof. Eugena Jónu za roky 1988 – 1998. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 40 – 41.

Súpis prác doc. Jany Klinckovej za roky 1976 – 1998. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 371 – 375.

Súpis prác Viktora Krupu za roky 1956 – 1998 (výber). – In: *Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu*. Red. J. Genzor – S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1999, s. 229 – 263 (spoluautor J. Genzor).

Súpis prác Konštantína Palkoviča za roky 1989 – 1998. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 307 – 314.

Súpis prác Eleny Smieškovej za roky 1952 – 1997. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 138 – 249.

Súpis prác prof. Jána Sabola za roky 1988 – 1998. – *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, s. 57 – 70.

Súpis prác prof. Štefana Vragaša za roky 1957 – 1998. – *Slovenská reč*, 64, 1999, s. 53 – 58.

2000

Prípady dodržiavania a nedodržiavania pravidla o rytmickom krátení v spisovnej slovenčine. – *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 221 – 226.

Ulievač, ulievak/ulievák, ulievareň/ulieváreň. – *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 319 – 325.

- Pomenovania vyznávača Mohamedovho učenia. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 61 – 63. – Tamže: *Sunita – sunnita, šiita* (s. 350 – 352).
- Súpis prác prof. Vincenta Blanára za roky 1990 – 1999. – Slavica Slovaca, 35, 2000, s. 100 – 107.
- Súpis prác Adriany Ferenčíkovej za roky 1989 – 1999. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 45 – 49.
- Súpis prác prof. Jána Horeckého za roky 1989 – 1999. – Jazykovedný časopis, 51, 2000, s. 54 – 74.
- Súpis prác Ivana Masára za roky 1962 – 1999. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 101 – 126.
- Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1990 – 1999. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 171 – 180.
- Súpis prác Ľuby Sičákovej za roky 1983 – 1999. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 58 – 60.
- Súpis prác doc. Miloslavy Sokolovej za roky 1974 – 1999. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 185 – 192.
- Súpis prác Želmíry Tarcalovej za roky 1956 – 1988. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 247 – 253.
- Súpis prác Kristíny Vrlíkovej za roky 1972 – 1999. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 52 – 56.
- Vzácné životné jubileum Želmíry Tarcalovej. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 245 – 247 (k 90. narodeninám).

2001

Schneider-Trnavský. – Slovenská reč, 66, 2001, s. 107 – 110.

- Historický slovník slovenského jazyka úspešne napreduje. [Historický slovník slovenského jazyka. 5. R – rab – Š – švrkotať. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. Bratislava, Veda 2000.] – In: Slovenské národné noviny, 12 (16), 2001, č. 5, s. 4 (ref.).
- Predstavený*. – Slovenská reč, 66, 2001, s. 190 – 192.
- Bibliografia prác Jána Horeckého za roky 1943 – 2000. – In: Človek a jeho jazyk. 2. Jazyk ako pamäť kultúry. Výber z lingvistického diela profesora Jána Horeckého. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2001, s. 163 – 303.
- Súpis prác docenta Františka Ruščáka za roky 1991 – 2000. – Slovenská reč, 66, 2001, s. 363 – 366.
- Polygrafia odzrkadľuje úroveň národa. S Ladislavom Dvončom o knihách a jazykovede. – Knižná revue, 11, 2001, č. 6, s. 8 (rozhovor Ľ. Čelkovej s L. Dvončom).
- S Ladislavom Dvončom o bibliografii. – Knižnice a informácie, 33, 2001, s. 111 – 113 (rozhovor Ľ. Čelkovej s L. Dvončom).
- Bibliografia PhDr. Kláry Buzássyovej, CSc. – In: Lexicographica 99. Zborník na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. S. Ondrejovič – M. Považaj. Bratislava, Veda 2001, s. 281 – 303 (spoluautor M. Považaj).

2002

- Pizzeria a pizzéria*. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 126 – 128.
- Bibliografia PhDr. Ladislava Dvonča za roky 1948 – 2001. – In: Jazykoveda v bibliografii – Bibliografia v jazykovede. Na počesť Ladislava Dvonča. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 2002, s. 93 – 201.
- Súpis prác Alexandry Jarošovej za roky 1982 – 2001. – Jazykovedný časopis, 53, 2002, s. 68 – 73.
- Súpis prác profesorky Emy Krošlákovej za roky 1995 – 2001. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 106 – 111.
- Súpis prác doktorky Jany Skladanej za roky 1991 – 2001. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 115 – 125.
- Súpis prác prof. Miroslava Dudka za roky 1994 – 2001. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 267 – 279.
- Súpis prác Mateja Považaja za roky 1970 – 2001. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 282 – 301.
- Súpis prác Jána Kopinu za roky 1971 – 2001. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 311 – 316.
- Súpis prác Juraja Furdíka za roky 1995 – 2001. – Slovenská reč, 67, 2002, s. 371 – 374.
- Súpis prác prof. Ábela Kráľa za roky 1992 – 2001. – Jazykovedný časopis, 53, 2002, s. 139 – 141.
- Súpis prác prof. Juraja Dolníka za roky 1992 – 2001. – Jazykovedný časopis, 53, 2002, s. 147 – 153.

2003

Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1995 – 2000). 1. vyd. Bratislava, Veda 2003. 506 s.

O časovaní slovesa *kecat'*. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 26 – 29.

Tvorenie tvarov imperatívu v spisovnej slovenčine. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 65 – 77.

Naj moderátor – najmoderátor. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 63 – 64.

Ďalší zväzok Prameňov k dejinám slovenčiny [Pramene k dejinám slovenčiny 2. Zost. T. Laliková – M. Majtán. Bratislava, Veda 2002]. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 160 – 161 (ref.).

Personálna bibliografia prof. PhDr. Juraja Dolníka, DrSc. za roky 1973 – 2001. – In: Universitatis Comeniana. Philologica LVI. Red. P. Žigo, Bratislava, Univerzita Komenského 2003, s. 161 – 171.

Jubileum Márie Ivanovej-Šalingovej. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 120 – 122.

Súpis prác Márie Ivanovej-Šalingovej za roky 1992 – 2002. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 122 – 124.

Súpis prác doc. Jarmily Bartákovéj za roky 1959 – 1998. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 163 – 167.

Súpis prác prof. Pavla Žiga za roky 1997 – 2002. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 171 – 190.

Súpis prác prof. Jolany Nižníkovej, rod. Krajcerovej za roky 1993 – 2002. – Slovenská, 68, 2003, s. 241 – 243.

Súpis prác Dany Slančovej, rod. Klepsateľovej za roky 1978 – 2002. – Slovenská reč, 68, 2003, s. 245 – 251.

Redakčná činnosť

Slovenská reč, 61, 1996 – 68, 2003 (člen redakčnej rady)

Literatúra

Ladislav Dvonč. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1976 – 1985). Bratislava, Veda 1997, s. 117 – 128 (bibliografia prác za roky 1975 – 1985).

Ladislav Dvonč. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava, Veda 1998, s. 128 – 138 (bibliografia prác za roky 1986 – 1995).

Ladislav Dvonč. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava, Veda 2003, s. 97 – 101 (bibliografia prác za roky 1996 – 2000).

Dvonč, L.: Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1986 – 1995. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 296 – 309.

Kočíš, F.: Na sedemdesiatku PhDr. Ladislava Dvonča, DrSc. – Kultúra slova, 30, 1996, s. 296 – 298.

Majtán, M.: Sedemdesiatka Ladislava Dvonča. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 295 – 296.

Redakčná rada: Ladislav Dvonč a slovenská jazykoveda. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 321 – 323.

Ocenenie bibliografickej činnosti L. Dvonča. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 123 – 127.

Redakcia: Strieborná medaila SAV Dr. L. Dvončovi, – Správy Slovenskej akadémie vied, 33, 1997, č. 12, s. 8.

Horecký, J.: Ladislav Dvonč má sedemdesiatpäť rokov. – Kultúra slova, 35, 2001, s. 288 – 289.

Ondrejovič, S.: Dvonč Ladislav. In: Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia. 3. zväzok. Bratislava, Encyklopedický ústav SAV a Veda 2003, s. 631 (heslo)

Zostavili: Ladislav Dvonč – Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

Veľkonočné trojdnie. – Slovenská liturgická komisia v rámci slávenia Veľkého týždňa hovorí aj o slávení *Veľkonočného trojdnia*. V príručkách spisovnej slovenčiny sa výraz *trojdnie* neuvádza. Krátky slovník slovenského jazyka (Bratislava, Veda 1997, s. 752) registruje ako heslové slová prídavné mená *trojdenný* (trvajúci tri dni, trojdňový) a *trojdňový* (1. trvajúci tri dni, trojdenný; 2. tri dni starý). Slovník slovenského jazyka IV (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 587) uvádza ako heslové slovo prídavné meno *trojdenný* s odkazom na prídavné meno *trojdňový*. S. Šaling – M. Ivanová-Šalingová – Z. Maníková vo Veľkom slovníku cudzích slov (SAMO, Bratislava – Veľký Šariš 1997, s. 1239) uvádzajú cudzie slovo *triduum* a vysvetľujú ho slovenskou cirkevnou paralelou *trojdňová slávnosť* (napr. *triduum Paschale* – tri dni pred Veľkou nocou). Z češtiny preložený Slovník cudzích slov (Bratislava, SPN 1997, s. 928) registruje heslové slovo *triduum* (zapísané s dlhým í) ako náboženský termín s významom katolícka trojdňová slávnosť. V. Malík v brožovanej publikácii *Veľký týždeň a Veľkonočné trojdnie* (Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1999, s. 66) používa slovo *trojdnie* nielen v titule brožúry, ale aj v kontexte: *Veľkonočné trojdnie Pánovho umučenia a zmŕtvychvstania sa začína večernou omšou vo Štvrtok Pánovej večere... – Tento časový úsek sa výstižne volá „trojdním ukrižovaného, pochovaného a vzkrieseného Krista“ ... – Veľkonočný pôst v prvých dvoch dňoch trojdnia... – Na to, aby slávenie Veľkonočného trojdnia bolo dôstojné... – Zahľbme sa do obradov Veľkonočného trojdnia*. Výraz *trojdnie* sme zaregistrovali aj v denníkoch a týždenníkoch: *Veľkonočné trojdnie* (Katolícke noviny, 13. 4. 2003, s. 13) – *Zajtrajšou Veľkonočnou nedeľou vyvrcholí Veľkonočné trojdnie* (Sme, 19. 4. 2003, s. 1). V sobotnej prílohe Sme – Víkend (s. 5) sme zachytili výraz *trojdenie*: *Predchádza jej tzv. Trojdenie – Zelený štvrtok, Veľký piatok a Biela sobota*.

J. Horecký v Slovenskej lexikológii I. Tvorenie slov (Bratislava, SPN 1971, s. 49) upozorňuje, že slovotvorná prípona je dôležitým ukazovateľom slovotvornej štruktúry odvodeného slova. Zo slovotvorného hľadiska prípona splýva s koncovkami, ba sú aj prípady, že koncovka preberá funkciu slovotvornej prípony. V slovenčine podľa J. Horeckého (s. 58 – 59) možno hovoriť iba o využití paradigmy ako pomocného slovotvorného prostriedku, nie o konverzii. Treba zdôrazniť, že nemožno hovoriť o nulovej slovotvornej prípony, lebo slovotvornú príponu – na rozdiel od gramatickej morfémy – nemusí mať každé slovo a slovotvorné prípony netvoria uzavretý systém. J. Horecký uvádza prípady, v ktorých sa paradigma využíva ako pomocný slovotvorný prostriedok (*beh, chod, let, jazda, príhoda, výroba, svokra, Jozefa* a i.). Osobitne sa zmieňuje o podstatných menách stredného rodu, v ktorých

sa koncovky využívajú ako slovtvorný prostriedok v hromadných podstatných menách (*skálie, prútie, kamenie*) a v miestnych podstatných menách (*námestie, nábrežie, priedomie*). V spisovnej slovenčine sa využívajú skupinové číslovky v zložených slovách na označenie číselného príznaku, kvantity druhého slova s pomocným slovtvorným prostriedkom príslušnej paradigmy: *dvojvládie* (vláda dvoch súperiácií predstaviteľov moci), *dvojveršie* (zoskupenie dvoch veršov), *dvojtisíc-ročie, trojčíslenie, trojveršie, trojšindlie, trojlaktie, trojročie, štvorčíslenie*. Do tejto skupiny zložených podstatných mien, v ktorých sa paradigma využíva ako pomocný slovtvorný prostriedok, treba zaradiť aj novšie slovo *trojdnie*. V slove *trojdnie* nastáva alternácia samohlásky *e* (deň) s nulou. Takáto alternácia nastáva aj v prípadoch *trojkopčie* (kopec), *trojšindlie* (šindel). Tvar *trojdenie* je nesystémový. Veľkonočné *trojdnie* sa začína Zeleným štvrtkom a končí sa Veľkonočnou vigíliou.

Jozef Jacko

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Dolník, Jazykové sebavedomie ■ E. Mičková: Súvzťažnosti a odlišnosti medzi slovenským a japonským textom súkromnej korešpondencie

DISKUSIE A ROZHLEDY

Á. Kráľ, Zvuková kultúra slovenčiny ■ A. Osadská, Terminológia bankských remesiel v diele Martina Laučeka Zlatá baně ■ J. Kačala: Poznámky po diskusi o spisovnom jazyku

SPRÁVY A RECENZIE

Konferencia poľských slovakistov. J. Pekarovičová ■ ŠKOVIERA, D. – PANCZOVÁ, H.: *Mathemata Graeca*. Základy biblickej gréčtiny. Š. Švagrovský ■ Čeština ako cudzí jazyk. S. Ondrejovič

KRONIKA

Gejza Horák už nežije. S. Ondrejovič ■ Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1999 – 2003. S. Ondrejovič ■ Dielo Ladislava Dvonča uzavreté. S. Ondrejovič ■ Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1996 – 2003. L. Dvonč – S. Ondrejovič

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník,
Miroslav Dudok, Ladislav Dvonč, Ján Findra,
Eugen Jóna, Katarína Kálmánová, Rudolf Kraj-
čovič, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír On-
drejovič, Matej Považaj, Ivor Ripka, František
Ruščák, Ján Sabol, Daniela Slančová

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- J. Dolník, Jazykové sebavedomie
.....
257
- L. Mičková, Súvzťažnosti a odlišnosti medzi slovenským a
japonským textom súkromnej korešpondencie
.....
271

DISKUSIE A ROZHĽADY

- M. Majtán, Juraj Lesák (1740 – 1803)
.....
285
- A. Osadská, Terminológia bankských remesiel v diele Mar-
tína Laučeka Zlatá baně
.....
288
- J. Kačala, Poznámky po diskusií o spisovnom jazyku
.....
296

SPRÁVY A RECENZIE

Konferencia poľ-
ských slovakis-
tov. J. Peka-
rovičová

.....

299

ŠKOVIERA, D. –
PANCZOVÁ, H.:
Mathemata Grae-
ca. Základy bib-
lickej gréčtiny. Š.
Švagróvský

.....

302

Čeština ako cudzí
jazyk. S. Ond-
rejovič

.....

305

KRONIKA

Gejza Horák už neži-
je. S. Ondre-
jovič

.....

307

Súpis prác Gejzu
Horáka za roky
1999 – 2003. S.
Ondrejovič

.....

309

Dielo Ladislava
Dvonča uzavreté.
S. Ondrejo-
vič

.....

311

Súpis prác Ladislava
Dvonča za roky
1996 – 2003.
L.Dvonč – S.

Ondrejovič

.....

.....

313

ROZLIČNOSTI

Velkonočné trojdnie. J. Jacko

.....

.....

319

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 68, 2003. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik. Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2003

**SLOVEN-
SKÁ** **ROČNÍK**
68 – 2003

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o. , Bratislava

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows alebo textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. V textovom editore T602 pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (aj pri označovaní stranového a číselného rozsahu, napr. s. 3 -- 12; v r. 1888 -- 1889), v textovom editore Word rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann -- V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Znak, ktorý neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a i.), písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno, napr. #Z = Ž, #z = ž, &Z = Ž, &z = ž, \$N = Ń, \$n = ń, §L = Ł, §l = ł, #E = Ę, #e = ę, #A = Ą, #a = ą. Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.
7. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
8. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
9. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu jazyuls@savba.sk. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.
10. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdiá v zborníku:

DOLNÍK, J.: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlaček. Bratislava, Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, J.: Sémantické a derivačné pole slovies *ísť* a *chodiť*. Slovenská reč, 64, 1999, s. 202 – 208.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.